

GİRESUN
ÜNİVERSİTESİ . UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER **ENSTİTÜSÜ** Graduate School of Social Sciences

ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

Taner GÖKSU
20142016003

2018

GİRESUN

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

'REALİST' KURAM ÇERÇEVESİNDE I. VE II. KÖRFEZ SAVAŞLARI
BAĞLAMINDA AMERİKAN HEGEMONYASINI ANLAMAK

Yüksek Lisans Tezi

TANER GÖKSU

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Kemal ÇİFTÇİ

GİRESUN-2018

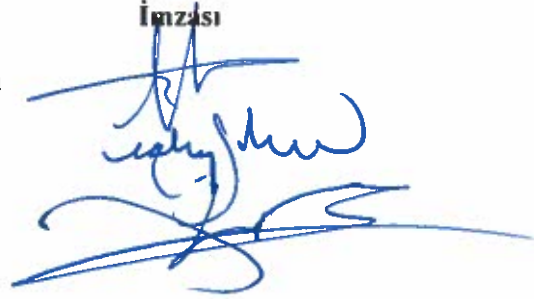
JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nüntarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Taner Göksu'nun "Realist Kuram Çerçevesinde I. ve II. Körfez Savaşları Bağlamında Amerikan Hegemonyasını Anlamak" başlıklı tezini incelemiş olup aday 16/02/2018 tarihinde saat 14:00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı
Üye Başkan:	Prof. Dr. Türel Yılmaz Şahin
Üye	: Doç. Dr. Yalçın Sarıkaya
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Kemal Çiftçi

İmzası

ONAY

...../...../201..

Doç. Dr. Güven ÖZDEM

Enstitü Müdürü

Ek 2

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum " Realist Kuram Çerçevesinde I. ve II. Körfez Savaşları Bağlamında Amerikan Hegemonyasını Anlamak" adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27.07.2018

(Yazar adı ve imza)

Taner GÖKSU

ÖNSÖZ

Bu çalışma Amerikan hegemonyasını realist kuramdaki temel kavramlarla I.ve II. Körfez Savaşları özelinde açıklama çabasıdır. Çalışma bir giriş, bir sonuç ve dört ayrı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde uluslararası ilişkiler disiplininin doğuşu ve literatüre girişi anlatılmıştır. Bu bölümde ayrıca disiplinin ilk kuramı olan idealist teoriye yer verilmiştir. Bu teoriye bu bölümde yer verilmesinin sebebi daha sonra bu teoriye karşı çıkacak olan realist kuramın daha iyi temellendirilmesini sağlamaktır. Birinci bölümün ilk kısmında realist kuram temel özellikleri ve tarihsel kökenleriyle ele alınmıştır. İkinci kısımda ise kuram, teorik olarak detaylandırılmıştır. Çalışmanın diğer iki kısmında ise klasik realist kurama zaman içerisinde belli noktalarda eleştiri getirip revizyona uğratan neorealist kuram ve neoklasik realist kuram anlatılmıştır. Bu bölümün son kısmında realist kurama zaman içerisinde yöneltilen eleştiriler ve kuramın eksik yönleri göreceli olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın 'Hegemonya' başlığı taşıyan ikinci bölümü iki ana bölüm içerisinde çeşitli kısımlara ayrılarak anlatılmaya çalışılmıştır. 'Hegemonya Kavramı' başlığı taşıyan ilk ana bölüm beş ayrı başlık halinde tarihsel ve teorik olarak anlatılmıştır. 'ABD'nin Hegemonya Tarihi' başlığı taşıyan diğer ana bölümde ise daha fazla kısımlandırmaya gidilmiştir. Çünkü bu kısım tezin savunulan gerçekliğini gözler önüne serme çabasıdır. Özellikle ABD hegemonyasına ortam hazırlayan gelişmeler, hegemonyanın ekonomik alt yapısı ve kurumlar bağlamında çeşitli kısımlara ayrılmıştır. 1960'lı yılların sonuna gelindiğinde ABD hegemonyasında meydana gelen aşınma ve sistemin değişimi '1974 Krizi' başlığıyla son bulmuştur. ABD hegemonyasında meydana gelen bu dönüşüm küreselleşme ve onun ideolojisi olan neoliberalizm ile birlikte anlatılmıştır. Bu bölüm, ABD hegemonyasının teorik analizini 11 Eylül öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayırarak son bulmuştur.

'Körfez Savaşları' başlığı taşıyan üçüncü bölüm üç ayrı alt başlık halinde incelenmiştir. Birinci alt başlıkta I. Körfez Savaşı'na yol açan nedenler sıralanmış, Irak'a yönelik gerçekleştirilen 'Çöl Fırtınası Harekâtı' sonuçlarıyla birlikte ele alınmıştır. Bu alt başlığın son iki kısmında ise uluslararası politikanın Hüseyin yönetimi üzerinde uygulama alanı bulan 'Çekiç Güç' ve 'Çifte Çevreleme (Dual Containment)' politikaları ele alınmıştır. '11 Eylül sonrası ABD dış politikası' başlığı taşıyan ikinci alt başlıkta Birleşik Devletlerin kendi evinde uğradığı silahlı saldırı sonrası değişen güvenlik anlayışı gözler önüne serilmiştir. 'II. Körfez Savaşı' başlığı taşıyan son alt başlıkta ise müdahalenin meşruluğu ve uluslararası toplumun tepkisi değerlendirilip Amerikan hegemonyası tezinde ısrar edilmiştir.

Çalışmanın ‘Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı ve Körfez Savaşları’ başlığı taşıyan dördüncü bölümü üç ayrı başlık halinde incelenmiştir. Birinci alt başlıkta Birleşmiş Milletler (BM) öncesi dönemde uluslararası hukukun gelişimi tarihsel olarak anlatılmıştır. ‘BM Sisteminde Kuvvet Kullanımı’ başlığı taşıyan ikinci bölüm ise üç ayrı kısım halinde ele alınmıştır. Bu bölümün ilk iki kısmında kuvvet kullanımı genel olarak ve kuvvet kullanım yasağının normatif statüsü detaylı olarak anlatılmıştır. ‘BM Sisteminde Kuvvet Kullanmaya İzin Verildiği Durumlar’ başlığı taşıyan üçüncü bölüm ‘Geçici Süreli Durumlar’ ve ‘BM Örgütü Kararıyla Kuvvet Kullanımı’ başlığıyla ikiye ayrılmıştır. Bu bölümde özellikle kuvvet kullanımının hukuki alt yapısı belirlenmiş ve hangi durumlarda meşruiyetini yitireceği belirlenmiştir. Bu bölümün son kısmında ise I. ve II. Körfez Savaşı daha önceki kısımda anlatılan kuvvet kullanım yasağı dikkate alınarak çift taraflı olarak değerlendirilmiştir.

Tezin son bölümü olan sonuç kısmında ise daha önce anlatılan dört bölüm üzerine kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Tez çalışması boyunca düşünce ve yorumlarıyla benim ufku açıp, özgün ve özgür bir çalışma fırsatı tanıyan akademik danışmanım Yrd. Doç. Dr. Kemal Çiftçi’ye teşekkürü borç bilirim. Yine çalışmamda desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Yalçın Sarıkaya’ya en derin teşekkürlerimi sunarım. Bunun yanı sıra çalışmam sırasında kendilerinden çaldığım zaman ve ilgiye rağmen bana gösterdikleri sabır ve anlayıştan dolayı değerli aileme şükranlarımı sunarım.

ÖZET

'Realist Kuram Çerçevesinde; I. ve II. Körfez Savaşları Bağlamında Amerikan Hegemonyasını Anlamak' başlıklı bu çalışmada İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra şekillenen ABD ve SSCB'nin oluşturduğu iki kutuplu sistemde ve SSCB'nin yıkılması sonrasında tek kutuplu olarak devam eden Amerikan Hegemonyası, Ortadoğu'da jeopolitik olarak kritik öneme sahip Irak özelinde 'realist kuram' perspektifinde açıklanmıştır. İlk olarak ABD'nin öncülüğünde Birleşik Krallık, Fransa, Suudi Arabistan, Suriye ve Mısır'ın da aralarında bulunduğu 40'a yakın ülkenin Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması amacıyla gerçekleştirdiği I.Körfez Savaşı(Çöl Fırtınası Harekâtı) 'realist' kavramlarla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Çalışmanın devamında ise 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin New York eyaletinde bulunan Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Washington'da bulunan Savunma Bakanlığı'na(Pentagon) El-Kaide militanları tarafından yapılan uçaklı saldırılar ABD'nin dış politikasında büyük bir değişimin yaşanacağını garanti etmiştir. Bu çerçevede Soğuk Savaş döneminden itibaren uyguladığı 'çevreleme' ve 'caydırıcılık' politikalarından vazgeçilerek ABD hegemonyasının dış politikasında oluşturduğu ve tehdit daha ortaya çıkmadan kökünü kazıma anlamına gelen 'önleyici müdahale' doktrini Afganistan'da Taliban rejiminin devrilmesi sonrasında hedefe oturtulan Irak'ın işgali veya II. Körfez Savaşı'yla gözler önüne serilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Realizm, Amerika, Hegemonya, Körfez Savaşı, Uluslararası Hukuk

ABSTRACT

American Hegemony which continues unipolarly in the bipolar system formed by the USA and the USSR after the Second World War and after the collapse of the USSR Which has a geopolitically critical role in the Middle East was explained in the context of 'realist theory' in the study which has the title of "Understanding the American Hegemony in the Context of the First and Second Gulf Wars ". Firstly, The first Gulf War (Desert Storm Operation), which was first carried out by the United States and nearly forty states including the United Kingdom, France, Saudi Arabia, Syria and Egypt, in order to remove Iraq from Kuwait, was dealt by associating with 'realist' notions. The 9/11 suicide attacks by planes on World Trade Center and The Ministry of Defence (Pentagon) by El kaide militants guaranteed that there would be a big change in US foreign policy. In this context policy "containment" and "deterrence" that had been implemented since Cold War Era was abandoned and "pre-emptive intervention" doctrine was implemented in invasion of Iraq and Second Gulf War after the fall of Afghan Regime.

Keywords: Realism, The U.S.A., Hegemony, Gulf War, International Law

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR.....	v
TABLOLAR, ŞEKİLLER vs. LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE REALİST KURAM

1.1. Temel Özellikler.....	5
1.2. Klasik Realizm.....	7
1.3. Neorealist Akım.....	12
1.4. Neoklasik Realizm.....	14
1.4.1. Neoklasik Realizm.....	14
1.4.2. Innenpolitik Teoriler, Savunmacı/Saldırgan Realizm.....	15
1.4.2.1. Innenpolitik Teoriler.....	15
1.4.2.2. Saldırgan Realizm.....	16
1.4.2.3. Savunmacı Realizm.....	16
1.4.3. Aracı Değişkenler.....	18
1.4.3.1. Liderlerin Algılamaları.....	18
1.4.3.2. Devletin İç Yapısından Kaynaklanan Faktörler.....	19
1.5. Realizm Eleştirisi.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

2. HEGEMONYA

2.1. Hegemonya Kavramı.....	23
2.1.1. Kavramın Ortaya Çıkışı.....	23
2.1.2. Hegemonya ve Uluslar arası İlişkiler.....	25
2.1.3. Hegemonik İstikrar Teorisi ve Hegemonya.....	26

2.1.4.Liberal Kurumsalcılık ve Hegemonya.....	28
2.1.5 Gramscici Teori ve Hegemonya.....	30
2.2.ABD'nin Hegemonya Tarihi	
2.2.1 ABD Hegemonyasına Ortam Hazırlayan Gelişmeler.....	33
2.2.1.1. 1914-1918 ve 1939-1945 Dünya Savaşları.....	33
2.2.1.2 II.Dünya Savaşı sonrası (1945-1973)	34
2.2.1.3 ABD Hegemonyasında Kurumların Önemi.....	35
2.2.1.3.1 Bretton Woods Sistemi(IMF,Dünya Bankası,GATT)....	35
2.2.1.4 Fordizm.....	37
2.2.2 ABD Hegemonyasında Aşınma	38
2.2.2.1 1974 Krizi.....	38
2.2.3 ABD Hegemonyasının Dönüşümü.....	39
2.2.3.1 Küreselleşme ve Neoliberalizm.....	39
2.2.3.1.1Küreselleşme Kavramı.....	39
2.2.3.1.2 Küreselleşmenin İdeolojisi: Neo-liberalizm.....	41
2.2.3.2.Küresel Hegemonyanın Boyutları.....	43
2.2.3.2.1.Ekonomik Boyut.....	43
2.2.3.2.2. Siyasi Boyut.....	44
2.2.3.2.3.Kültürel Boyut.....	46
2.2.3.2.4 Teknoloji Boyutu.....	46
2.2.4. Amerikan Hegemonyasının Teorik Analizi.....	47
2.2.4.1. 11 Eylül Öncesi Dönem.....	47
2.2.4.2. 11 Eylül Sonrası Dönem: Rıza'dan Tahakküme.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.KÖRFEZ SAVAŞLARI (I. ve II. KÖRFEZ SAVAŞI)

3.1. I.Körfez Savaşı.....	54
3.1.1.Nedenleri.....	54
3.1.2.Kuveyt'in İşgali ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler.....	57
3.1.3.Irak Müdahalesi (Çöl Fırtınası Harekatı).....	60
3.1.4.Savaşın Sonuçları.....	61
3.1.5. I.Körfez Savaşı Sonrası (Huzur Operasyonu).....	64
3.1.6. Çekiç Güç,Kürt Devleti Sorunu ve ABD'nin Türkiye ile İlişkileri..	65

3.1.7. Çifte Çevreleme Politikası.....	67
3.2. 11 Eylül Sonrası ABD Dış Politikası.....	68
3.2.1. Şer Eksenli, Bush Doktrini ve 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi.....	68
3.3. II.Körfez Savaşı.....	71
3.3.1. Nedenleri.....	71
3.3.1.1. Amerikan Hegemonyası Tezi.....	72
3.3.2.Ulusal Toplumun Müdahaleye Tepkisi.....	73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANIMI VE KÖRFEZ SAVAŞLARI	
4.1.Birleşmiş Milletler Öncesi Dönem.....	76
4.1.İlk ve Ortaçağdaki Gelişmeler.....	76
4.1.2.Yeni ve Yakın Çağdaki Gelişmeler.....	78
4.2.Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kuvvet Kullanımı.....	82
4.2.1. Genel Olarak.....	82
4.2.2Kuvvet Kullanma Yasağının Normatif Statüsü.....	84
4.2.3BM Sisteminde Kuvvet Kullanmaya İzin Verildiği Durumlar.....	85
4.2.3.1.Geçici Süreli Olan Durumlar.....	85
4.2.3.1.1.Mihver Devletlere Karşı.....	85
4.2.3.1.2.Beş Büyük Devlete Tanınan Kuvvet Kullanma Yetkisi..	85
4.2.3.2.BM Örgütü Kararıyla Kuvvet Kullanımı.....	86
4.2.3.2.1.Güvenlik Konseyi Kararıyla Uygulanan Zorlama Önlemleri..	86
4.2.3.2.2.Meşru Savunma.....	88
4.2.3.2.2.1. Meşru Savunma Hakkı'nın Doğal Bir Hak Olması.....	88
4.2.3.2.2.2. Meşru savunma hakkının koşulları.....	89
4.2.3.2.2.2.1.Bir silahlı saldırı olması.....	89
4.2.3.2.2.2.2.Güvenlik Konseyi'ne Bilgi Vermek.....	91
4.2.3.2.2.2.3.Gereklilik ve Aciliyet İlkeleri.....	93
4.2.3.2.2.4.Orantılılık.....	93

4.2.3.2.3.Örf ve Adet Hukukunda Meşru Müdafaa.....	95
4.3 Körfez Savaşları ve Uluslararası Hukuk.....	96
4.3.1. I. Körfez Savaşı.....	96
4.3.1.1.Uluslararası Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi.....	96
4.3.2.II. Körfez Savaşı.....	97
4.3.2.1.Uluslararası Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi.....	97
4.3.2.1.1.BM Güvenlik Konseyi Yetkilendirmesi.....	98
4.3.2.1.1.1.Operasyonun Meşruluğunu Savunan Görüş.....	98
4.3.2.1.1.2.Operasyonun Gayrı- Meşruluğunu Savunan Görüş....	99
4.3.2.1.2. 1441 sayılı kararın yetkilendirmesi iddiası.....	100
4.3.2.1.2.1. Operasyonun Meşruluğunu Savunan Görüş	101
4.3.2.1.2.2. Operasyonun Gayrı- Meşruluğunu Savunan Görüş	102
4.3.2.1.3.Öncelikli Meşru Müdafaa Yönünden.....	103
4.3.2.1.4.İnsani Amaçlı Askeri Müdahale Yönünden.....	103
SONUÇ	105
KAYNAKÇA.....	110

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

A.g.e. : Adı geçen eser

AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

ASEAN: Association of Southeast Asian Nations
Güneydoğu Asya Uluslar Birliği

AÜ. : Ankara Üniversitesi

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

Bkz. : Bakınız

CENTO: Bağdat Paktı

CIA: Central Intelligence Agency
Merkezi Haber Alma Sistemi

Çev. : Çeviren

ÇUŞ: Çok Uluslu Şirket

Der. : Derleyen

Ed. :Editör

GATS: General Agreement on Trade in Services

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması

GATT: General Agreement on Tariffs and Trade

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

GK: Güvenlik Konseyi

IAEA: International Atomic Energy Agency

Uluslararası Atom Enerjisi Örgütü

IMF: International Monetary Fund

Uluslararası Para Fonu

MC: Milletler Cemiyeti

NATO: North Atlantic Treaty Organisation-

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

OECD: Organisation for Economic Co-Operation and Development

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilâtı

OPEC: Organisation of Petroleum Exporting Countries

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

S. : Sayfa

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

SBF :Siyasal Bilgiler Fakültesi

SEATO: Southeast Asia Treaty Organization

Güneydoğu Asya Antlaşma Örgütü

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

UAD: Uluslararası Adalet Divanı

UGS: Ulusal Güvenlik Stratejisi

UHK: Uluslararası Hukuk Komisyonu

UNMOVIC: The United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission

Birleşmiş Milletler Gözlem ve Denetim Komisyonu

UNSCOM: United Nations Special Commission

Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu

Vd. : Ve diğerleri

V.b. : Ve benzeri

WB: World Bank

Dünya Bankası

WTO: World Trade Organisation

Dünya Ticaret Örgütü

Yy: Yüzyıl

TABLolar, ŞEKİLLER vs. LİSTESİ

Tablo 1: Dış Politika Kuramları/ Yaklaşımları.....s.18
Tablo 2: Şirketlerin Marka Değerleri (İlk 24).....s.22

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler siyaset biliminin bir dalı olan ve uluslararası sistem içerisinde yer alan devletlerin diğer devletlerle, bölgesel/uluslararası/hükümetler arası örgütler, çok uluslu şirketler, uluslararası normlar ve toplumlarla ilişkisini inceleyen bir disiplindir. Disiplin olarak ortaya çıkışı ise I. Dünya Savaşı'nın sona ermesine rastlamaktadır. Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni dünya düzeni arayışları bu noktada önemli rol oynamıştır. Bu manada ABD ve İngiltere üniversitelerinde yer alan akademisyenler disiplinin tartışma konusunu savaşların neden kaynaklandığı, çıkarılacak dersler ve böylesine bir felaketin bir daha yaşanmaması için atılacak adımlar olarak belirlemişlerdir.¹ Disiplinin ilk yıllarında insan doğasına pozitif bakış açısıyla yaklaşan ve uluslararası kanunların çatısı altında özgür devletlerden oluşan bir federasyonda sürekli barışa ulaşılabileceğini savunan idealizm ortaya atılmıştır. İdealist kuramcılar uluslararası ilişkilerde despotik yönetimlerin yerini demokratik yönetimlerin alması gerektiğini savunup gizli diplomasiyi şiddetle eleştirmişlerdir. İdealist görüşün barış ve işbirliğine yaptığı vurgu II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi sonucu yıkılmış, insan doğasına çıkar temelli yaklaşan realist kuramın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Realizm iki dünya savaşı arasındaki dönemde savaşları önlemenin yolunun idealist düşüncelerde olduğunu ifade eden akıma karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre devletlerin arasındaki ilişkiler iyi niyetli beklentilere göre yönetilemeyecek kadar önemlidir. İdealistler devletler arasındaki çıkar farklılıklarının yol açtığı çatışmaları görememekte ve bu nedenle savaşları önleme çabaları yetersiz kalmaktadır. Ayrıca gücün uluslararası politikadaki önemini göz ardı etmektedir.² Bu nedenle klasik realistler savaşları önlemek maksadıyla devletler arasındaki çıkar çatışmalarının ve güç mücadelelerinin incelenmesi ve anlaşılması gerektiğini savunmaktadırlar.³ Realist kurama göre uluslararası sistem anarşik olup devletlerin üzerinde onların davranış ve etkileşimlerini düzenleyebilecek herhangi bir üst otorite yoktur. Buna göre devletler dış ilişkileri ve politikaları düzenleyen en önemli aktördür. Devletin nihai ve tek amacı uluslararası sistemde güçlü bir şekilde var olmaktır.

Realist kuram kendi içinde farklı yaklaşımları, paradigmaları barındırmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizm olmak üzere üç evre geçirdiği gözlemlenmiştir. İlk olarak realist kuramın esaslarını belirleyen klasik realizm ortaya çıkmış ve

¹Emre Ozan, "Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu Üzerine Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:7, Sayı: 10, 2014, s. 204.

²Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram ve Siyasa*, İmge Kitapevi Yayınları, 1999, s. 73.

³Murat Ağdemir, "Neoklasik Realizm Çerçevesinde İsrail'in Irak Politikası", *Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi*, Ankara 2014, s. 9.

devletlerin güç peşinde koştuklarını ve gücün uluslararası ilişkilerin merkezinde yer aldığını ifade etmiştir. Sonraki aşamada yapısal yaklaşımların etkisiyle teoriye bilimsel bir anlam kazandırma amacıyla neorealist kuram ortaya atılmıştır. Neorealist kuramcılar devletlerin uluslararası yapının sınırları içerisinde hareket ettiğini ve verdiği kararların dış ortamın dayatması olduğunu savunmuşlardır. Üçüncü aşamada ise klasik realizmin birim olarak devlete verdiği önem ile neorealizmin uluslararası ilişkilerde yapıya verdiği önem arasındaki bağı kurmaya çalışan neoklasik realist kuram ortaya çıkmıştır.⁴

Bu çalışmanın birinci bölümünde realist kuramın tarihsel kökenleri açıklanmıştır. Bu bağlamda Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes ve Thukydides gibi düşünürlerin çalışmalarında realist kuramın izi sürülmüştür. Yine realist kurama bilimsel manada kimlik kazandıran Hans J.Morgenthau'nun esaslarını belirttiği '*Politics Among Nations*' (Uluslararası Politika) adlı kitabı realist kuramın klasikleşmiş çalışması olarak ele alınmıştır. Bölümün devamında ise klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizm'in temel özellikleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramı üzerinde durularak kavramın tarihçesinden bahsedilmiş ve kavramın uluslararası ilişkiler literatürüne aktarılmasını sağlayan Robert Cox'un eleştirel kuramına değinilmiştir. Öyle ki Gramsci'ye göre bir toplumda hegemonya baskı ya da zorlamayla değil entelektüel ve moral olarak hâkim grubun kabul görmesi şeklinde tezahür etmektedir. Devlet yönetiminde de aynı toplumdaki gruplar arasındaki rızaya dayalı sistem örneğinde olduğu gibi iktidarda bulunan yönetici kesimin hegemonyasının oluşumu halkın rızasına bağlıdır. Halkın rızasını kazanabilmek için ise yöneticiler tarafından ortak bir dil ve söylemin geliştirilmesi gereklidir.⁵

İkinci bölümde değinilen noktalardan biri de hegemonya kavramının uluslararası ilişkiler disiplinde ortaya çıkması olmuştur. Disiplin tamamen ABD'nin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Öyle ki 1970'li yıllarda ABD'nin öncülüğünde kurulan Bretton Woods sistemi çöküntüye uğramış ve altına endeksli sabit kurdan ilk ayrılan kendisi olmuştur. İki kutuplu sistemde gücünü kaybetmeye başlayan süper güç Vietnam bozgunuyla iç politikada ciddi eleştiriler almıştır. Bunun yanı sıra dış politikada Avrupa devletlerinden aldığı destek de sekteye uğramıştır. Mesela NATO'nun askeri gücünün operasyonlar sırasında azalması birçok Avrupa devletini rahatsız etmiş ve hegemonyasının sorgulanmasına yol

⁴B. Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram...*s.75.

⁵Franco Lombardini, *Antonio Gramsci'nin Marksist Pedagojisi*, (Çev: Sibel Özbudun-Başak Ekmen), Ütopya Yayınevi, Ankara 2000, s. 58.

açmıştır. Bu çalışmada 70'li yıllarda sorgulanmaya başlayan ABD hegemonyasının 80'li yıllarda neoliberal politikalarla yaşadığı dönüşüm anlatılmaya çalışılmıştır. Bu yıllarda uygulamaya konan ve devlet müdahalesini asgari seviyelere indiren politikalar komünist rejimlere meydan okuyarak ABD hegemonyasının diri kalmasını sağlamıştır.⁶

Yine 25 Aralık 1991'de SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un istifa ederek komünist bloka dahil olan ülkelerin birer birer bağımsızlık kazanması ikinci bölümde üzerinde durulan noktalardan biri olmuştur. Çünkü bu durum uluslararası ilişkilerde II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren yaşanan ve dünyayı doğu-Batı olarak iki kutuplu düzene ayıran dönemin sonunu getirmiştir. Dünya genelinde birçok ülkede demokrasiye geçiş yaşanmış; uluslararası ticaret, yatırım ve iletişimde küresel adımlar atılmaya başlanmıştır. Komünizmin çöküşüyle birlikte ABD düşmansız kalmıştır. Fakat uluslararası arenada rakipsiz kalmak 40 yıl boyunca '*kötülük imparatorluğuna*' karşı mücadele veren liberal dünyanın lideri için belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Bu belirsizlik durumu 11 Eylül 2001 tarihine kadar sürmüştür. 11 Eylül 2001'de ise El-Kaide militanları tarafından kaçırılan uçakların New York eyaletinde bulunan Dünya Ticaret Merkezini ve Washington'da bulunan Pentagon üssünü hedef alarak vurması yeni düşmanın radikal islamcı militanlar olacağını garanti etmiştir. George W. Bush bu tarihten sonra güvenlik anlayışının realist kuramdaki çatışma ve güç arayışı paralelinde değişeceği mesajını vermiştir. Bu mesajın hemen ardından ise '*önleyici müdahale*' doktrinini ortaya atmıştır. Buna göre rakibin herhangi bir saldırı düzenlemesine gerek kalmadan harekete geçilmesi ve tehdidin ortadan kaldırılması meşrudur. ABD hegemonyasının dış politikasında oluşturulan bu terim uluslararası anlaşmazlıklarda diplomasi ve uzlaşının yerini tahakkümün alacağını gözler önüne sermiştir.⁷

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Ortadoğu'nun jeopolitik ve stratejik önemi değerlendirilmiş, I. ve II. Körfez Savaşı'nın nedenleri realist kuram perspektifiyle açıklanmıştır. Bu noktada özellikle değinilmesi gereken husus süper güçlerin Ortadoğu Bölgesi'nde neden hegemonya kurmak istedikleri sorusuna yanıt aranması olmuştur. Basra Körfezi bu bağlamda özellikle üzerinde durulması gereken bir konuma sahiptir. Çünkü sanayileşen ve gelişen küresel dünyanın önemli enerji kaynaklarından biri sayılan petrolün Basra Körfezi Bölgesi'nde büyük rezervlerle bulunduğu bilinmektedir. Ortadoğu bunun yanı sıra jeopolitik olarak Süveyş Kanalı, Akdeniz ve Hint Okyanus'u arasında bir kavşak noktası

⁶Fusun Kökalan Çımrın, "Küreselleşme, Neo-liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 23, Güz 2009, s. 201.

⁷Güllekin Sümer, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü", Uluslararası İlişkiler, Cilt:5, Sayı: 9, Güz 2008, s.123.

konumundadır. Batılı güçler açısından Aden'den Basra'ya, Maskat'tan Bahreyn'e kadar uzanan deniz ticaret yolunun ve bölge ticaretinin güvenliğini sağlamada lojistik üs konumundadır. Ayrıca bu bölgede yer alan Hürmüz Boğazı, Basra Körfezi ile Umman Körfezi'ni bir birine bağlayan dünyanın en önemli su yollarından biri olarak gösterilmektedir.⁸ Sayılan tüm bu nedenler Irak üzerinden gerçekleştirilmek istenen ABD hegemonyasının '*realist*' emeller taşıdığını göstermektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde uluslararası hukukta kuvvet kullanımının geçmişi ilk ve orta çağdaki gelişmelerden günümüze kadar tarihsel olarak anlatılmıştır. Bu dönemde (BM Şartı'na kadar) devletler açısından güç kullanımı meşru bir hak olarak görülmüştür. II. Dünya Savaşı'nda yaşanan acı tecrübeler uluslararası arenada barışın ve güvenliğin önemini gündeme getirmiştir. Bu çerçevede Milletler Cemiyeti (MC) ve Kellogg-Briand Paktı'nın başarısızlıkları yeni ve geçerli bir antlaşmanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu nedenle bu ortamda şekillenen BM Misakı'nda gereksiz kuvvet kullanımının önüne geçilmiş ve uluslararası normlar yaratılmıştır. Kuvvet kullanımının meşruluğu Güvenlik Konseyi (GK)'nce alınan zorlama tedbirler ve meşru müdafaa olarak görülmüştür. Buna göre BM Misakı'nın 24. maddesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında sorumluluğu GK'ne yüklemiştir. Bunun dışında üyelerin yalnızca meşru müdafaa amaçlı kuvvet kullanabileceklerinin altı çizilmiştir. BM Misakı'nın 51. maddesinde tanımlanan meşru müdafaa hakkı 'silahlı bir saldırı' olma şartına bağlanarak geçici olduğu (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) gerekli önlemleri alana kadar) vurgulanmıştır. Ayrıca meşru müdafaa ile ilgili belirtilen bir başka husus savunma amaçlı uygulanan kuvvetin zorunluluk, aciliyet ve orantılılık ilkelerini içermesi gerektiğidir. İşte bu tezde I. ve II. Körfez Savaşları BM Misakı'nda kuvvet kullanımıyla ilgili belirtilen bu hususlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ABD'nin bir iç hukuk düzenlemesi olan ve Irak operasyonuna dayanak gösterilen 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi ile dünyanın gündemine düşen '*önleyici meşru müdafaa*' kavramı üzerinde durulmuştur. Çünkü bu kavram ABD'nin kendi iç hukukunda yaratılmıştır ve Bush yönetimi tarafından ısrarla uluslararası hukuka uygun olduğu vurgulanmıştır.

⁸Ömer Taşlı, *Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri*, Fikir Yayınları, İstanbul 1991, s. 21.

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE REALİST KURAM

1.1 Realist Kuram'ın Temel Özellikleri

Realizm birden fazla bilim dalı tarafından farklı manalara karşılık kullanılabilen bir terimdir. Uluslararası ilişkiler teorisi bağlamında incelendiğinde I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi sonrasında kabul gören ve insan doğasına pozitif yaklaşarak savaşları önlemenin yolunu arayan idealist kuramın II. Dünya Savaşı'nı engelleyememiş/öngörememiş olmasına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Realizm; Niccolo Machiavelli'nin '*gerçekçilik*'⁹ düşüncesini ve Thomas Hobbes'in "*homo homini lupus (insan insanın kurdudur)*"¹⁰ şeklindeki görüşlerini ön kabul olarak almaktadır. Felsefi-siyasi köklerine bakıldığında ise teorinin M. Ö. IV. yüzyılda yaşayan Atinalı tarihçi ve asker Thukydides tarafından atıldığı görülmektedir. Thukydides'in '*Peloponnessos Savaşları*' adlı eserinde Atina ve Sparta şehir devletleri arasında yapılan müzakereler ve Atina'nın güçlenmesinden endişelenen Sparta'nın müzakereleri hiç sayarak Atina'ya savaş açarak mağlup etmesi anlatılır.¹¹ Bahsedilen kitapta da anlatıldığı üzere Thukydides savaşların nedenini devletlerin ulusal çıkarlar uğruna birbirlerine güç kullanması olarak belirtir.¹²

Realist kuramın bilimsel manada ilk temsilcisi ise Hans J. Morgenthau olarak kabul edilir. Morgenthau "*Uluslararası politika*" adlı eserinde realist kuramın esaslarını sıralamıştır. O, insan doğasının kötü olduğunu vurgulayarak devletlerin kutsal yapıda olduğunu belirtmiştir. Uluslararası toplumda devletleri denetleyen bir üst otorite bulunmaması nedeniyle anarşik yapıyı esas alarak teoriyi açıklamaya çalışmış, güç ve çıkar kavramlarına vurgu yapmıştır.

Thomas Hobbes toplumun bir anarşi bütünü olduğu ve yapı itibariyle bencil olduğu görüşünü benimsemiştir. Realist kuram ile örtüşen görüşünde insanların doğa hali sürecinde kendi bencilliklerinden ve hırslarından sıyrılmaları mümkün değildir.¹³ Bu yüzden insanlar haklarını Hobbes'in '*Leviathan*' olarak adlandırdığı soyut bir iktidara devretmelidir. Hobbes'in doğa hali kuramı realist kuramın özünü açıklamaktadır. Çünkü Hobbes'e göre insan doğası

⁹Machiavelli 'Prens' adlı kitabında siyasete bir tıp doktorunun hastalara ve hastalıklara yaklaştığı nesnellikle yaklaşmıştır. Siyaseti kendisi açıkça 'iktidara gelme, iktidarda tutunma, iktidarı kullanma sanatı' olarak tanımlamamışsa da kitabın her satırına bu ifadeler sinmiştir. Machiavelli bu amaçla hangi dünya görüşünden olursa olsun 'siyaset'in herkes için geçerli reçetesini sunar. En azından amacı ve iddiası budur. Dolayısıyla Machiavelli'yi kendisinden öncekilerden ayıran ve siyasete 'sanat' olmasının yanında bir 'bilim' olarak ele alan yaklaşımıdır. O, amaca (iktidara gelme, iktidarı kullanma, iktidarda kalma) odaklanmış ve araçlara amaçlara ulaşabildiği ölçüde değer vermiştir. Yani Machiavelli 'ahlakçı' değil 'gerçekçi'dir. Bunun yüzünden çoğu zaman saldırıların hedefi olmuştur. Bkz. Niccolo Machiavelli, *Prens*, (Çev. Nazım Güvenç), Anahtar Kitaplar Yayınevi, (2.Baskı), İstanbul 1994, s. 10.

¹⁰Thomas Hobbes, *Leviathan*, (Çev. Semih Lin), Yapı Kredi Yayınları, (6.Baskı), İstanbul 2007, s.11.

¹¹Thukydides, *Peloponnessos Savaşları*, (Çev. Furkan Akdemir), Belge Yayınları, (1. Baskı), 2010, s. 17.

¹²B. Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuramı*... s.75.

¹³Ramazan Gözen, "Uluslararası İlişkilerde Güç ve Adalet", *Muhafazakâr Düşünce*, Sayı: 15, Kış 2008, s.213.

gereği çıkarıcıdır ve kendi arzularının peşinden koşar. Doğa halinde insanlar herhangi bir otoriteye boyun eğmeden yaşarlar. Hukuk, adalet ve düzen bu ortamda aranmaz. İnsanlar her türlü kültürel, sosyal ve iktisadi üretimden yoksundur. Hobbes bu ortamı savaş hali olarak betimler. Bu ortamda insanlar çıkarları uğruna koşar, güçlerini kaybetmeye uğraşır ve iktidar mücadelesi verir.¹⁴ Ona göre uluslararası ilişkilerde hegemonik bir güç, otorite veya 'Leviathan' yoktur. Bu yüzden doğa hali sürekli devam etmekte ve anarşi hüküm sürerek çatışma, kuşku ve savaş kaçınılmaz yazgı olmaktadır. Uluslararası toplumda herhangi bir toplumsal sözleşme veya ahlaki etik norm hüküm sürmediği göz önüne alındığında realist kuramın benimsediği ilkeler geçerli olmaktadır.¹⁵

Yine Niccolo Machiavelli '*Prens*' adlı eserinde hükümdarın iktidarda kalmasını sağlamak için yapması gereken hamleleri betimlerken '*amaca götüren her yol geçerlidir*' anlayışını benimsemiştir. Çünkü machiavellist bakışta ahlaki duygulara yer yoktur. Başarılı olan hangi yollarla başarıya ulaşırsa ulaşsın yüceltilir, başarısız olan ise suçlanır. Ona göre amaçlar araçları haklı kılar. Bu yüzden gaddarlığın bile bir yönetim aracı olabileceği cümlelerinden çıkarılabilir. Onun ahlaki duygulardan yoksun bu anlayışı realist perspektifin insan doğasına olan kötümser yaklaşımla tamamen eşleşmektedir.¹⁶

Realizmin oluşturulmasının en güzel örneği olarak E.H.Carr'ın 1939 yılında yayınlanan '*Yirmi Yılın Bunalımı: 1919-1939*' başlıklı kitabı görülür. Ayrıca uluslararası siyasetin bir akademik disiplin haline gelmesinde ve realizmin oluşturulmasında temel kabul edilmektedir. O, bütün bilim dallarında ütopyacı bir anlayıştan gerçekçi bir aşamaya geçildiğini vurgulamıştır. Bilimlerin ilk olarak ortaya çıktığı dönemlerde ve gelişme aşamasında normatif yani olması gerekene ağırlık verdiklerini daha sonra emekleme ve olgunlaşma dönemlerinde ise olanla uğraştıklarını belirtir. Aynı şey Carr'a göre uluslararası ilişkiler disiplini içinde geçerli olmuştur. Disiplinin ilk ortaya çıkış evresinde (emekleme) ütopyacı görüş hâkim olmuş ve olanla değil de olması gerekenle uğraşmıştır. Daha sonra olması gereken bir tarafa bırakılarak çözümlenmeye gidilmiş ve realist kuram ile uluslararası ilişkiler disiplini emekleme döneminden olgunlaşma dönemine adım atmıştır.¹⁷

Carr'ın uluslararası arenada barışın ve huzurun sağlanması yolundaki görüşleri realist kuramın ana ilkeleriyle paraleldir. Milletler Cemiyeti gibi uluslararası kurumların barışın sağlanmasında herhangi bir etkisi olmadığına inanır. Barış ancak

¹⁴Kenneth Waltz. *Uluslararası Politika Teorisi*, (Ed: Çınar Özen), Phoenix Yayınevi, 2015, s. 17.

¹⁵Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayınları, (8. Baskı), Bursa 2013, s. 97.

¹⁶Machiavelli, a. g. e, s. 10.

¹⁷Eyüp Ersoy 'vd.', *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (Der: Ramazan Gözen), İletişim Yayıncılık, (2. Baskı), Ekim 2015, s. 167.

çıkarları çatışan tarafların kıyasıya bir pazarlığa girişmeleri yolu ile mümkündür. Uluslararası moral bir anlaşmanın geçerliliği ise tarafların karşılıklı güç kullanımı veya kullanım imkânının caydırıcılığı ile mümkündür.¹⁸

Carr uluslararası siyasette kullanılan soyutluğu itiraf edilen ilkelerin gerçek temellerini ortaya koyma çabasını ütopyacılığın başarısızlığı olarak görmüştür.¹⁹ İdealizmin temel ilkeleri olarak benimsenen ve uluslararası toplumda barışın, huzurun ve işbirliğinin yaşandığı dönemleri ulusal veya uluslararası ortak çıkarın yansımalarının olduğu dönem olarak nitelmiştir. Carr tarafından soyut ilkeler olarak nitelendirilen bu kavramlar somut siyasal iktidarlara uygulanmaya çalışıldığında bencil ve özel çıkarların birer kılıfı halini alacaktır.²⁰

Realist kuram kendi içinde farklı yaklaşımları, paradigmaları barındırmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizm olmak üzere üç evre geçirdiği gözlemlenmiştir. İlk olarak realist kuramın esaslarını belirleyen klasik realizm ortaya çıkmış ve devletlerin güç peşinde koştuklarını ve gücün uluslararası ilişkilerin merkezinde yer aldığını ifade etmişlerdir. Sonraki aşamada yapısal yaklaşımların etkisiyle teoriye bilimsel bir anlam kazandırma amacıyla neorealist kuram ortaya atılmıştır. Neorealist kurama göre devletler uluslararası yapının sınırları içerisinde hareket eder ve verdiği kararlar dış ortamın dayatmasıdır. Üçüncü aşamada ise klasik realizmin birim olarak devlete verdiği önem ile neorealizmin uluslararası ilişkilerde yapıya verdiği önem arasındaki bağı kurmaya ve birleştirmeye çalışarak kuramın gündemini belirleyen neoklasik realist kuram ortaya çıkmıştır.²¹

1.2.KLASİK REALİZM

Klasik realizm, iki dünya savaşı arasındaki dönemde savaşları önlemenin yolunun idealist düşüncelerde olduğunu ifade eden akıma karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre devletlerin arasındaki ilişkiler iyi niyetli beklentilere göre yönetilemeyecek kadar önemlidir. İdealist yaklaşımlar devletler arasındaki çıkar farklılıklarının yol açtığı çatışmaları görememekte ve bu nedenle savaşları önleme çabaları yetersiz kalmaktadır. İdealist düşünceler gücün uluslararası politikadaki önemini gözardı etmektedir. Bu nedenle klasik realistler savaşları önlemek maksadıyla devletler arasındaki çıkar çatışmalarının ve güç mücadelelerinin incelenmesi ve anlaşılması gerektiğini savunmaktadır. Uluslararası sistem devletlerin egemen aktör olarak varlıklarını sürdürdükleri bir ortamdır. Bu ortamda hiçbir egemen devlet diğer

¹⁸Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar 2004, s. 37.

¹⁹Mustafa Aydın 'vd.', *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2. Bölüm), 2015, s. 205.

²⁰Howard Williams 'vd.', *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Üzerine bir Derleme*, Phoenix Yayınları, (1.Baskı), Eylül 2007, s.265.

²¹Ağdemir, a. g. e, s. 6.

egemen devlet üzerinde hâkimiyet iddiasında bulunamamıştır. Egemen devletleri yönetebilen üst bir otorite olamadığı için de uluslararası sistem anarşik bir görünüm arz etmektedir. Ayrıca devletler arası ilişkilerin çözümü yine kendi aralarında gerçekleşen güç çekişmesi sonucunda tezahür etmektedir. Devletlerin kendi çıkarları uğruna uyacakları herhangi bir ahlaki norm veya kural bulunmadığı için çıkarları ne yönde ise tamamen o yönde hareket etmektedir.²²

Hans J. Morgenthau, devletlerin uluslararası ilişkilerdeki davranışlarını açıklamak için Thomas Hobbes'un insan doğasına ilişkin betimlemesini kaynak almaktadır. Ona göre insan doğa halinde rekabet ve güvensizlik içinde şan ve şeref arayışındadır.²³ Yine doğası gereği bencildir ve çıkarları uğruna gücün peşinden koşmaktadır. Morgenthau görüşlerini daha önce de belirttiği üzere '*Uluslararası politika*' adlı eserinde dile getirmiş ve kendisine yöneltilen eleştirilerin çoğu yine bu kitap ekseninde olmuştur.²⁴ Uluslararası sistemdeki sorunların kaynağının insan doğası olduğunu belirtmiştir. Yine uluslararası politikayı güç mücadelesi olarak tanımlayarak bu mücadelenin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Güvenliklerini tehlikede hisseden devletlerin güçlerini artırma çabalarının karşılıklı olarak engellenmeye çalışılması sonucu ortaya çıkan güç dengesinin sistemin devamlılığı için en önemli unsur olduğunu belirtmiştir. Ona göre devletler uluslararası sistemdeki tek temel aktörlerdir (hükümet dışı aktörlerin yanında ekonomik ilişkilerin de dış politikaya olan etkilerini yok saymıştır). Birer rasyonel karar alıcı olan devletler ve onların çıkarları zamana ve şartlara bağlı olarak değişebilmektedir.

Morgenthau'ya ve klasik realist kuramcılara göre uluslararası politika güç ve çıkar mücadelesi olarak tanımlanabilecek bir siyasal süreçtir. Devletlerin sahip oldukları kapasiteler uluslararası çatışmaların sonuçlarının belirlenmesinde ve devletlerin davranışlarını etkileme konusunda büyük bir öneme sahiptir. Devletlerin kapasiteleri ile askeri gücünü özdeşleştiren realistler konular arasında hiyerarşi gözeterek askeri konulara ve güvenlik sorunlarına öncelik verirler. Güç, bu kuramda temel kavramdır. Gücün kullanımı anlaşmazlıkların çözümü ve uluslararası istikrarın sağlanması ile ilişkilendirilir.

Morgenthau'nun klasik realist bakışa kazandırdığı bir diğer varsayım uluslararası ilişkilerin temel aktörünün egemen ulus devletler olarak görülmesi anlayışıdır. Ona göre uluslararası ilişkiler, devletler arasında gerçekleşen bir etkileşim ve mücadele sürecidir.

²²M. Aydın, *Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi...*, s. 42.

²³Hobbes, a. g. e, s. 94.

²⁴Faruk Yalvaç 'vd.', *Uluslararası İlişkiler ve Siyasal Düşünce*, (Der: Faruk Yalvaç), Röle Akademik Yayıncılık, (1. Baskı), Kasım 2015, s. 47.

Ayrıca devletler üzerinde herhangi bir üst otorite de bulunmamaktadır. Tek aktör egemen ve bağımsız hareket edebilme yeteneğine sahip devletlerdir. Dolayısıyla uluslararası örgütler, sivil toplum ve medya kuruluşlarının rolü bu kuramda kendine yer bulamaz. Bu anlayışa göre devletler kara kutu ya da bilardo topu gibi iç dinamiklerine bakmaksızın dış etkilere karşı kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket eder. Ayrıca uluslararası yapı da daha önce belirtildiği üzere anarşiktir. Bu anarşik yapıda rasyonel karar vericiler de doğal olarak devletlerdir. Devletler kendi ulusal çıkarları uğruna mücadele verirler. Çünkü uluslararası arena tek tek güvenliği sağlayacak merkezi otoriteden yoksundur. Merkezi otoriteden yoksun olan bu sistem istikrarsızdır. Bunun sonucu olarak devletler kendi güvenliklerini kendileri sağlayabilecek güce erişmeye çalışırlar. Maksimum güce ulaşmaya çalışan tüm devletler birbirlerinin bu amaca ulaşmalarını engellemeye çalışır. Realistler bu durumda ortaya çıkan güç dengesinin istikrarın sağlanmasında önemli bir faktör olduğunu belirtir.

Morgenthau ve Niebuhr gibi klasik realistler gücü bir devletin sahip olduğu başta askeri ve ekonomik güçten oluşan kapasite toplamı olarak görmektedir.²⁵ Onlara göre devletler siyasal politikalarını nasıl ifade ederse etsinler, bunların görünümü nasıl olursa olsun gerçek amaç güç ve çıkar mücadelesidir. Morgenthau'ya göre ulusal güç, nicel ve nitel unsurlardan oluşmaktadır. Bunlardan coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlık derecesi ve nüfus nicel unsurları oluşturmaktadır. Ulusal moral, ulusal karakter, diplomasi niteliği ve hükümetin niteliği ise niteliksel unsurları oluşturmaktadır.

Güç ve çıkar kavramları Morgenthau ile özdeşleştirilerek anlatılmıştır. Uluslararası hukuk (etik olarak var olduğunu kabul etmiştir) ona göre devletler üzerinde herhangi bir yaptırımı olmayan kurallar bütünüdür. Bu yüzden uluslararası sistem ahlaksal değer yargılarından ayrı olarak düşünülmelidir. Realist kuram 'barış' kavramını 'güç dengesi' kavramıyla açıklamaya çalışmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu sistem ve soğuk savaş görüntüsü nihayetinde oluşan nükleer silahlanma yarışı buna örnek gösterilebilir. Devletler bu ortamda hedeflerine gücün korunması, elde edilmesi veya gösterilmesi yoluyla ulaşmaya çalışırlar. Bu doğrultuda ittifaklara gidilebilir, denge politikası izlenebilir veya şiddet gösterme yoluna gidilebilir. Bunun sonucu olarak da devletler arasında

²⁵ T. Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri...*, s. 93.

dikey hiyerarşik bir güç değişimi olabilir. Yani bir devlet güç kazanırken diğer devlet aynı oranda gücünü yitirebilir.²⁶

İnsan doğasına yaklaşımında çıkar kavramının önemini vurgulayan Morgenthau, idealist kuramcılarının olması gerekene atıfta buldukları sebebiyle eleştirmiştir.²⁷ Çünkü ona göre olması gereken yerine olanla uğraşmak ve gerçekleri yüz üstüne çıkarmak daha rasyonel bir davranıştır. Var olan ise uluslararası sistemde yer alan ulus devletler ve ulusal çıkarlardır. Dış siyasetin belirlenmesi hususunda bakılması gereken husus ise ulusal çıkarlardır.²⁸ Bu noktada uluslararası uzlaşının Morgenthau'da da olduğunu söyleyebiliriz. Fakat idealist kuramcılarının yaklaşımındaki uluslararası uzlaşım farklı olarak Morgenthau, devletlerin ulusal çıkarlarını korumak için belli süreliğine işbirliğine gidilebileceğini belirtmiştir.

Morgenthau'nun ulusal çıkar ve ulusal güce verdiği önem kuramının da bu iki kavram ekseninde cereyan etmesine sebebiyet vermiştir. Bu noktada 'ulusal çıkar' kavramının uluslararası politika denen geniş alanda siyasal gerçekçiliğe yolunu bulmakta yardım eden 'güç' kavramı ile birlikte kullanılmıştır.²⁹ Ayrıca bu kavram uluslararası politikayı kavrayıp anlamaya çalışan akıl ile anlaşılması gereken gerçekler arasındaki bağlantıyı da sağlamaktadır. Zira böyle bir kavram olmaksızın politika alanına sistematik bir düzen verecek tek bir ölçü tesis edebilmek de imkânsızdır.

Morgenthau, devlet adamının da duyularından ve sezilerinden ayrı olarak çıkar terimine uygun düşündüğünü ve hareket ettiğini farz eder. Bu bakımdan uluslararası politikaya ilişkin realist kuram, politikayı güdü ve ideolojik merkezli ele alan tercihleri şiddetle eleştirir. Bir dış politikaya sadece devlet adamlarının hangi güdülerle hareket ettiğine bakarak karar vermek hem boş hem de yersizdir.³⁰ Devlet adamlarının girişmiş olduğu eylemlerin moral ve siyasal nitelikleri bilinmek isteniyorsa onun girişmiş olduğu eylemlerin (dış politikasının) özlerini, esaslarını kavramadaki entelektüel yeteneği ve bu yeteneği

²⁶B. Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram...*, s. 120.

²⁷Efe Çaman, "Uluslararası İlişkilerde (Neo) Realist Paradigmanın Almanya'daki Gelişimi ve Evrimi: Kindermann ve Münih Okulu", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Sayı: 8, Cilt: 2, 2006, s. 45.

²⁸B. Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram...*, s. 105.

²⁹Haydar Çakmak, *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, (Ed: Haydar Çakmak). Barış Platin Yayınevi, 2007, s. 376.

³⁰Sait Yılmaz, "Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi", *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, Bahar 2008, s. 35.

sayesinde kavrayıp anlamayı başardığı şeyleri başarılı bir siyasal eylem haline dönüştürüp dönüştürmediği değerlendirilmelidir.³¹

Devletler ulusal çıkarlarına uygun dış politika stratejileri belirlerler. Aralarında çeşitlilik gösterebilirler de uyguladıkları belli başlı temel stratejik politikaları şunlardır; devletin varlığını koruma ve savunma, güvenliğini sağlama, ideolojik sebepler ve gücün korunması. Morgenthau'ya göre ise devletler üç tür dış politika stratejisi izlemektedir. Bunlar: prestij, statüko ve emperyalizm (yayıma) politikaları. Prestij politikası devletlerin sahip olduğu gücü sergilemek için kullandığı veya kullanmak isteyeceği politikadır. Statüko politikası sahip oldukları gücü devam ettirmek amacıyla yöneldiği politikadır. Emperyalizm politikası ise devletlerin sahip oldukları güce güç katmak amacıyla uyguladığı politikadır.³²

Morgenthau uluslararası ilişkileri kurumlar ve olaylardan çok kavramlar aracılığıyla incelemiştir. Siyasi tarih ve güncel olayların tanımlanmasına ve anlatılmasına dayanan anlayışa karşıdır. Tarihi olaylardan realist kuramcıların 'kanunlar' dedikleri basamaklıları elde etmeye çalışan bir anlayışı olmuştur. Olayların neden ortaya çıktığının anlatılmasına gerek yoktur. Çünkü olayların niçin çıktığının aydınlatılması önemlidir. Morgenthau'nun bu anlayışı uluslararası ilişkiler disiplini geleneksel araştırma alanları olan tarih, hukuk ve felsefeden uzaklaştırmıştır. O, devletlerin çeşitli davranışlarının nedenlerini sosyolojik, ekonomik ve psikolojik alanları incelemeyerek algılamaya çalışmıştır.³³

Morgenthau güç kavramını geniş anlamda betimleyerek iktidar sahiplerinin halk arasındaki kontrol ilişkileri, düşünce ve eylemleri üzerindeki gücü olarak tanımlamıştır. Siyasal gücü fiili kuvvet uygulamasına indirgemek devlet otoritesinin karizmasının negatif görünüm arz etmesine sebebiyet verir. Bu negatif görünüm ise prestijin bağımsız bir öğe olarak ihmaline yol açar. Yine Morgenthau, dış siyaseti diğer toplumların düşünceleri üzerinde etkili olarak onların eylemlerini kontrol altına alma arzusu olarak tanımlamıştır.³⁴ Kontrol altına alabilmek için de devletleri güçlü kılan nitel veya nicel unsurlara sahip olunması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre nicel unsurlar; coğrafya, doğal kaynaklar,

³¹ T. Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri...*, s. 282.

³² Nesrin Kenar, Serdar Ömek, *Uluslararası İlişkiler ve Devletlerin Dış Politika Tercihleri, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar*, (Ed. İdris Bal), Lalezar Kitabevi, (1. Baskı), Ankara 2006, s. 153.

³³ Kenneth Waltz, George H. Quester, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, (Çev: Ersin Onulduran), A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s. 40.

³⁴ B. Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram...*, s. 78.

endüstriyel kapasite, askeri kapasite ve nüfustan oluşur. Nitel unsurlar; ulusal karakter, moral ve diplomasiden oluşur.³⁵

Morgenthau diplomasi kavramına uluslararası uzlaşının sağlanmasında, güç dengesinin korunmasında ve barışın sağlanmasında önemli rol oynadığı gerekçesiyle odaklanmıştır. Diplomasinin barışın korunmasında etkili olabilmesi için dört önemli noktanın göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. İlk olarak dış politika amaçları ulusal çıkar etrafında tanımlanmalıdır. İkincisi dış politika yeteri kadar güç ile desteklenmelidir. Üçüncüsü devletler dış politikalarına başka bir gözle de bakmalıdır. Dördüncüsü devletler kendileri için hayati önem taşımayan konularda uzlaşmacı davranmalıdır.

1.3.NEOREALİST AKIM

Klasik realist kuramın II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkiler disiplinde kendine güçlü bir yer edindiği görülmüştür. Soğuk Savaş'ın etkisini göstermesi ve uluslararası gerginliklerde ekonomik faktörlerin üzerinde yeterince durulmayarak siyasi güvenlik konularına ağırlık verilmesi ise klasik gerçekçi kurama eleştirileri artırmıştır. Bunun üzerine ekonomik faktörlere odaklanan neorealist kuramın doğuşu gerçekleşmiştir. Realizmin değişen şartlarda kendini tanımlamasının en iyi örneği olarak da yine yeni akım görülmüştür.³⁶

Uluslararası ilişkiler yazarları tarafından genel olarak 'neorealist' olarak adlandırılan akımın kökleri 1970'lerin sonuna doğru basılan iki çalışmada ortaya konmuştur; Hedley Bull'un 'The Anarchical Society' ve Kenneth Waltz'un 'Theory of International Politics' adlı kitapları. Her ikisi de bir taraftan önceki yirmi yılın eleştirilerinin haklılığını kabul ederken diğer taraftan bunları çürütmeye çalışmışlardır. Uluslararası sistemde tekrardan devletin merkeziliğini ve devlet dışı aktörlerin gücünün ve rollerinin ikincilliğini vurgulamışlardır. Aynı zamanda ekonomik sürecin yönetimi, güvenliğin ve devamlılığın sağlanması, düzenlemelerin getirilmesi için devletlere ihtiyaç olduğunu öne sürmüşlerdir.

Neorealist kuram iki temel varsayım üzerine kurulmuştur. Birinci varsayım uluslararası politikanın temel aktörü olan devletler yine aralarındaki ilişkileri düzenleyebilecek bir üst otoriteden yoksun bir ortamda varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır. İkinci varsayım, devletlerin bulunduğu bu anarşik ortamda devletler kendi bekalarını sağlamak için mücadele içindedir. Buraya kadar bahsedilen temel varsayımlar aynı zamanda klasik realizmin temel önermeleridir. Waltz bu temel önermelere ek olarak uluslararası sistemi analizine dahil

³⁵T. Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri., s. 96.

³⁶Chris Brown, Kirsten Ainley, Uluslararası İlişkileri Anlamak, (Çev: Arzu Oyacıoğlu), Yayın Odası, (2. Baskı), 2008, s.97.

etmiştir. Bu kapsamda devletler yine anarşik bir sistem yapısı içerisinde hareket etmekte fakat sistemin yapısı gücün dağılışına göre tespit edilmektedir.

Uluslararası sistemin anarşik yapısı devletlerin yapı içerisindeki davranışlarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Devletlerin bu sistem içerisindeki temel amacı hayatta kalmak için mücadele etmektir. Bu uğurda güvenliklerini ve güçlerini artırmaya çalışırlar. Uluslararası sistem, sistemdeki gücün dağılımına göre devletlere belli roller vermektedir. Bu roller kimi devletlerin kapasitelerini ve hareket alanını genişletmekte kimi devletleri ise sınırlandırmaktadır. Neorealist kuram, klasik realist kuramdan bu noktada ayrılmaktadır. Klasiklere göre güç ve onun peşinden koşmak amaç iken neorealist kuramcılara göre gücün elde edilmesi sadece sistem içerisinde hayatta kalmayı sağlayacak bir araçtır.³⁷

Neorealist kuramda devlet davranışlarının nedenleri açıklanırken sistem düzeyinde bir araştırmaya gidilir ve bu yönüyle klasik realizmden ayrılır. Neorealist kuramcılara göre devletlerin dış politikalarının asıl belirleyicisi uluslararası siyasi sistemdeki gelişmelerdir.³⁸ Bu kuramın geliştiricisi olan Waltz 'Theory of International Politics' adlı kitabında kendisinin 'yapısal realizm' olarak adlandırdığı teoriyi ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Ona göre uluslararası sistemin bütün sosyal sistemlerde olduğu gibi bir yapısı ve birbiriyle etkileşim içinde olan birimleri vardır. Sistem içindeki birimler arasındaki güç dağılımı yapıyı belirlemektedir. Tek kutuplu, iki kutuplu ve çok kutuplu uluslararası yapı hâkim devletlerin gücü ve yapısına göre belli olmaktadır. Waltz bu yolla uluslararası ilişkiler kuramını da ikiye ayırır. Savaşların nedenini birey ve devlet temeli özelinde açıklayan indirgemeci kuram ve sistem düzeyinde açıklayan bütüncül kuram. Kendisini bütüncül kurama ait gören Waltz, indirgemeci kuramları savaşların nedeninin birimlere indirgeyerek bu birimler ve nedenler ortadan kalksa savaşlar ortadan kalkacakmış gibi izlenim yarattıkları için eleştirmiştir. Halbuki bu birimler ona göre savaşın nedeni değil belirtileridir. Waltz 'yapısal realizm' olarak adlandırdığı sistemle ilgili üç özellikten daha bahsetmektedir. İlki, uluslararası siyasette herhangi bir düzenleyicinin olmadığı ve hiyerarşik ilişkilerin görülmediği anarşik ortamdır. İkincisi egemen devletler, üçüncüsü ise güç dengesidir.³⁹ Ona göre güç dengesi devletlerin en basit tanımıyla kendi geleceklerini sürdürebilmek ve bu amaca ulaşabilmek için belli araçları kullandığı bir araçtır.⁴⁰ Bu araçları da iç ve dış araçlar olarak ikiye ayırır. İç araçlar devletlerin

³⁷ Ağdemir, a.g.e, s. 13-14.

³⁸ Ali Balcı, Tuncay Kardeş, Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular, (Ed: Şaban Kardeş, Ali Balcı), Küre Yayınları, İstanbul 2014, s. 85.

³⁹ B. Bostanoğlu, Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuramı, s. 89.

⁴⁰ Kenar, Örnek, a.g.e, s. 155.

ekonomik varlığını ve askeri gücünü artırma ve strateji geliştirme çabalarıdır. Dış araçları ise kendi ittifakını güçlendirme ve karşıt ittifakı zayıflatma çabalarıdır.⁴¹

Sonuç olarak bir değerlendirme yapılırsa neorealist kuramın klasik realizmin üç temel varsayımını aynen kabul ettiği görülür. Bunlar: Devlet merkezli varsayım, rasyonellik varsayımı ve güç varsayımıdır. Waltz'un bu teoriye katkısı uluslararası sistemi analizine dahil etmesi olmuştur. Buna göre devletler daha üstün bir otoritenin mevcut olmadığı anarşik bir sistem yapısı içerisinde hareket etmektedir. Gücün sistem içerisindeki dağılımı sistemin yapısını, sistemin yapısı ise devletlerin hareket kabiliyetlerini göstermektedir.⁴²

1.4.NEOKLASİK REALİZM

1.4.1.Neoklasik Realizm

1998 yılında ABD'li diplomat Gideon Rose'un 'Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy'⁴³ de yayımlanan makalesinde neoklasik realizm ilk defa uluslararası ilişkiler literatüründe yeni bir teori olarak dile getirilmiştir. Rose bu makalesinde Thomas Christensen, William Wohlforth, Randall Schweller ve Fareed Zakaria gibi akademisyenlerin kitaplarını ve benzer konudaki makaleleri incelemiştir. İncelemede büyük güçlerin belli dönemlerde uluslararası siyasette uyguladıkları politikalar tarihsel analizlerle açıklanmıştır.⁴⁴ Christensen, Schweller, Wohlforth ve Zakaria'nın büyük güçlerin dış politikalarını açıklarken kullandıkları ortak dil ve yöntem teorisinin esaslarını oluşturmaktadır. Bu teori herhangi bir araştırma programı bünyesinde ortaya çıkan yenilikler ve mevcut teoriyle açıklanamayan durumlara tepki olarak çıkmıştır. O halde neoklasik realizm, klasik ve yapısalcı realizmden farklı olarak kendi doğrularını açıklama çabası içerisindedir.

Neoklasik realizm bağlantılar kurarak açıklama yoluna gider. Yani devletlerin göreceli kapasitelerine göre belirlenen çıkarları bağımsız değişken kabul edilir ve bu yolla dış siyasetleri belirlenmeye çalışılır. Metodolojik olarak ise tümevarımcı (parçadan bütüne) çıkarsamalarda bulunulur. Neorealizm ise metodolojik olarak tümdengelimci bir çıkarsamada bulunur ve bağımlı değişken olarak uluslararası sistemde kendini tekrarlayan olguları açıklamaya çalışır. Gideon Rose neoklasik realizmi şu şekilde tanımlamaktadır: '*Neoklasik realizm, klasik realist düşüncenin bazı temellerini yeniden düzenleyerek, içsel ve dışsal değişkenleri açık bir şekilde bir araya getirmektedir. Neoklasik siyaset bilimciler bir devletin*

⁴¹Ken Booth, Steve Smith, *Uluslararası İlişkiler Kuramları*, (Çev: Muhammet Aydın), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 257.

⁴²Jami, a.g.e, s. 28.

⁴³Samet Yılmaz, "Neoklasik Realizm: Herletici mi? Yozlaştırıcı mı? Lakatosyan Bir Değerlendirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 46, Ekim 2015, s. 9.

⁴⁴Ağdemir, a.g.e, s. 20.

*dış politikasını belirleyen en önemli kriterin, o devletin uluslararası sistem içindeki konumu ve sistem içindeki göreceli güç dağılımı olduğunu kabul ederler. Bu yüzden onlar realisttir. Bununla birlikte bu yazarlar, güç kapasitelerinin dış politika üzerindeki etkilerinin dolaylı ve karmaşık olduğunu ileri sürerler. Zira sistemik baskılar, aktör düzeyindeki müdahaleci değişken aracılığıyla anlamlandırılırlar. Bu yüzden bunlar neoklasiktir*⁴⁵ Yukarıda değinilen tanımdan anlaşılacağı üzere neoklasik realizmde bağımlı değişken olarak *'devlet yapısı', 'liderlerin algılamaları' ve 'göreceli güç hesaplamaları'* görülmektedir. Bağımlı değişkenler dış siyasi eylemlerde tümden gelimci bir yöntemle açıklanmıştır. Bağımsız değişken ise devletlerin uluslararası sistemdeki kapasite dağılımı yani *'göreceli gücü'* olmuştur.⁴⁶ Buna göre göreceli güç, neorealizmin anarşik uluslararası yapısı içerisinde yaygın belirsizliğin üzerine inşa edilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak bu teoride anarşi bağımsız bir değişken olarak değil ihtiyari bir değişken olarak ele alınmıştır.

Neoklasik realist yaklaşımda devletlerin dış politikalarında uluslararası yapının etkisinin anlaşılabilmesi için aracı değişkenlerin kullanılması gerekmektedir. Aracı değişkenler analizcilere o devletin dış politikasının hangi eksende olduğunu anlamasını kolaylaştırmaktadır. Fakat neoklasik realizmde hangi aracı değişkenin kullanılması gerektiği hususunda ortak bir fikir yoktur. Kimi teorisyenler aracı kaynak olarak *'gücü sağlayacak kaynakların harekete geçirilmesi'* durumunu görürken kimileri *'liderlerin anlayış ve kavrama durumlarını'* kimileri ise *'inanç sistemlerini'* aracı değişkenler olarak görmektedir.⁴⁷

1.4.2.İnnenpolitik Teoriler, Savunmacı/Saldırgan Realizm

Gideon Rose'a göre devletlerin dış politikalarını açıklamaya çalışan dört farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; innenpolitik teoriler, savunmacı /saldırgan realizm ve neoklasik realizmdir.

1.4.2.1.İnnenpolitik Teoriler

İnnenpolitik teorilere göre devletler birbirinden oldukça farklı yapı ve özelliklere sahiptir. Bu yüzden devletlerin dış siyasi kararları da iç yapısından kaynaklanan bağımsız değişkenlere, politik ve ekonomik ideolojilere, ulusal karakterlere, parti politikalarına ve sosyo-ekonomik yapılarına bağlı olmaktadır. Yani bu teorilere göre devletin dış politikasının belirleyicisi iç yapısından kaynaklanan faktörlerdir. Her bir innenpolitik teorinin üzerinde durduğu ve esas aldığı farklı bir iç etken bulunmaktadır. Çünkü farklı iç siyasete sahip devletlerin dış politikaları da buna bağlı olarak farklı sonuçlar doğuracaktır. Bunda devletin

⁴⁵S. Yılmaz, "Neoklasik Realizm...", s. 10.

⁴⁶T. Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri...*, s. 104.

⁴⁷Paul Viotti, Mark Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, (Çev: Metin Aksoy), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2016, s. 519.

yapısı, kimliği, devlet-toplum ilişkisi, ulusal karar alma süreci, iç politikadaki güç mücadelesi ve ideolojisi belirli rol oynamaktadır. Bu teoride devletlerin dış politika kararlarını etkileyen uluslararası sistem göz ardı edilmiş, devletlerin dış politika analizinde ‘kara kutu’ olarak adlandırılan iç siyasi yapı önemli rol oynamıştır. Bu ise uluslararası yapı kaynaklı sorunların ihmalî anlamına gelmektedir.⁴⁸İnnenpolitik teorilerde karşılaşılan bir diğer önemli sorun ise iç politik yapıları farklı özelliklere sahip devletlerin dış politik siyasette aynı yönde karar almaları veya aynı politik özelliklere sahip devletlerin dış siyasette farklı yönde karar vermeleri olmuştur.⁴⁹Çünkü bu sonuçlar teorinin dayandığı varsayımlara uygun değildir ve teorinin sonuçlara ulaşırken bazı durumları ihmal ettiğinin kanıtıdır.⁵⁰

1.4.2.2 Saldırgan Realizm

Saldırgan realizm, devletlerin dış politik tercihlerinin analizinde innenpolitik teorilerin aksine neorealist kuramın analiz yönteminden faydalanarak uluslararası yapının önemini bir kez daha vurgulamıştır.⁵¹Uluslararası sistemde devletlerin birbirinden farkı bulunmadığını belirterek devletlerin tercihinin belirleyicisinin ve şekillendiricisinin uluslararası sistem ve görelî güç dağılımı olduğunu yinelemiştir. Ayrıca bu esaslara ek olarak iç politik faktörlerin öneminin yadsınamayacağını da vurgulamıştır.

Saldırgan realizme yöneltilen eleştiriler innenpolitik teorilere yapılan eleştirilerle aynı düzlemindedir. Çünkü her iki teoride dış politikayı açıklarken basit yola başvurarak analiz yapmaya çalışmakta ve belli şartların altında belli sonuçların olacağını öngörmektedir. Fakat durumun öyle olmadığı, sonuçların bazen farklı olabileceği aşikardır. Örneğin bazı durumlarda aynı şartlarda olan devletlerin neden aynı yönde karar verdikleri ve farklı şartlarda bulunan devletlerin neden aynı yönde karar verdikleri bu teoride yeterince açıklanamamıştır.

1.4.2.3.Savunmacı Realizm

Savunmacı realizmde uluslararası sistemin başat aktörü olan ve rasyonel davranan devletin anarşik ortamda sürekli güç peşinden koşmasının onu bir süre sonra güce bağımlı hale getireceğini savunur. Güvenlik ikileminin ortaya çıkardığı istikrarsızlık ve belirsizlik devletlerin güç peşinde koşmasının temel nedeni olmuştur. Uluslararası sistemin sıfır toplamlı bir oyun olduğu gerçeğinden hareket eden savunmacı realistler teknolojik, coğrafi ve askeri olarak sistemde içsel bir dengenin olduğunu belirtip bu dengenin sisteme istikrar sağlayıp

⁴⁸B. Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram...*, s. 88.

⁴⁹Brown, Ainley. a.g.e, s. 99.

⁵⁰Ağdemir, a.g.e, s. 24.

⁵¹Çakmak, a.g.e, s. 395.

güvenlik kaygısını azaltacağını savunmuşlardır. Neorealist kuramın kurucularından olan Kenneth Waltz kuramın temel felsefesini açıklarken devletler arasında sürekli güç mücadelesi olacağını ve bunun için de devletlerin kendi savunma sistemlerini (self-help) geliştireceğini açıklamıştır. Ona göre devletler kendi askeri/teknolojik savunma sistemlerini zamana göre geliştirirken uluslararası sistemdeki rakip devletlerinde ne durumda olduklarını yakından takip eder. Sistemde yer alan devletlerden biri veya bir kaç kendi güvenliklerinin göreceli olarak riske girdiğini veya rakibe oranla azaldığının farkına varırsa güç dengesinin yeniden inşası noktasında birlikte hareket edebilir. Savunmacı realizmde amaç rakibe oranla göreceli gücün artırılmasından öte sistemin sağlayacağı güvenliğin göreceli olarak artırılmasıdır.⁵²

Yukarıda anlatılmak istenenler tek çatı altında özetlenecek olursa; dış politika analizinde innenpolitik, savunmacı ve saldırgan realist kuramların yeterince açıklayıcı olmadıkları aşikârdır. Neoklasik realist kuram bir anlamda dış politika analizini teoriye eklemeyerek yaşanan eksikliği daha önce anlatıldığı üzere gidermeye çalışmıştır. Tablo-1'e bakıldığında devletlerin dış politikalarının analizinde yalnızca uluslararası yapı veya yalnızca devletlerin iç politikalarının esas alınması yanlış olacağı yorumlanacaktır. Çünkü dış politik yapının oluşumu ancak her iki esasta göz önüne alınarak yapıldığında doğru sonucu verir.

⁵²Göktürk Tüysüzoğlu, "Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi", Uluslararası Güvenlik Kongresi (Kocaeli Üniversitesi, BİLGESAM, Yıldız Teknik Üniversitesi, Trakya Üniversitesi işbirliğinde), Kocaeli 8-9 Ekim 2013, s. 508.

Teori/Yaklaşım	Uluslararası Sistem	Birimler	Teorinin Açıklama Mantığı
Innenpolitik teoriler	Değerlendirmelerde dikkate alınmamaktadır.	Birbirlerinden oldukça farklı birimler bulunmaktadır.	Devletin dış politikası devletin iç yapısından kaynaklanan faktörlerle açıklanmaktadır.
Saldırgan realizm	Anarşik bir yapıdadır. Değerlendirmelerde çok önemli bir değişken olarak yer almaktadır.	Birimlerin birbirlerinden bir farkları bulunmamaktadır.	Devletin dış politikası sadece yapısal faktörlerle açıklanmaktadır.
Savunmacı realizm	Anarşi bazen önem kazanmaktadır ve etkileri değişkendir.	Birbirlerinden oldukça farklı birimler bulunmaktadır.	Devletin dış politikası devletin iç yapısından kaynaklanan faktörlerle olduğu kadar yapısal faktörlerle de açıklanmaktadır.
Neoklasik realizm	Anarşik ve belirsiz bir yapıdadır. Değerlendirmelerde önemli bir değişken olarak yer almaktadır.	Birbirlerinden farklı birimler bulunmaktadır.	Hem yapısal hem de devletin iç yapısından kaynaklanan faktörler dış politikayı açıklamaktadır. Yapısal faktörler iç faktörlerin süzgecinden geçirilerek dış politikanın oluşumu sağlanmaktadır.

53

Tablo-1: Dış Politika Kuramları/Yaklaşımları

1.4.3.Aracı Değişkenler

Neoklasik realist teoride devletlerin dış politikalarının anlaşılabilmesi için analize anarşik uluslararası yapının yanında aracı değişken olarak değerlendirilen devletlerin iç yapılarının da dâhil edilmesi gereklidir. Dış politika tercihlerinde aracı değişkenin (devletlerin iç yapıları) kullanılması farklı iç politikaya sahip devletlerin neden farklı politik seçenekleri tercih ettiğini açıklaması bakımından da önemlidir. Fakat hangi aracı değişkenin kullanılması gerektiği hususunda bir uzlaşma yoktur. Neoklasik realizm kapsamında yapılan analizler değerlendirildiğinde *'liderlerin algılamaları'* ve *'devletlerin kendilerine ait iç yapılarında yer alan özellikler'* olmak üzere iki esas aracı değişken olduğu saptanmıştır.

1.4.3.1.Liderlerin Algılamaları

Devletlerin dış politikasını yönlendiren ve dış politikanın oluşumuna katkı sağlayan kişiler liderlerdir. Aynı zamanda devletin idaresi ve ulusal güvenliği de bu kişiler tarafından sağlanmaktadır. Bu kişiler devletin iç yapısından kaynaklanan aktörlerin etkisi altındadır. Bu yüzden dış politik tercihlerinde iç politikanın etkisi de yadsınmaz. Fakat sadece iç politikanın

⁵³ Ağdemir, a.g.e, s. 37.

lider üzerindeki etkisine bakarak da yorumlanamaz. Uluslararası politikanın anlaşılmasında toplumun diğerine nazaran daha bilgili olan dış politika karar vericileri uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan sınırlamaları ve etkileri de göz önüne almak zorundadır.

Devletin dış politikasının oluşumunda ve uygulanmasında bu kişiler temel aktör olarak görülmektedir. Bu manada dış politikanın karar merkezinde devlet başkanını, başbakanı ve diğer kişileri sıralayarak özelden genele doğru bir sıralama yapabiliriz. Bu kişiler devletin ulusal güvenliği ve bekası adına mücadele verdikleri için büyük sorumluluk altındadır. Alacakları kararlar bir toplumu veya milleti bağladığı için bilgiye ulaşma konusunda da diğer kişilere nazaran ayrıcalıklı konuma sahiptir. Konumu gereği kişisel görüş ve düşüncelerine aykırı kararlar da verebilmeleri doğaldır. Yani bu konuma gelmeden önceki karar ve düşünceleri çok farklı da olsa artık kendisini ilgilendirmez. Dış politikada karar verirken edindiği bilgi ya da istihbaratı nasıl yorumladığı, hangi koşulda nasıl karar verdiği politikanın oluşumu açısından önemlidir. Çünkü liderlerin de belli şeylerden etkilenebileceği, zaaflarının ve eksik yönlerinin olabileceği gerçektir. Ayrıca dış politikanın inşasında uluslararası sistemin yapısının, güç dağılımının, diğer ülkelerin sahip olduğu yeteneklerin ve kendi ülkesinin imkânlarının önemi büyüktür.

Neoklasik realizmde farklı örneklerle anlatılmaya çalışılan husus dış politikanın inşasında devlet liderlerinin rolüdür. Yani realist kuramın diğer versiyonlarının eksikliği de budur. Onlar kişilerin politikaya olan etkilerini yok (sabit) sayarak hata etmişlerdir. Fakat yöneticiler birçok durumda meclisle, partilerle, toplumla veya ekonomik gücü elinde bulunduranlarla karşı karşıya kalabilirler. Bu durum kuşkusuz olarak onların politikalarında değişikliğe yol açacaktır. Bu yüzden dış politikanın oluşumuna yönelenler (teorisyenler) lider algılamalarını göz ardı edemezler.

1.4.3.2.Devletin İç Yapısından Kaynaklanan Faktörler

Devletin iç yapısından kaynaklanan çeşitli faktörler de dış politikanın oluşum sürecinde neoklasik realist teorisyenler tarafından önemli görülmüştür. Bunların başında toplum yer almaktadır. Demokratik toplumlarda vatandaşlar karar verici kişileri veya grupları seçimler yoluyla değiştirme hakkına sahiptir. Bu açıdan bakıldığında uygulanan politikanın üzerinde dolaylı da olsa halkın etkisi vardır. Ayrıca toplumda yer alan farklı çıkar gruplarının, ekonomik güç sahiplerinin ve sivil toplum kuruluşlarının da etkisi yadsınamaz. Çünkü bu gruplar dış pazarlara yönelik politikalar, savunma harcamaları ve diğer toplumlarla olan ilişkiler gibi konularda dış politikanın karar vericilerini etkilemektedir. Dış politikanın oluşumunda öne çıkan bir diğer aktör bürokratik kurumdur. Bu kurumlar sivil ve askeri

bürokrasi olarak ikiye ayrılır ve devlete ait veri giriş çıkışının merkezi olması bakımından önem taşır. Ayrıca devlet içindeki konumu ve gücüne paralel olarak dış politikaya etki eder.

Yine devlet içerisinde yer alan farklı etnik gruplar neoklasikler tarafından devletin iç yapısından kaynaklanan faktörler arasında gösterilmiştir. Çünkü bu gruplar kendi çıkarları doğrultusunda dış politika oluşturulması hususunda liderlere baskı oluştururlar. Basın-yayın organları ve medya kuruluşları da karar mekanizmaları üzerinde kitlesel baskı oluşturabilir. Bu yüzden bu değişkenin de analize dahil edilmesi doğru tespit açısından önemlidir.

Yukarıda bahsedilen aktörler dış politikayı farklı yollardan ve farklı derecelerle etkilemektedir. Ayrıca bu aktörlerden bazıları liderler üzerinde etki de doğurmayabilir. Çünkü dış politika ve devletin güvenliği ile alakalı durumlarda veri kısıtlıdır. Yöneticiler toplumun diğer kesimlerine oranla bilgiye daha rahat ulaşır ve olanağı ölçüsünde bunu yansıtır. Bu yüzden iyi organize olmuş, görüşlerini açıkça ifade eden ve savunan, ellerinde liderleri etkileme imkânı bulunan grupların daha etkili olmaları kaçınılmazdır. Son olarak bu aktörlerin dış politikaya etkisinin de ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini belirtmek gerekir. Meselâ demokratik toplumlarda sivil toplum kuruluşları ve örgütlü grupların liderler üzerindeki etkisi anti demokratik yönetimlere oranda daha fazladır. Çünkü bu toplumlarda politik kaygılar liderlerin bir sonraki seçimleri düşünerek hareket etmesine yol açar. Anti demokratik yönetimlerde ise sivil toplum örgütlerinin ve örgütlü grupların kendini ifade etmesi pek mümkün değildir.

1.5.REALİZM ELEŞTİRİSİ

Realist kuram uluslararası ilişkiler disiplininde yarattığı etkiye rağmen şiddetli eleştiriye maruz kalmıştır. Bu teoriye yöneltilen eleştirilerin başında teorik bir altyapısının bulunmaması ve aşırı indirgemeci yaklaşımı olmuştur.⁵⁴ Realizmde ortaya çıkan aşırı güç vurgusu ve devletin tek nihai amacının gücü elde etmek olduğunun iddia edilmesi eleştirilerin odak noktası olmuştur. Machiavelli'nin '*amaca götüren her yol geçerlidir*' anlayışı eleştirenler tarafından teorinin ahlak öğesini hiçe saymak olarak yorumlanmıştır.⁵⁵ Devlet yapısına yapılan aşırı vurgu ve belli olanakların oluştuğunda politikaların değişiklik göstermeyeceği tarzı düşünceler eleştirilen bir diğer nokta olmuştur. Bunun yanı sıra basmakalıp düşünceler, aşırı indirgemeci yorumlar ve insan öğesinin ihmal edilmesi teorinin bir diğer eksikliği olarak göze çarpmıştır.

⁵⁴Booth, Smith, a.g.e, s. 263.

⁵⁵B. Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram...*, s. 73.

Realizm’de görülen en belirgin ikilem teori ile birey, devlet ve toplum arasındaki ilişkinin net olarak kurulamamasından kaynaklanmıştır. Modern toplumda topluma, bireye ve gruplara verilen önemin teoride olmadığı görülmektedir. Ayrıca ulus devlet modelinde devletlerin yönetim rejimleri her ülkede aynı olmadığı gibi devletlerin çıkarları ve amaçları da sabit değildir. Güç ve çıkar gibi kavramlar modern toplumlarda realist kuramda belirtilen tanımdan farklı bir şekilde tanımlanmaktadır. Realist kuramda güç sadece askeri anlamdaki güç olarak görüldüğünden, modern anlamda iyiden iyiye etkisini kaybetmeye başlamıştır.

Giderek küreselleşen dünyada devletlerin birbirinden izole politika geliştirmesi olanaksızdır. Bu noktada devletlerin politikasının oluşumunda devreye giren veya klasik anlamda ulus-devlet egemenliğini tehdit eden iki temel aktör ön plana çıkmıştır; uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu şirketler.⁵⁶Bunlar bir taraftan küreselleşmenin sonucu iken diğer taraftan ise küresel hegemonyanın şekillenmesindeki önemli aktörlerdir. Öyle ki II. Dünya Savaş’ından sonra ortaya çıkan ve savaşın yıkımını onarmak üzere kurulan Bretton Woods kurumları ve ilerleyen zamanlarda ortaya çıkan örgütler realist kuramın ‘anarşi’ algısını çürütür niteliktedir. Çünkü bu kurumlar realist düşüncenin aksine uluslararası sistemdeki sorunların çözümünde esas aktörlerden biri haline gelmiştir. Ayrıca devletler ve toplumlar arasında çıkan ortak sorunlar giderek arttıkça uluslararası siyasetin vazgeçilmez unsuru olacakları da açıktır. Yine uluslararası siyasetin oluşumunda ve devletlerin politikalarının belirlenmesinde çok uluslu şirketler (çuş) etkili hale gelmiştir. Örneğin bu şirketler, dünya çapında üretim yapıp ekonomik olarak sınır tanımayan bir yapı haline gelmiştir. Bu durum realizmin askeri manada tanımladığı gücün ekonomik manada tanımlanmasına neden olmuştur. Çünkü bu şirketler üretim biçimi, küresel örgütlenme tarzı, ciroları ve çalıştırdıkları personel sayıları bakımından buldukları ülkenin iç siyasetine etki eder hale gelmiştir.⁵⁷Anlatılanlara paralel olarak Brand Finance’in 2017 yılının şubat ayında yaptığı araştırma dünyanın en büyük 500 markasını ortaya çıkarmış ve çuş’lerin dünya siyasetindeki önemini gözler önüne sermiştir. Çünkü bu şirketler ekonomik gücün kendisine verdiği olanaklardan yararlanmış, buldukları ülkenin politikalarının küresel biçimde evrilmesine sebebiyet vererek hegemonyanın devamlılığına katkı sağlamıştır. Tablo-2’ye bakıldığında dünyanın en değerli ilk 5 markasının ve ilk 10 markanın 8’inin ABD’ye ait şirketler olduğu görülecektir.

⁵⁶Kemal Cebeci, ‘‘Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü’’, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 71, 2008, s. 37.

⁵⁷Celalettin Serinkan. Zübeyir Bağcı, ‘‘Çok Uluslu İşletmelerin Faaliyet Şekilleri ve Organizasyon Yapıları’’, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Aralık 2012, s.95.

Yine ilk 500'de ABD'ye ait şirket sayısı 197'dir.⁵⁸ ABD'nin küresel hegemonyanın lideri olduğu düşünüldüğünde bu veriler devletler dışındaki örgütlerinde birer aktör olduğunu kanıtlamıştır.

2017	2018	Logo	Name	Country	2017	2018	2017	2018
1	2		Google		109.470	88.173	AAA+	AAA+
2	1		Apple		107.141	145.316	AAA	AAA
3	3		Amazon.com		106.309	87.642	AAA-	AA+
4	8		AT&T		87.816	59.004	AAA	AA+
5	4		Microsoft		78.266	97.236	AAA	AAA
6	7		Samsung Group		66.319	68.619	AAA-	AAA
7	5		Walmart		55.075	62.116	AAA-	AAA-
8	9		Waste Management		52.211	53.937	AA+	AA
9	17		Facebook		51.098	54.002	AAA	AAA-
10	13		ICBC		47.632	36.334	AAA	AA+
11	9		China Mobile		46.734	49.810	AAA	AAA-
12	11		Toshiba		46.255	43.064	AAA-	AAA-
13	10		Wells Fargo		41.818	44.170	AA+	AAA-
14	14		China Construction Bank		41.377	35.304	AAA-	AAA
15	22		NTT Group		40.542	31.075	AA+	AA
16	13		McDonald's		38,968	42.037	AAA	AAA
17	15		JPMorgan Chase		37.124	34.066	AAA-	AAA
18	23		Shell		36.783	31.666	AAA-	AA+
19	18		T-Mobile		36.433	33.104	AA+	AA+
20	21		IBM		36.112	31.766	AA+	AA
21	20		Mercedes-Benz		35.544	32.049	AAA-	AAA
22	27		Citi		35.318	29.211	AAA	AA+
23	60		Alibaba Group		34.869	17.900	AA+	AA+
24	24		Walt Disney		34.454	31.231	AAA+	AAA+

59

Tablo-2 Şirketlerin Marka Değerleri (İlk 24)

⁵⁸ <https://businesstech.co.za/news/business/154277/the-20-most-valuable-brands-in-the-world-in-2017/> (Erişim Tarihi: 14.12.2017)

⁵⁹ http://brandirectory.com/league_tables/table/global-500-2017 (Erişim Tarihi: 14.12.2017)

2.HEGEMONYA

2.1.Hegemonya Kavramı

2.1.1Kavramın Ortaya Çıkışı

Hegemonya, Yunanca'da lider anlamına gelen '*hegemon*' kavramından Bolşevik Devrimi'nin öncüleri olan Georgii Plekhanov, Pavel Axelrod ve Vladimir Lenin gibi teorisyenler tarafından türetilmiştir. O dönemde bu kavramın Rusça karşılığı olan '*gegemonia*' Rus sosyal demokratlarının en temel siyasi sloganlarından biri haline gelmiştir. Öyle ki bu kavram Rusya'da çarlığı devirmek için kullanılmıştır. İçerdiği anlam ise proleterya kesiminin yönetilen köylü toplumunun desteğini rızaya dayalı olarak almasını ifade etmiştir. Plekhanov'un bu kavrama atfettiği anlam işçi sınıfının işverenlere karşı ekonomik mücadelesi ve sistemi değiştirmeye yönelik olarak çarlığa karşı verilen siyasi mücadele olarak yorumlanmıştır.⁶⁰ Aslında Plekhanov proleteryanın köylü sınıfı, Komünist Parti'nin de proleterya üzerindeki hegemonyasının rızaya dayalı olmasını ve elit liderliğin gerekliliğini savunmuştur. Lenin'de Plekhanov'dan farklı bir anlam atfetmeyip hegemonyayı büyük köylü sınıfının küçük proleterya sınıfına sadakati olarak yorumlamıştır.⁶¹

Bu kavram daha sonra İtalyan Komünist Partisi lideri Antonio Gramsci tarafından burjuvazi ile proleterya arasındaki ilişkiyi açıklamak için literatüre aktarılmıştır.⁶² Gramsci hegemonya kavramını işçi sınıfının burjuva devletini yıkmak ve işçilerin devletin toplumsal tabanı olarak hizmet etmesini sağlamak için yaratması gereken ittifaklar sistemine işaret etmek için kullanmıştır. Aynı zamanda hegemonya terimini Sovyet proleteryanın köylülük ile ittifakını sürdürmesi ve kendi genel çıkarlarına hizmet etmesini sağlamak amacıyla ekonomik çıkarlarını feda etmek zorunda kalacağını öne sürmek için kullanmıştır. Gramsci'ye göre hegemonya; eğitim, kilise, parti, sendika vb. gibi rızanın kaynağını oluşturan 'özel kurumlar' a özerklik alanı tanıyan, dayanıklı ve bağımsız sivil topluma dayanmaktadır.⁶³

Çalışmalarında kapitalizmin baskı ve şiddet içeren boyutunun topluma nasıl meşrulaştırılarak kabul ettirilmesi gerektiğine değinen Gramsci hegemonya kavramını açıklarken tarihsel blok kavramını kullanmıştır. Tarihsel blok, egemen yeni sınıfın yeni iktidarını sağlama almak maksadıyla ürettiği yeni moral değerlerin, yeni politik-askeri-

⁶⁰ Gökhan Telatar, "11 Eylül Sonrası Amerikan Dış Politikasında Hegemonyanın Yeniden İnşası", Ankara Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 10.

⁶¹ Baran Dural, "Antonio Gramsci ve Hegemonya", *Elektronik Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 39, 2012, s. 313.

⁶² Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, (Çev: Adanan Cemgil), Belge Yayınları, (7. Baskı), 2014, s. 12.

⁶³ Asiye Aka, "Antonio Gramsci ve Hegemonik Okul", *Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 21, Haziran 2009, s. 332.

ekonomik bağlarla toplumu yeni yapıya angaje olmaya ikna edecek kifayeti gösterebilmesi için kendi sınıfı dışındakileri buna motive etmesi demektir. Yani geçerli kültürel ideolojik değerlerin yerine yenilerini koymakla, yeni iktidarın kesin sınıfsal özelliğini kamufle edecek bir dünya görüşünü kitlelere kabul ettirmeye çalışmaktır. Bunu yaparken de yasal çerçeveyi oluşturmak, cezalandırma usulleri tasarlamak kadar toplumsal dönüşümü garanti edecek topyekün bir tedrisat projesine sahip olmak önemlidir. Kısaca tanımlanacak olursa hegemonya, yönetici sınıfın üstün konumuna toplum tarafından gösterilen rızadır.⁶⁴

Gramsci'ye göre bir toplumda hâkim grubun diğer grup üzerinde hegemonya kurabilmesi için baskı ya da zorlamayla değil entelektüel ve moral olarak hakim grubun kabul görmesi gereklidir. Devlet yönetiminde de aynı toplumdaki gruplar arasındaki rızaya dayalı sistem örneğinde olduğu gibi iktidarda bulunan yönetici kesimin hegemonyasının oluşumu halkın rızasına bağlıdır. Bu hegemonyanın kurulabilmesi için ortak bir dil ve söylemin yönetici kesim tarafından halka empoze ettirilmesi gereklidir.⁶⁵

Gramsci hegemonyayı tanımlarken siyasal toplum ve sivil toplumun önemine atıf yaparak iki kavramı ayrı ayrı tanımlamıştır. Siyasal toplum, yargı organları ve güvenlik güçleri gibi kamu oluşumlarından meydana gelen devletin baskı ve egemenliğine dayanan otoritedir. İktidarda bulunan grup yönetilen kesime gücünü kamu olanakları sayesinde göstermektedir. Sivil toplum ise hegemonyanın oluşumunda iknanın ve rızanın olduğu kiliseler, okullar, kulüpler, dergiler v.s den oluşmaktadır. Bu bağlamda Gramsci'nin tanımında belirttiği hegemonyanın oluşumunda sivil toplum kuruluşlarının rolü birincildir. Öyle ki yönetici sınıfın yönetilen sınıf üzerindeki rızası sivil toplum kuruluşlarının o toplumdaki etkinliğine bağlıdır.⁶⁶

Gramsci'de hegemonya kavramı tanımlanırken sosyal sınıfların da önemi büyüktür. Hegemonya'nın oluşumunda devlet aygıtı sosyal sınıf üzerinden topluma kendisini kabul ettirir. Devlet idarecileri ve organik entelektüeller arasında oluşturulacak bir ittifak '*tarihsel blok*' un oluşumunu sağlayacaktır. Tarihsel blok bir toplumda egemen sınıf olmaksızın ortaya çıkamaz. Hegemonyanın tesisi için sosyal hakim bir sınıfın olması gereklidir. Örneğin; işçi sınıfı önderliğindeki bir tarihsel blokun diğer alt sınıflar üzerindeki etkisi hegemonyanın oluşumu açısından önemlidir.⁶⁷ Fakat daha önce de belirtildiği üzere hakim sınıfın bunu alt sınıflara kabul ettirebilmesinin koşulu rızadır. Herhangi bir baskı veya zorlama hegemonyanın

⁶⁴Gramsci,a.g.e,s.15.

⁶⁵Lombardini.a.g.e. ,s.56.

⁶⁶Gramsci,a.g.e,s.57.

⁶⁷Hugues Porteli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, (Çev:Kenan Somer),Savaş Yayınları, Ankara 1982, s. 4.

tesisini sağlayamaz. Baskın grup kendi çıkarlarını alt gruplara kabul ettirmeye çalışırken alt grubun isteklerini de göz ardı etmemeli, onu belli ölçülerde tatmin etmesini bilmelidir.

Gramsci, sivil toplumun ülkelerde gelişmiş yapısına göre hegemonyanın inşası sırasında iki türlü savaşın olabileceğini vurgulamıştır. Bu savaşın doğuda '*manevra savaşları*'(war of movement), Batıda ise '*pozisyon savaşları*'(war of position) şeklinde tezahür edeceğini belirtmiştir. Rusya'da sosyalist devrim gerçekleşirken bu ülke üzerine yoğunlaşan Gramsci sivil toplumun gelişmediğini izlemiş ve devlet aygıtını ele geçirmek için manevra savaşları yaşandığını belirtmiştir. Çünkü sivil toplumun gelişmediği ülkelerde bu aygıtı ele geçiren gruplar hakim konuma geçmektedir. Sivil toplumun geliştiği Batı Avrupa'da ise Rusya'da olduğu gibi doğrudan devleti ele geçirmek için manevra savaşları mümkün olamayacaktır. Batı'da entelektüel, kültürel ve ideolojik mücadele düzeni değiştirmek için kullanılacaktır. Bu düzen inşa edildikten sonra ise düzenini değiştirmek için devlete saldıracaklardır.⁶⁸

Gramsci, sivil toplumun güçlü olduğu her Batı Avrupa'sı ülkede hegemonyanın tam anlamıyla yerleşemeyeceğini belirtmiştir. Çünkü bazı Avrupa toplumlarında devrim bizzat yaşanarak üretim ve sosyal ilişkiler içselleşirken bazı toplumlar da ise diğer toplumlarda yaşanan devrimler örnek alınarak hegemonya kurulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu toplumlarda sosyal değişim '*pasif devrim*' yoluyla gerçekleşmektedir. Hegemonyanın da Gramsci'nin belirttiği manada gerçekleşmesi için toplumun bunu içselleştirmesi gerekir. Gramsci devrimin bizzat gerçekleştiği ülkeleri İngiltere ve Fransa olarak belirtmiştir. Bu toplumlarda burjuva sınıfının hegemonyası kolay oluşmuştur. Fakat bu ülkelerde gerçekleşen devrimden etkilenen ve devrim gerçekleşmeyen ülkeler de ise hakim bir sınıf olmadığı için hegemonyanın gerçekleşmesi mümkün değildir.

2.1.2. Hegemonya ve Uluslararası İlişkiler

Uluslararası ilişkiler disiplinde I.Dünya Savaşı sonrasında teorik manada idealizm, dünya barışını sağlama noktasında ön plana çıkmıştır. Woodrow Wilson'un Milletler Cemiyeti çerçevesinde barışı sağlama çabaları idealizmin etkisini arttırırken II. Dünya Savaşı'nın çıkması gerçekleri göz önüne sererek realist kuramın ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu noktadan sonra ABD'nin dış politikada benimseyeceği tavırda ülkelerin çıkar ve güç temelli olduğunu vurgulayan realist paradigmayı esas almasını sağlamıştır.⁶⁹Buna paralel olarak hegemonya kavramının da uluslararası ilişkiler disiplinde yer bulabilmesi ABD'nin

⁶⁸Gramsci, a.g.e, s. 57.

⁶⁹B. Bostanoğlu, Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası Kuram..., s. 79.

ihtiyaçları perspektifinde gelişip 1970'li yılları bulmuştur. Bunun nedeni 1970'li yıllarda ABD'nin iki kutuplu sistemde gücünü kaybetmeye başlamasıdır. Vietnam bozgunuyla iç politikada ciddi eleştiriler almaya başlayan ABD, NATO'nun askeri gücünü operasyonlar sırasında azalttığı gerekçesiyle Avrupalı devletlerden de eleştiri almaya başlamıştır.⁷⁰ Yukarıda belirtilen hususların yanı sıra Sovyetlerin 1949 yılında atom bombasını, 1953 yılında ise hidrojen bombasını üretmesi ve 1957 yılında Sputnik uydusunu uzaya fırlatması askeri harcamaları minimum düzeye indirgeyen ve Vietnam Savaşı'yla ekonomisi bozguna uğrayan ABD hegemonyasının sorgulanmasına yol açmıştır. ABD hegemonyası sorgulanırken Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya güçlenerek iki kutuplu dünya düzeninde Sovyetlerin ve ABD'nin rakipleri haline gelmişlerdir.⁷¹ Tüm bu anlatılanlara ek olarak ABD hegemonyasının ekonomik ayağı olarak görülen ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Bretton Woods sisteminin yıkılması ABD dolarının işlevini yitirmesine neden olmuştur.⁷²

Hegemonya kavramı da yukarıda belirtilen hususlar ışığında, ABD hegemonyasının en yoğun olarak görüldüğü 1950 ve 1960'lı yıllarda değil de 1970'li yıllarda uluslararası ilişkiler disiplininde görülmesinin nedenini mantıklı bir şekilde açıklamaktadır. Çünkü bu kavram ABD dış politikasının ihtiyacı neticesinde ortaya çıkmıştır. 70'li yıllarda ABD, ekonomik ve politik anlamda çöküntü yaşayınca hegemonyası da sorgulanır duruma gelmiştir. Tıpkı realist kuramın ortaya çıkması nasıl ABD'nin dış politikadaki ihtiyaçlarını gidermek ve bu konudaki eksiklikleri tamamlamaksa hegemonya kavramının ortaya çıkışı da bozulan ABD hegemonyasının bu konudaki eksikliklerini gidermek olmuştur.⁷³

2.1.3 Hegemonik İstikrar Teorisi ve Hegemonya

İdealizmin II. Dünya Savaşı'nı önleyememesi yeni oluşan dünya düzeninde güç ve çıkar temelli yaklaşan realist kuramın ortaya çıkmasına vesile olmuştur. 1970 'li yıllara gelindiğinde realizm ABD dış politikasının ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. ABD'nin uluslararası toplumdaki etkinliğinin sarsılması bürokratları ve akademisyenleri yeni bir arayışa itmiştir. Bu çerçevede realizmi değişen koşullara ayarlayabilmek için '*neorealizm*' adı altında bir teori ortaya atılmıştır. 1973 yılında ise Charles Kindleberger tarafından ortaya atılan hegemonik istikrar teorisi; realizm, neorealizm, liberalizm ve neoliberalizm gibi teorileri bir araya getirmeye çalışmıştır. Kindleberger çalışmalarında daha çok ekonomik

⁷⁰ Joseph Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, (Çev: Gürol Koca), Literatür Yayınları, İstanbul 2003, s.142.

⁷¹ İsmet Akça, Evren Balta, "Ordunun Emperyalizmi, Emperyalizmin Ordusu: ABD'de Militarizmin Yüzleri", *Birikim Dergisi*, Sayı: 189, 2005, s. 69-70.

⁷² Halil Seyidoğlu, *Uluslararası Finans*, Güzem Yayınları, İstanbul 2003, s. 13.

⁷³ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri: 1500'den 2000'e Ekonomik Değişime ve Askeri Çatışma*, (Çev: Birtane Karanakçı), İş Bankası Yayınları, Ankara 1996, s. 41.

sorunlar üzerinden hegemonyasını tanımlamaya çalışmıştır. 1929 Ekonomik buhranının nedenini o dönemde dünyayı hegemonyası altına alıp yönetecek herhangi bir devletin olmayışı meydana getirmişti. Çünkü sistemi yönetecek güçten yoksun olan dünya istikrarlı döviz kuru, serbest pazar ve liberal ekonomiyi yönetecek güçten de yoksundu. Ona göre uluslararası sistemde lider bir ülke bulunmalı ve bu sistemi ortak çıkar uğruna yönetmelidir. Çünkü lider bir ülke olmadığı zaman her ülke kendi çıkarı uğruna çabalamaktadır. Bu durum karışıklığa ve düzensizliğe yol açmaktadır.

Hegemonik istikrar teorisinin bir diğer temsilcisi Robert Gilpin ise hegemonyanın tanımını yaparak ekonomik ve askeri gücün hegemonyanın oluşumunda rol aldığını belirtmiştir. Fakat Gilpin, realist kuramdan farklı olarak ekonomik gücün uluslararası sistemi yönetebilmek için daha önemli olduğunu vurgulamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan önce hegemon konumda olan İngiltere'nin Londra merkezli bankerler ve finansörleri idame etmesi gerekirken ABD liderliğindeki bir ekonomik hegemonya sisteminin çuş'lerin yönetilmesine bağımlı olduğunu belirtmiştir. Gilpin, Çok Uluslu Şirketlerin (Çuş) ABD'nin nükleer gücüyle birlikte hegemonyasını kurmasını sağlayan köşe taşlarından biri olduğunu sözlerine eklemiştir. Çuş'ler ABD'nin ekonomik ve siyasal değerlerini yayarak liberal uluslararası ekonomik ve siyasal düzenin oluşumuna ciddi katkı sağlayarak sistem içerisindeki hegemon konumun benimsenmesini sağlamıştır. Gilpin, liberal uluslararası ekonominin oluşması, muhafaza edilmesi ve başarılı bir şekilde işlemesi için siyasal liderliğin yerine getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yani uluslararası ekonomik faaliyetlerin rahatça desteklenebilmesi için bir hegemon güce ihtiyaç duyulduğunu öne sürmüştür.⁷⁴ II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1960'lı yıllara kadar ABD'nin çuş'ler aracılığıyla uluslararası ekonomik ilişkileri yönettiğini açıklamıştır. Fakat bu yıldan sonra artan ekonomik milliyetçiliğin ekonomiyi bölgeselleşmeye götürdüğünü ifade etmiştir.

Gilpin'e göre ABD'nin ekonomik alanda liderlik kapasitesinin düşmesi bu alanda bir boşluğa neden olacaktır. Bu boşluk sistemin işleyebilmesi adına bir an önce giderilmelidir. Ekonomik, teknolojik ve diğer bazı gelişmelerden dolayı uluslararası sistemdeki aktörlerin çıkarları ve aktörler arasındaki güç dağılımı değişmiştir. Bu durum sistemin hegemon aktörünün statükoyu devam ettirebilmesinin maliyetini arttıracaktır. Yeni yükselen güçler ise sistemin değişiminden nispi kazançlar sağladıkları için sistemin değişimine yöneleceklerdir. Bu nedenle sistemi değiştirmeye gücü olan aktörler arasında hegemonya savaşları ortaya

⁷⁴Telatar, a.g.e, s. 18-19.

çıkacaktır. Bu savaşlardan galip gelen devlet sistemin yeni lideri olacak ve istediği düzeni kuracaktır.⁷⁵

Yukarıda belirtilen hususlar ışığında hegemonik istikrar teorisi, ABD hegemonyasını sistemin ve aktörlerin refahı ve istikrarı açısından gerekli görmüştür. Kindleberger hegemonya kavramının net bir şekilde tanımını vermezken Gilpin, hegemonyayı daha çok ekonomik güç ekseninde tanımlamıştır. Askeri gücünde önemini yadsımamakla beraber ABD'nin nüfuzunun liberal ekonomik sistem ve çuş'ler tarafından sağlandığını vurgulamıştır.

2.1.4.Liberal Kurumsalcılık ve Hegemonya

Hegemonik istikrar teorisi ciddi eleştiriler almış ve yeni teorilerin gelişmesine ortam hazırlamıştır. Bu anlamda Robert Keohane liderliğinde liberal kurumsalcılık adı altında bir teori ortaya çıkmış ve hegemonik istikrar teorisyenlerinin savunduğu gibi sadece ekonomi alanında başarılı olmanın hegemon güç olmaya yetmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca realist kurama gücü somut anlamda sadece askeri alana indirgedikleri için eleştiri getirmiştir. Askeri kapasitenin liberal ekonomik değerleri korumak ve bunu devam ettirmek için yeterli düzeyde olması gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü yeni düzende karşılıklı bağımlılık askeri gücün kullanım kapasitesini de asgari düzeye indirmektedir.

Robert Keohane ve liberal kurumsalcılığın bir diğer temsilcisi Joseph Nye, hegemonyayı uluslararası sisteme belli kurallar koyan, bunu idame ettirebilen ve zamanı geldiğinde değiştirebilen güç olarak tanımlamışlardır. Onlara göre hegemon devletler topluluk içerisinde liderliğini baskı veya zorlamayla değil de üyelerin rızasını alarak sağlar. Liderliğinin kabul edilmesini ister ve kendi yarar sağladıkça topluluk içerisinde kendi müttefiklerinin de yarar sağlamasına uğraşır. Emperyal güçten farkı düzen içerisindeki konumunun diğer üyelerin rızasıyla gerçekleşmesidir.⁷⁶Hegemon güç belli kurallar koyar ve değiştirir fakat tüm bunları yaparken üyelerin de onayını alır. Keohane ve Nye uluslararası toplumun yönetilmesi için maddi güç olan ekonomi ve askeri gücün tek başına yeterli olamayacağını vurgulamıştır. Onlara göre uluslararası sistemde devletler arasında işbirliği hegemonyanın kurulması için askeri güç ve ekonomik gücün yanında bulunması gereken bir husustur.

Joseph Nye hegemonya kavramını tanımlarken belirttiği rıza kavramını 'yumuşak güç' olarak nitelendirmiştir. Ona göre maddi güçler (ekonomik ve askeri) rızanın kazanılmasını ve idame ettirilmesini sağlayamaz. Rızanın kazanılması 'yumuşak güç' olarak

⁷⁵B. Bostanoğlu, *Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası Kuram...*, s. 80.

⁷⁶ Joseph Nye, *Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç*. (Çev: Rayhan İnan Aydın), Elips Kitap, Ankara 2005, s. 11.

tanımladığı unsurlara bağlıdır. Yani uluslararası sistemde kendi kurallarının diğer aktörler tarafından kabulünün ve teşvikinin sağlandığı bir kültür ve ideoloji yaratılmalıdır. Bu kültür ve ideoloji diğer üye ülke vatandaşları tarafından benimsenmelidir. Yumuşak güç olarak tanımlanan unsur hegemon gücün diğer aktörler üzerindeki liderliğini de meşrulaştırmaktadır. Bunlara ek olarak hegemon güç, amaçlarına ulaşırken hem kendisi hem de kendi kurallarını benimseyen üye devletlere kazanç sağlamalıdır. Tek taraflı kazanım zamanla üyelerin uluslararası sistemin meşruluğunu sorgulayarak kendisine cephe almasına yol açabilir.⁷⁷

Keohane ve Nye'a göre hegemonik sistemde değişiklikler yaşanabilir. Bu değişikliğin nedeni ise ekonomik sistemde yaşanan değişiklikler dolayısıyla yaşanacaktır. Lider konumda bulunan ülke belli oranda gücünü kaybedecek daha önce müttefiki olan diğer aday ise bu süreçte güçlenmeye ve liderliğe aday hale gelip sistemin kurallarını sorgulamaya başlayacaktır. Sonuçta hegemonik sistem önce zayıflayıp sonra çökme aşamasına geçecektir.

ABD hegemonyasını 60'lı yılların sonu ve 70'li yılların başında değerlendiren Keohane ve Nye ikilisi ekonomik krizle bağlantılı olarak bir aşınma tespit etmişlerdir. Bu dönemde müttefikleri olan Avrupa ülkelerinin ve Japonya'nın ekonomilerini ciddi oranda geliştirdikleri göz önüne alındığında ABD çıkarlarıyla müttefiklerinin çıkarları artık uyumlamaya başlamıştı. Değerlendirmelerine devam eden ikili eğer ABD hegemonyası sona erecekse bunu devam ettirebilecek gücün herhangi bir aktörde olmadığını vurgulamışlardır.⁷⁸ Onlara göre uluslararası sistemde işbirliğinin devam etmesi için hegemonik istikrar teorisinin belirttiği gibi başat aktörün olmasına gerek yoktur. Zaten mevcut düzende ülkeler birbirlerine ekonomik manada karşılıklı olarak bağımlıdır. Gücün uluslararası sistemde ve dış politikada etkisi azalmış, uluslararası politikanın doğası değişmiştir. Bu anlamda uluslararası düzen ve işbirliğinin sürmesi için rejimlerin önemi artmıştır. ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrası hegemon konumda olduğunu vurgulayan Keohane, bu konumu korumak ve sağlamlaştırmak için ABD'nin kendi sistemine uygun rejimler yaratmaya çalıştığını belirtmiştir. Bu süreçte uluslararası kurallar koyan ve ona saygı gösterecek rejimler yaratan ABD, kendisinin ve müttefiklerinin kazanç sağladığı bir düzen oluşturmaya çalışmıştır. Oluşturduğu bu düzen müttefik devletleri kendisine normlarla bağlar hale getirmiştir. 1970'li yılların başında meydana gelen hadiseler ABD'nin hegemon konumunu sarssa da oluşturduğu düzen ve sistem liberal kurumsalcılara göre uluslararası işbirliği

⁷⁷J.Nye, *Amerikan Gücünün...*, s. 10-11.

⁷⁸B. Bostanoğlu, *Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası Kuram...*, s. 149.

sayesinde devam edecektir. Bu düzenin devam etmesi ise teorik olarak ABD hegemonyasının sonu gibi görülse de Amerikan üstünlüğünün devamı olarak yorumlanacaktır.

Sonuç olarak hegemonyayı liberal kurumsalcılar da uluslararası siyasal ekonomik sistem bağlamında değerlendirmiş, hegemon aktörün uluslararası ekonomide baskın konumda bulunması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca uluslararası ekonomik sistemin liderliğini koruyabilmesi için yeterli derecede askeri güce sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak hegemonik istikrar teorisinden farklı olarak hegemonyanın oluşumunda ve hegemon aktörün öncülüğüyle inşa edilen uluslararası düzenin devamının sağlanmasında uluslararası işbirliğinin önemine vurgu yapmıştır. Ayrıca hegemonik liderin varlığının bu işbirliğinin devam ettirilebilmesi için zorunlu olmadığını, uluslararası rejimlerin bunu sağlayacağını savunmuşlardır. Fakat Keohane ve Nye hegemonyanın çöküşünün asıl nedenini aktörlerin ekonomik güçlerindeki değişimde görmüşlerdir. Bu yüzden hegemonik istikrar teorisine göre rızaya daha fazla önem vermişlerdir. Fakat liberal kurumsalcılarda da hegemonyanın rıza boyutu sınırlı kalmış ve son kertede maddi güç kapasitelerinin belirleyiciliği kabul edilmiştir.⁷⁹

2.1.5 Gramsici Teori ve Hegemonya

Realist kuramın eksiklerini ortaya koymak amacıyla ortaya çıkan teorilerden biri de neo-gramscian teori olmuştur. Neo-gramscian teori İtalya’da oluşturulacak tarihsel bir bloğun işçi sınıfı ve köylüler sınıfı olacağını belirtmiştir. Gramsci’nin tanımlamasına göre işçi sınıfı hedeflerini gerçekleştirmek için köylü sınıfı üzerinde bir tarihsel blok kurmalıdır. Bu tarihsel blok rızaya dayalı olmalıdır. Yani henüz siyasal yönetim kurulmadan önce hegemonya kültürel ve moral olarak topluma kabul ettirilmelidir. Buna göre bir grubun diğer grup üzerindeki hegemonyası egemenliğin kazanılmasına bağlı değildir. İşçi sınıfı kendi çıkarlarının aslında toplumun diğer kesiminin de çıkarları olduğuna ikna etmelidir.⁸⁰

Neo-gramscian teorinin en önde gelen ismi olan Robert W.Cox pasif devrim, tarihsel blok ve sivil toplum gibi kavramların uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırılmasına büyük katkılar yapmıştır. Realizm gibi teorilerin aksine sivil toplumun, üretim ilişkilerinin ve sosyal hayatın devlet aygıtından ayrı ele alınamayacağını vurgulayıp birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸¹ Ayrıca Cox’a göre ‘tarihsel yapı’, insanların ve devletlerin içinde eylemlerini yürüttükleri çerçeveleri tarif eden güçlerin belli bir konfigürasyonu (konumlanması)

⁷⁹ Telatar, a.g.e s. 23-24.

⁸⁰ Gramsci, a.g.e, s. 312.

⁸¹ Burcu Bostanoğlu, Mehmet Akif Okur, Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram, Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara 2008, s. 17.

tarafından oluşmaktadır. Bir tarihsel yapı içinde maddi kapasiteler, fikirler ve kurumlar olmak üzere üç güç unsuru karşılıklı etkileşim halinde bulunmaktadır. Bu üç güç unsuru aynı zamanda hegemonyanın formülünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda Cox hegemonyayı maddi kapasiteler (ekonomik ve askeri güç), fikirler (ideoloji) ve kurumlar arasında bir uyum olarak tanımlamaktadır. Kurumlar ona göre hegemonyanın topluma kabul ettirilme ve evrenselleştirme aşamasında önemlidir. Cox ayrıca tarihsel yapıların üç düzeyde incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu düzeyler sosyal üretim ilişkileri, devlet biçimleri ve dünya düzenleridir. O halde tarihsel yapıların incelendiği bu düzeyler hegemonyanın ortaya çıkabileceği faaliyet alanları olmaktadır.⁸²

Cox, üretimin örgütlenerek yönetimi ele geçirmesinin devlet düzenini devlet düzeninin de evrensel boyutta gelişerek dünya düzenini etkilemesini olağan görmüştür. Üretim ilişkilerindeki bir grubun toplumun diğer kesimlerini ikna ederek yönetime gelmesini ve tarihsel blok oluşturmasını olağan karşılamıştır. Burada önemle vurgulanması gereken nokta üretim ilişkilerine dahil olmadan bir grubun toplumun diğer kesimi üzerinde hegemonya kuramayacağı görüşüdür. Üretim ilişkilerinin sosyal gücü tetiklediği ve sosyal ittifakla tarihsel bloğun oluştuğu vurgulanması gereken bir diğer noktadır. Toplumda hâkim konumda bulunan ve hegemonyayı kuran sınıf sosyal bir ittifakla önce devlet rejiminin değişimini sağlayacak sonrasında ise evrenselleşerek dünyaya yayılacaktır.

Cox'a göre hegemonya sadece bir devlet rejimi değil küresel manada dünyanın tamamına nüfuz eden bir üretim tarzının hâkim olduğu düzendir. İlk olarak devlet düzeyinde bir üretim biçiminin siyasal sistemde kabul görmesiyle başlar. Sonrasında evrensel manada yayılma göstererek dünya genelinde kabul götür ve hakim üretim biçimi toplumlar tarafından benimsenir.⁸³ Üretim biçiminin aynı tip olmasıyla beraber kültürel manada toplumlar arasında iletişim ve karşılıklı bağımlılık artar. Sosyal sınıfların aynı ideolojiye sahip olmasıyla ve ortak çıkara hizmet edilmesiyle bu sınıflar bütünleşerek ortak evrensel bir sınıf oluşturur. Anlatılanlar ışığında konu özetlenecek olursa hegemonya karşımıza şu şekilde çıkmaktadır: Hakim sınıfın bir toplumda kendisini rızaya dayalı olarak kabul ettirerek hegemonya kurması ve kendi toplumunda var olan üretim biçimini küresel topluma yayarak ekonomik, sosyal ve siyasal olarak bütünleşme.⁸⁴

⁸²Telatar, a.g.e, s. 25-26.

⁸³Ömer Kurtbağ, "Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi: Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakâr Sağı", Ankara Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 77.

⁸⁴Bülent Şener, "Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: Amerikan İstisnacılığı ya da Açık/Kaçınılmaz Yazgı", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 26, 2014, s. 411.

Cox'a göre hegemonyalar tarihsel ve ekonomik devrim yaşayan ülkeler tarafından gerçekleştirilir. İlk olarak ülkelerinde bir grup tarafından oluşturulur, sonrasında yukarıda belirtildiği gibi sosyal ve ekonomik olarak genişleyerek diğer ülkeler üzerinde gerçekleştirmeye başlar. Böylece hakim bir sosyal sınıf tarafından devrim ile bir ülkede başlayan hegemonya küreselleşerek yayılır. Sosyal ve ekonomik olarak yayılma daha kolay gerçekleşirken pasif devrime uğrayan ülkede siyasal ideoloji kabul göremeyebilir.⁸⁵

Gramscici teoriye göre hegemonya kavramı ekonomik ve askeri kaynaklara odaklı geleneksel yaklaşımın aksine hâkim toplumun kendi ideolojisini önce kendi toplumuna sonrasında ise dünya toplumuna rızaya dayalı olarak kabul ettirmesidir. Bunu yaparken de hegemonya altında tuttuğu toplumun çıkarlarını gözetmeli ve kendi çıkarlarıyla uyumlu hale getirmelidir. Cox'a göre uluslararası örgütlerin de bu süreçte rolü önemlidir. Hegemonyasını kuran devlet uluslararası kuruluşlara diğer devletlerin de üye olmasını sağlayarak hakim durumunu sağlamlaştırır. Ayrıca bu kuruluşlar düzenin şekillenmesi ve kurallarının belirlenmesinde de rol alarak nasıl davranılacağı konusunda rehberlik yapar.

Dünya tarihinde 1845'ten sonraki hegemon devletlere değinen Cox bu dönemden sonrasını dörde ayırmıştır. Bunlardan ilki 1845-1875 arasında hegemon konumda olan İngiltere'dir. Bu dönemde liberal ekonomi dünyanın geneline yayılarak serbest ticaret, insanların ve sermayenin serbest dolaşımı gibi kavramlar küreselleşerek İngiltere'nin hâkim konumunu güçlendirmiştir. 1875-1945 arası dönem dünya genelinde herhangi bir hegemon gücün olmadığı aralıktır. 1945-1960 arası ise ABD'nin İngiliz hegemonyasına benzer bir hegemonya kurduğu dönemdir. Fakat bunu daha çok uluslararası resmi kurumlar aracılığıyla sağlamıştır. Dördüncü ve son dönem ise 1960'dan sonra ABD'nin hegemonyasının düştüğü ve herhangi bir gücün hegemon olmadığı dönemdir.⁸⁶

Son olarak, hegemonya kavramını en geniş yelpazede tanımlayarak sosyal sınıfın üretim ilişkilerinin ve sivil toplumun hegemonyanın kurulmasındaki önemini vurgulayan teori Neo-gramscian yaklaşımdır. Diğer yaklaşımlardaki maddi koşulun aksine bu teoride hegemonyanın kurulmasında rıza boyutu sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Ayrıca hegemon bir güçsüz dünyanın yönetilemeyeceği anlayışı bu teoride yer bulmaz. Aksine hâkim bir toplumdan yoksun bir dünya yeni fırsatlar yaratacağından bu durum olumlu karşılanır.⁸⁷

⁸⁵ Aka, a.g.e. s. 335.

⁸⁶ Telatar, a.g.e. s. 29.

⁸⁷ Michael Hardt, Antonio Negri. *İmparatorluk*. (Çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, s. 63.

2.2.ABD’NİN HEGEMONYA TARİHİ

2.2.1 ABD Hegemonyasına Ortam Hazırlayan Gelişmeler

2.2.1.1. 1914-1918 ve 1939-1945 Dünya Savaşları

XIX. yüzyılın son çeyreği ile II. Dünya Savaşı arasında yaşanan gelişmeler dünya düzeninde bir takım değişikliklere yol açmıştır. Bu dönemde Batı güçleri arasında izolasyon ve korumacılık artmıştır. Bu durum istikrarsızlığa, ekonomik buhrana ve dünya ticaretinde bozulmaya yol açmıştır. Bunların yanı sıra 1930 yılında ABD’de tarifelerin ve ticaret engellerinin arttırılmasına dair Somoot Hawley kararına imza atılması ve Sovyet Bloğu’nun bu dönemdeki yükselişi küresel ekonominin gelişimine ve liberal değerlerin benimsenmesine set vurmuştur.⁸⁸

I. Dünya Savaşı’na girene kadarki dönemde ABD’nin izolasyon politikası izlemesi, Almanya’nın savaştan yenik ayrılması, Sovyet Rusya’nın ve İngiltere’nin bir kazanç sağlayamaması ABD’nin güçlenmesindeki önemli etkenlerdir. I. Dünya Savaşı sona erdiğinde ise ABD önde gelen tüm kapitalist ülkelere ticari, askeri ve finansal anlamda üstünlük sağlamıştır. Dünyada ortaya çıkan çatışmaların sona ermesinde de liderliği üstlenmiştir. Dönemin devlet başkanı olan Woodrow Wilson ABD merkezli hegemonik düzenin oluşması adına reformist ve rıza unsurlarına dayalı bir strateji izlemiştir. Restorasyon programında altın standardına ve serbest ticarete geri dönülmesi, ulusal ve uluslararası düzlemde barışın sağlanması adına gerekli görülmüştür. Ayrıca New York’un küresel ticaret merkezi olması sağlanmıştır. ABD bankaları Almanya başta olmak üzere bozulan Avrupa’nın ekonomik durumunun düzelmesine yardımcı olmuştur.⁸⁹

1920’li yıllar ABD ekonomisi açısından oldukça istikrarlı ve parlak geçmiştir. I. Dünya Savaşı’ndan yaralı ayrılan Avrupa ülkeleri ekonomilerini düzeltmeye çalışırken ABD’de üretim ve istihdam oranlarında yükselme, fiyatlarda stabilite sağlanmıştır. Bu yıllarda tüketim merkezli bir anlayış ortaya çıkmıştır. Demiryolları yerini kamyon ve arabalara bırakmış, madencilik, tekstil ve tarım da işsizlik artmıştır. Dünyada üretim, tüketim, ulaştırma ve iletişim alanında değişiklikler yaşanmıştır. Tarımsal üretim azalmış, yerini sanayi üretimine bırakmıştır. İnsanlar tarımsal üretimin azalmasıyla kentlere doğru göç etmiştir. Bu durum kentselleşme oranında artışa neden olmuştur. Ayrıca akrabalık ve komşuluk ilişkileri

⁸⁸ J.Kenneth Galgrath, *Büyük Kriz 1929*, (Çev: Elif Nihan Akbaş), Pegasus Yayınları, İstanbul 2009, s. 182.

⁸⁹ İlker Parasız, *1929 Dünya Büyük Ekonomik Krizi: Dünya ve Ülkemizdeki Etkileri*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2011, s. 131.

aşınmaya başlamıştır. Bu dönemde ABD’de okur yazar oranında artış gözlenmiş ve bu toplumsal statüleri belirler hale gelmiştir. Makineleşme ve elektrikli aletlerin kullanımı ise seri ve büyük ölçekli üretime geçilmesine vesile olmuştur.

1929 yılında yaşanan ve 30 ‘lu yıllar boyunca devam eden ekonomik buhran Kuzey Amerika ve Avrupa’yı merkez alarak tüm dünyayı etkilemiştir. Özellikle sanayileşmiş ülkelerde yıkıcı etkiler yaratmıştır. Bunalımdan etkilenen birçok ülkede inşaat faaliyetleri durmuş, tarım ürünü fiyatlarındaki %40-60’lık düşüş çiftçileri ve kırsal bölge nüfusunu kötü etkilemiştir. Talebin beklenmedik düzeyde düşmesi madencilik alanında krize yol açmıştır. Bunalım dünyada 50 milyon (ABD-15 milyon) insanın işsiz kalmasına, yeryüzündeki toplam üretimin %42 oranında ve dünya ticaretinin de %65 oranında azalmasına neden olmuştur.⁹⁰ 1931 yılına gelindiğinde ABD’nin altın standardından ayrılmasıyla dolar diğer paralar karşısında %30 değer kaybetmiştir. 1933 yılında ise altmış dört ülkenin katılımıyla Dünya Ekonomik Konferansı düzenlenmiş fakat buhrana çare olamamıştır.⁹¹

1929 Ekonomik Buhranı liberal kuramın çökerek devlet müdahalesinden yana olan keynesyen görüşü güçlendirmiştir. Bu dönemde pek çok ülkede dış ticarete sınırlamaya gidilmiştir. Üreticilere yönelik ithalat kotaları, dış ödemelerin durdurulması ve korumacılık gibi önlemler alınmıştır. 20’li yılların sonunda meydana gelen bu kriz 30’lu yılların sonundan II. Dünya Savaşı başlayana dek etkisini göstermiştir.

2.2.1.2 II. Dünya Savaşı sonrası (1945-1973)

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde doların kullanımının arttığı serbest ticaret dönemine geçilmiştir. Uluslararası ticaret bu dönemde büyük ivme kazanmış, büyüme ve çıktı düzeylerinde artış yaşanmıştır. Kapitalizmin altın çağını yaşadığı bu dönemde uluslararası alanda ekonomik yapının belirleyici gücü ABD olmuştur. Bu süreçte Avrupa’da liberal demokrasi yeniden oluşturulmuştur. Politik merkezleşme güçlendirilmiş, sınıflar arası

⁹⁰ Buhranın nedenleri:

1) Amerika’daki şirketlerin mali güçleriydi. 1870’li yıllarda ABD’de irili ufaklı pek çok şirket varken I. Dünya Savaşı’nın getirdiği zorluklar karşısında küçük şirketler birleşmek zorunda kalmış ve savaş sonrasında tekeller oluşturmuşlardır. Öyle ki 1929 yılına gelindiğinde Amerikan ekonomisinin %50’si üzerinde söz sahibi olan holding sayısı 200 kadardı. Bu da tek bir holdingin bile iflasının ekonomiyi sarsmaya yeteceğini gösteriyordu.

2) Bir diğer neden bankaların kötü yapılanmış olmasıydı. Bankaların sermaye esaslarını, rezerv ve kredi oranlarını belirleyen yasalar yoktu. Örneğin şirketlerin mali tablolarının güvenilirliğini sağlayan yasalar yoktu. Bu yüzden yatırımcı senedini aldığı firma hakkında yeterince bilgiye sahip olamıyordu. Yine ticari bankaları yatırım bankalarından ayıran yasalar da mevcut değildi.

3) Hoover yönetiminin ekonomi alanındaki tecrübesizliği buhranın bir diğer nedeni olduğu söylenebilir. Bu düşüncenin savunucularına göre başkan Hoover yönetimi. 1920’lerde hüküm süren liberal ekonomi anlayışına göre ekonomiye devlet müdahalesi yapmamayı uygun görmüştü. Ancak 1929 krizine müdahale etmemenin toplumsal maliyeti çok büyük olmuştu. Bkz. Alev Gözcü, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye, Libra Yayınları, İstanbul 2013, s. 571.

⁹¹ Feyzullah Ezer, 1929 Krizinin Türkiye’ye Etkileri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 1, Elazığ 2010, s. 429.

uzlaşma büyük ölçüde sağlanarak keynesyen makro iktisadi politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Kore ve Vietnam savaşlarında ise doların dolaşımı artmış, Marshall yardımıyla müttefiklerine yardım eden süper güç kendisinden başka hegemon gücün yükselmesini engellemek istemiştir.⁹² Savaşın ardından şekillenen dünya düzende oyun kurucu olmak isteyen ABD, 1949 yılında Avrupa'yı kontrol altına alıp Sovyetlerin etkisinden uzak tutmak istemiştir. Bu bağlamda ABD ve Avrupa güçleri arasında NATO (North Atlantic Treaty Organisation) oluşturulmuştur.⁹³ Bunun anlamı Atlantik'in ABD önderliğinde daha kurumsal ve militarist bir yapı haline gelmesi isteğidir. Sovyetler Birliği ise buna karşı Doğu Avrupa'da (Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya, Romanya) Varşova Paktı'nı sosyalist ülkelerle oluşturarak askeri ve siyasal birlik sağlamaya çalışmıştır.⁹⁴ ABD ise keynesyen makro iktisadi politikalarını büyük ölçüde uygulamaya koymuş ve 1973 yılına kadar sorunsuz bir şekilde sistem aksamadan ilerlemiştir. Kurulan düzende Avrupa'da liberal demokrasi yeniden sağlanmış, merkezileşme güçlenmiş ve sınıflar arası uzlaşmaya gidilmiştir. Açıkça belirtmek gerekirse ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturduğu kurumlar aracılığıyla (IMF, WB, GATT, NATO) uluslararası tarihsel bir blok oluşturarak hegemonyasını sağlamaya çalışmıştır.⁹⁵

2.2.1.3 ABD Hegemonyasında Kurumların Önemi

2.2.1.3.1 Bretton Woods Sistemi (IMF, WB, GATT)

Temmuz 1944'te ABD'nin New Hampshire eyaletinin küçük bir belediyesi olan Bretton Woods'da imzalanan "Uluslararası Para Anlaşması" ile uluslararası ödemelerde kullanılacak yeni bir sistem geliştirilmiştir. ABD tarafından oluşturulan taslakta yeni kurumsal organizasyonların kurulması yönünde adımlar atılmıştır. Buna göre anlaşmaya üye ülkeler dışında herhangi bir ülkeye yatırım yapılmayacak ve üye ülkeler kısa vadeli spekülasyon hareketlerinden korunacaktır. Böylece devletler uluslararası kuruluşlar tarafından belirlenen sabit ama ayarlanabilir döviz kuruyla, döviz kontrolleriyle ve özel sermaye hareketlerinin düşük miktarda gerçekleştirilmesiyle garanti altına alınmaktaydı.⁹⁶ Ayrıca ABD'nin hegemonyasını güçlendirecek nitelikte kurumlar olan IMF (Uluslararası Para Fonu) ve WB (Dünya Bankası) gibi kurumların kurulmasına karar verilmiştir. Tabii bu kurumların aldığı

⁹²Çınar Özen,"Neogramşyan Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: Pax Britannica'daki Büyük Dönüşüm", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:8, 2005, s. 8.

⁹³Orhan Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü*, Remzi Basımevi (5. Baskı), İstanbul 1993, s. 512.

⁹⁴Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri*, (Çev: Ayşe Buğra), İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 212.

⁹⁵J. Maynard Keynes, *İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi*, (Çev: U. Selçuk Akalın), Kalkedon Yayıncılık, İstanbul 2010, s.270.

⁹⁶Özen, a.g.e. s. 14.

kararlardan tutun üyelerine ve başkanlarına kadar karar alma mekanizması daima ABD vesayetinde gerçekleşmiştir. Öyle ki WB 'nin başkanı daima Amerikan vatandaşlarından seçilmiştir. Ayrıca seçimlerde de en büyük oy hakkı yine hegemon güçten yana olmuştur. Aynı durum IMF'de de vardır; mesela ABD'nin veto hakkı %17 olduğu ve kararların alınabilmesi için üyelerin %85'inin onayının alınması gerekli olduğundan ABD'nin onay vermediği hiçbir karar yasalaşamamaktadır.

Bu kurumlar Amerikan barışı denem kültürü ve iktisadi sürdürülebilir genişlemeyi amaç edinen Pax Americana'nın da savunucusu olmuştur. İlk zamanlarda daha çok Batı Avrupa'nın iki dünya savaşı sonrası bitme noktasına gelen ekonomileri iyileştirilmeye çalışılmıştır. Çünkü bu dönemde savaştan güçlü olarak çıkan iki süper gücün (ABD ve Sovyetler Birliği) dünya üzerinde nüfuz kurma ve kendi rejimlerini yayma amacı hegemonyaların inşası bakımından önemliydi. Bu coğrafyada hegemonyasını kuracak güçler için kritik bir konuma sahipti. Bu yüzden ABD, ekonomik yardımlarını Marshall yardımıyla Avrupa eksenine odaklayarak bu coğrafyayı Sovyet tehdidine bırakmak istememiştir. Sonraları ekonomik kredilerin hacimleri genişletilerek Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine krediler açılmaya başlanmıştır.

WB ve IMF savaştan çıkan ülkelere ekonomik yönden yardımlar öngörerek onların refah seviyelerinin artırılmasını ve yoksullukların azaltılmasını amaçlamıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelere yardımlar sağlamıştır.⁹⁷ Esas amaç ekonomik olarak dünyada küresel liberalleşmenin önünü açmak ve pazarların uluslararası seviyede olmasını sağlamaktır. Çünkü SSCB'nin kurmak istediği düzen ülkeleri ticari, siyasi ve ekonomik anlamda dışı kapalı hale getirecekti. Bu yüzden Sovyet nüfuzunu kırmak ve liberalleşmenin önünü açmak için ilk adım kurumlar aracılığıyla atılmıştır.⁹⁸ Bretton Woods konferansı sonrası oluşturulan bu kurumlar liberal ekonominin küresel bazda kendisini gösterebilmesi adına önemli fırsatlar doğurmuştur. Benzer biçimde GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) ile uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırılmış, ihracata yönelik sübvansiyonlar ve vergi indirimleri getirilmiştir. İthalatta ise tarifeler ve kotalar kaldırılmıştır. Bu sayede IMF ve WB'nin ardından varılan anlaşmayla uluslararası liberal ekonominin üçlü sacayağı kurulmuştur.

⁹⁷Dünya Bankası ve IMF arasındaki Farklar ?

Dünya Bankası ve IMF'nin misyonu birbirinden farklılık arz etse de genel olarak benzerlik göstermektedir. Dünya Bankasının temel amacı dünya üzerindeki yoksulluk ile mücadele etmektir. Bu amaçla Dünya Bankası maddi ve teknik yardım sağlamak suretiyle ülkelerin gelişme kapasitelerinin artırılmasını teminen gerekli çalışmalarda bulunmaktadır. IMF'nin temel amacı ise makro ekonomik çerçevededir ve dünya üzerindeki mali istikrarın sürdürülmesine yönelik çalışmalarda bulunmaktadır. Bkz. <http://www.misak.gov.tr/tr/content/dunya-bankasi-ve-uluslararasi-para-fonu-imf> (Erişim Tarihi: 14.12.2017)

⁹⁸Hançerlioğlu, a.g.e. s. 74.

2.2.1.4 Fordizm

Fordizm, ABD’de Henry Ford ve diğer büyük iş adamlarınca üretim yerlerinin yeniden organize edilerek reforma uğratılmasıdır. Yapılmak istenen sanayi üretiminin büyük oranda kitlesel üretim olarak gerçekleştirildiği, idari işler ile kol kuvvetine dayalı işlerin Taylorist⁹⁹ bir ayrımla belirlendiği, işbölümünün ve iş tanımlarının katı bir şekilde yapıldığı, ürün standartlaştırmasının verimlilik artışları getirdiği ve artan talebin bu standartlaşmayı hızlandırdığı bir üretim biçimidir.¹⁰⁰ Bu anlayışa göre üretim devasa fabrikalarda merkezi ve sistematik bir biçimde ham madde satın alımından satışına kadar sağlanmalıdır. Gramsci *’Hapisane Defterleri’* adlı kitabında fordizmi ABD’nin ekonomi politığının bir sonucu olarak görmüştür. Ona göre fordizm liberal kapitalist değerlerin yerini alan kapital organizasyon biçimidir. Fordizmde üretimdeki verimlilik artmıştır. Fakat işçilerin emeği kalifiye olmaktan çıkarak standartlaşmıştır.

Amerikalı Frederick W. Taylor genellikle modern verimlilik uygulamalarının babası olarak kabul edilir. XIX. yüzyılın dönümünde onun bilimsel yönetim ilkeleri önce Amerikan sanayisinde kısa bir süre sonra da toplumun geri kalanınca benimsenmiş ve nihayetinde dünyayı değiştirecek olan modern verimlilik değerler sisteminin temelini oluşturmuştur. Taylor bir kronometre ile çalışanların görevlerini küçük işlevsel bileşenlere ayırmış ve ardından işlerin ideal performans koşullarında bitirilebileceği en iyi süreyi bulmak için her faaliyeti ölçmüştür. Çalışanlarının hareketlerini dakikası dakikasına inceleyen Taylor onlara performansları konusunda tavsiyeler verebilmiştir. Kazanılan zaman genellikle saniyeden de küçük birimlerle ölçülmüş, en kısa zamanda en az emek, enerji ve sermayeyle her bir işçinin davranışı makine işleyişine indirgenmiş ve performansları aynı kıstaslara göre değerlendirilmiştir.

Fordizmin temeli esas olarak 1914 yılına dayanır. 1940 ve sonrasında Avrupa ve Japonya’da az da olsa kendisini göstermiştir. Fakat esas patlamayı II. Dünya Savaşı

⁹⁹Taylorizm, üretim teknolojisinden bağımsız olarak uygulanabilecek yöntemler geliştirme çabasının ürünüdür. Taylor, işçilerin doğuştan “aptal” olduklarına inanır. Ona göre, işçiler, yaptıkları işleri bilimsel bir biçimde geliştirerek en iyi yapılış biçimini bulmak için yeterli zekaya sahip değillerdir. Bununla birlikte işçilerin doğal içgüdüleri ve eğilimleri, işi kolaydan alma ve kaytarma yönündedir ki, çalışıyor görünüp dalga geçerler. Bu nedenle işçiler pasifize edilmeli ve makinelerin basit bir uzantısı durumuna indirgenmelidir. Böylece taylorizm “kapitalist emek sürecinde yabancılaşmış emeğin en iyi nasıl kontrol edileceği” noktasına odaklanmıştır.Bkz. Lütfi Yalçın, “Kamu Yönetimi Kuramları: Yöntembilimsel Bir Değerlendirme”, AÜSBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2010, s.68.

¹⁰⁰ Ali Rıza Saklı, “Kapitalist Gelişim Sürecinde Fordizm ve Post-Fordizm”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 44, Ocak 2007, s. 3.

sonrasında yapmıştır. Bu tarihten sonra ABD'nin kapitalist anlayışı dünya geneline yayma isteği ve Avrupa'yı ekonomik ve sistemsal olarak dönüştürme amacı bunu sağlamıştır. ABD'nin doğrudan veya dolaylı olarak gelişmekte olan ülkelere sağladığı krediler ve Marshall Planı çerçevesinde fordizm küreselleşme imkânı bulmuştur.¹⁰¹ Özellikle 1945-73 arası keynesçi anlayışa eklenerek kapitalist unsurların ekonomik manada sürdürülmesinde önemli rol oynamıştır. Bu dönemde kapitalist ülkelerde büyüme oranları artmış, yaşam standartları yükselmiş ve kapitalist devletlerde olası savaş durumu bertaraf edilmiştir. Sonuç olarak ABD, fordizm ekseninde ekonomik stratejisini dünya geneline yayarak hegemonyasının iktisadi temelini güçlendirmiştir.

2.2.2 ABD Hegemonyasında Aşınma

2.2.2.1 1974 Krizi

1970'li yıllara gelindiğinde ABD hegemonyasına karşı özellikle Batı Avrupa ve Japonya'nın imalat sanayinde yaptığı hamleler sonucu rekabet ortamı kızışmış, kâr oranlarında 1960'lı yılların sonuna doğru büyük düşüşler yaşanmıştır.¹⁰² Bunun sonucu olarak da keynesyen politikalar ve dolayısıyla Bretton Woods anlaşmasında çatlaklar meydana gelerek dolar değer kaybetmiştir. Fordizm temelli üretime yoğunlaşan ABD'nin liberal sistemi kapitalist düzlemde kendisini 'Petrol Krizi' olarak göstermiştir. Dolar geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Ülkelerin iç iktisadi politikalarının belirlenmesi, ödemeler dengesinin sağlanması ve döviz krizlerinin aşılması gibi önemli konularda spekülâtif sermaye hareketleri etkili olmuştur.¹⁰³ Vietnam Savaşı'ndan istenilen alınamayınca da askeri kapasitesi zarar görmüştür. Ekonomik anlamda işler istediği gibi gitmeyince Almanya ve Japonya'dan borç almak zorunda kalmıştır. Doların değeri gittikçe düşmeye başlamış, fakat altın standardına bağlı olarak sabit kura endeksli olan ülkeler gerekli tedbirleri almamışlardır. İlk olarak ABD, 1971 yılında doların düşen değerine daha fazla dayanamayarak Bretton Woods anlaşmasından çekilmiş ve dalgalı kur sistemine geçtiğini beyan etmiştir. Sonrasında İngiltere ve diğer sanayileşmiş ülkeler para birimlerini dalgalı kura geçirerek daha fazla para basmaya başlamışlardır.¹⁰⁴ Sonuç olarak ABD doları diğer ülkelerin para birimleri karşısında aşırı derecede değer kaybetmiştir. Petrol fiyatları da dolar üzerinden gerçekleştirildiği için petrol ihracatçıları aynı fiyata daha az net gelir elde etmeye başlamışlardır. 1973 yılında ise ABD'nin

¹⁰¹ Michael Pollard, *Henry Ford ve Ford*, (Çev: Ayşe Aydoğan), İlk Kaynak Yayınları, Ankara 1996, s. 30.

¹⁰² Ömer Veysel Çalışkan, "Uluslararası Finansal Krizler, Ekonomik Yaklaşım", *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 44- 46, Ankara 2003, s. 231.

¹⁰³ Güven Delice "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif", *Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:20, 2003, s. 64.

¹⁰⁴ Mustafa Özer, *Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1999, s. 111.

Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'e yardım etmesini bahane eden ihracatçılar 'Petrol Krizi' (OPEC OIL CRISIS) olarak bilinen ekonomik durgunluğa yol açmışlardır. Buna göre petrol üreten ihracatçı ülkeler ABD ve diğer sanayileşmiş ülkelere petrol ihracına ambargo koymuştur. Bunun sonucunda kapitalist ülkelerde enflasyon oranları artarak borçlar ödenemez seviyelere ulaşmıştır.¹⁰⁵

1973 yılında meydana gelen krizin ardından ABD, ayarlanabilir sabit kurdan ve altın standardından vazgeçerek esnek kura geçmiştir. Ayrıca bu yıllarda ABD'nin dünya GSMH içerisindeki payı da krizle paralel olarak düşme göstermiştir. 1960'lı yıllarda %16 civarında olan dünya ticaretindeki oranı krizden sonra %12'lere kadar düşmüştür. Ekonomik verilerde yaşanan istatistiksel sıkıntılar askeri anlamda da güç kaybetmesine neden olmuştur.¹⁰⁶ Fakat bu noktada ABD, krizi ilerleyen bölümlerde detaylı olarak bahsedilecek olan neoliberal ekonomik politika ve post-fordist üretimle aşmaya çalışmıştır.

Yaşanan gelişmeler analiz edildiğinde ABD liderliğindeki kapitalist ekonomi sistemin devamı adına sürekli ödemeler dengesi açığı vermiş, Vietnam Savaşı sonrası yaşanan askeri sıkıntılar güç kaybına uğramamak adına borçla takviye edilmiştir. Petrol kriziyle birlikte ABD'nin ulusal para birimi dolar ile uluslararası para birimi doların arasındaki paradoks hegemonyanın aşınmasına vesile olmuştur. Krizin ardından Friedrich Hayek ve Milton Friedman'un neoliberal düşünceleri bürokratlar tarafından kabul görmüştür. İngiltere'de Margaret Thatcher'in, ABD'de ise Ronald Reagan'ın iktidara gelmesiyle neoliberal ekonomi politikası küresel çapta uygulanmaya başlanmıştır.

2.2.3 ABD Hegemonyasının Dönüşümü

2.2.3.1 Küreselleşme ve Neoliberalizm

2.2.3.1.1 Küreselleşme Kavramı

'Küreselleşme' ve 'küreselleşmecilik' kavramı ilk kez Reiser ve Davies'in 1944'te yazdıkları '*Gezegen Demokrasisi: Bilimsel Hümanizm ve Uygulamalı Anlamı*' isimli kitabında yer almış ve bir sözlüğe ilk kez 1961 yılında girmiştir. Sözcüğün bilimsel alanda anlam kazanması ve yaygınlaşması ise yine ABD hegemonyasının ihtiyaçları doğrultusunda 1980'li yılların başlarından itibaren gerçekleşmiştir.¹⁰⁷ Çünkü daha önce vurgulandığı üzere 1970'li yılların başında meydana gelen ekonomik kriz ve ABD'nin uluslararası ilişkilerde baskın rolünün azalması bu ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.

¹⁰⁵ Çalışkan, a.g.e, s. 45.

¹⁰⁶ Sinan Sönmez, "Bretton Woods, Fordizm ve Hegemonya", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 34, Sayı: 1, 2016, s. 57.

¹⁰⁷ Ali Bilgin Varlık, "Küreselleşme ve Küreselleşmenin Orta Doğu'ya Etkileri", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 31.

Küreselleşme kavramı 1980'li yıllarda Ronald Reagan ve Margaret Thatcher'in uygulamaya koyduğu neoliberal politikaları açıklamada ve ABD hegemonyasının sürdürülebilmesi adına önemli bir paya sahiptir. Ayrıca 1990'lı yılların birinci çeyreğinde Sovyetler Birliği'nin dağılması ve doğu bloğu ülkelerinin kapitalist ekonomiye geçişiyle akademik anlamda kabul görmeye başlamıştır.¹⁰⁸ Fakat bu kavramın üzerinde uzlaşılan ortak bir tanımı yoktur. Bunun nedeni kavramın ideolojik bakış açılarına göre değerlendirilmesidir. Bu kavramı tanımlamak için yapılan çeşitli tanımlamalar tanımı yapan ideolojik yaklaşımlara ya da süreci oluşturan unsurlardan herhangi birinin ön plana çıkarılmasına dayanmaktadır. Küreselleşme kavramına olumlu yönde bakan hegemonyacı görüş ile küreselleşmeyi emperyalizmin yeni versiyonu olarak tanımlayan görüş farklı tanımlamalardan farklı sonuçlara ulaşmaktadır. Küreselleşmeyi savunanlara göre küreselleşme; ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal değerlerin ulusal sınırları aşip ulus ötesi düzeye ulaşip benzeşmesi olarak tanımlanmaktadır. Yani ülkeler arasındaki sınırların kalkarak toplumların birbirlerini yakından tanınması, ülkeler arasındaki her türlü ilişkilerin gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayanan kutupların ortadan kalkması ve kaynaşmasıdır. Küreselleşmeyi eleştiren emperyalist görüşe göre ise küreselleşme; Soğuk Savaş sonrası Amerikan hegemonyasının dünya üzerine yayılması ve uluslararası sermayenin güç kazanarak tekelleşmesi olarak nitelendirilmiştir. Bu görüşe göre küreselleşme emperyalizmin yeni yüzüdür. Küreselleşmeyle dünyadaki egemen güçlerin ekonomik, siyasi ve kültürel gücü tüm dünya ülkelerine nüfuz etmekte, oluşturulan uluslararası örgütler ve birlikler de bu amaç için uğraşmaktadır. Bu sisteme karşı çıkmak isteyen bir ülke baş gösterdiğinde ise ortak alınan kararlar doğrultusunda ekonomik, diplomatik ambargolar uygulanmaktadır. Küreselleşme onlara göre dünyanın egemen güçler tarafından tekipleşmeye zorlanması olarak görülmektedir. Küreselleşme onu savunanların aksine yoksulluğu azaltıp istikrarı sağlayamamıştır. Daha öncede belirtildiği üzere küreselleşme bu görüşe göre yeni bir olgu değildir. Küreselleşme emperyalizmin işleyişinin temeli olan sömürü sisteminin yeni sisteme uyarlanmış halidir. Dünya sahnesinde egemen olan güçlerin kendi değerlerini üçüncü dünya ülkelerine benimsetmesinden başka da bir şey değildir.¹⁰⁹

¹⁰⁸Beyzade Nadir Çetin, "Küreselleşme Olgusunun Farklı Boyutlarıyla Toplumsal Yansıması: Küreselleşme Karşıtı Hareketler (Türkiye Örneği)", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ 2008, s. 16.

¹⁰⁹ Yusuf Erbay, "Küreselleşme Kavramını Anlamaya Yardımcı Bazı Kavramlar", İletişim Kurum Araştırma Dergisi, Sayı: 32, 2011, s. 287.

2.2.3.1.2 Küreselleşmenin İdeolojisi: Neo-liberalizm

Birçok düşünür son çeyrek yüzyıl boyunca refah devleti ile ilgili olarak ortaya çıkan sorunları küreselleşme olgusu ile açıklamaktadır. Küreselleşme sürecinin ulus devletlerin iç ekonomik politikada karar alma süreçlerindeki takdir yetkisini ortadan kaldırdığı ifade edilmektedir. Ancak küreselleşmeyi de harekete geçiren dinamiklerin neler olduğu sorgulandığında karşımıza neo-liberal politika ve uygulamaların çıktığı gözlenmektedir. Temel dayanak noktasını 'bırakınız yapsınlar, bırakınız etsinler' sloganından alan ve esas olarak bireysel özgürlük anlayışına dayanan liberalizm 1945'ten sonra yaşanan ekonomik ve sosyal göstergelerle değişime uğramıştır. İngiltere'de Margaret Thatcher, Amerika'da Ronald Reagan'ın iktidara gelmesi ile hayat bulan neo-liberal politikalar sosyal devlet anlayışının gözden düşmesi konusundaki en büyük değişkenler arasında yer almaktadır. 1979'da İngiltere'de tek başına iktidara gelen Thatcher '*There Is No Alternative*' (TINA- Başka Alternatif Yok) söylemiyle ekonominin serbest piyasa ilkelerine göre yeniden düzenlenmesini, para politikalarının hayata geçirilmesini, kamunun küçültülmesini, kamu işletmelerinin özelleştirilmesini, sosyal yardım programlarına ayrılan bütçe paylarında kesintiler yapılmasını ve genel olarak kamu harcamalarının azaltılmasını amaçlamıştır. Amerika'ya bakıldığında ise 1981 yılında iktidara gelen Reagan'ın neo-liberal uygulamaları federal devletin harcamalarını kıstak, sosyal programların etkisinin azaltılması, özel sektöre yönelik düzenlemelerin azaltılması ve sosyal yardım programlarının federal devletten eyaletlere devredilmesi ile gündeme gelmiştir. Böylece hem devletin egemen güç olarak iktidarı parçalanmış hem de üzerinde var olan sosyal yardım ve müdahale sorumluluğu ortadan kalkmaya başlamıştır.

Neo-liberal kurumlar verdikleri krediler karşılığında 'yapısal uyum' ve 'istikrar' programları sayesinde yerel sanayi, banka ve finansal hizmetler üzerindeki yabancı sermayeye yönelik yaptırımların kaldırılmasını sağlamıştır. Ayrıca devletin sağlık, eğitim ve refaha dönük harcamalarını kısmasını ve kamu işletmelerinin özelleştirilmesini sağlamaya çalışmışlardır. Temel olarak piyasanın düzgün işlediği ve mümkün olduğu kadar toplumsal yaşamın bütün alanlarına yayılması gerektiği fikrine dayanan neo-liberalizm, küreselleşmeyi başından bu yana 'devletin küçültülmesi' söylemi ile birlikte kullanmıştır. Neo-liberalizm aynı zamanda toplumun yeniden inşasına yönelerek siyasal ve toplumsal bir program olma anlamına gelmiştir. Toplumsal siyasalar alanından devletin gücünün sarsılması ile birlikte ekonomik arenada ulus ötesi kuruluş ve antlaşmaların egemen olması söz konusu olmuştur. Dolayısıyla yaşanan bu değişimlere bağlı olarak çok genel bir ifade ile liberalizmin kapitalist dünyanın, neo-liberalizmin ise küresel dünyanın ideolojisi olduğu söylenebilir.

Savaş sonrası dönemde gündeme gelmeye başlayan Dünya Ticaret Örgütü (WTO), IMF, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) gibi neo-liberal kurumlar ile birlikte Hizmet Ticareti Genel Antlaşması (GATS), GATT gibi ulus-ötesi uygulamalar piyasaların serbestleşmesini sağlayarak uluslararası sermaye ve ticaretin önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmayı amaç edinip küreselleşmeye yeni boyut kazandırmışlardır. Neo-liberal kurumların uyguladığı politikalar sonucunda devletlerin karar alma, denetleme ve uygulama güçlerinde aşınmalar yaşanmıştır. Ulus-devlet ve sosyal devlet anlayışı sarsılmış, yerel yönetimlerin gücü artmıştır. Tepeden ve aşağıdan bir parçalanma süreci yaşayan ulus devletlerin egemenlik alanları giderek sınırlanmıştır.¹¹⁰

Sonuç olarak 1929 Ekonomik Buhranı'ndan itibaren dünyada egemen anlayış haline gelen ve piyasalarda devlet müdahaleciliğini savunan keynesyen görüş 1970'li yılların başından itibaren kabul görmemeye başlamıştır. Çünkü devletin piyasada büyümesi beraberinde kronik bütçe açıkları, yüksek vergi yükü ve enflasyonu getirmiştir. Ayrıca sistemin temeli sayılan ve yoğun sermaye birikimi, 1960'lı yılların sonunda önce ABD ve Avrupa'da, sonrasında ise dünya genelinde bir krize neden olmuştur. Sistem kendisini idame ettiremez hale gelmiştir. Bu duruma 1973 yılında yaşanan 'Petrol Krizi' eklenince devlet müdahaleciliğini savunan keynesyen politikalar terk edilmeye başlanmıştır. Ekonomik çevrelerde krizin nedeni refah devleti anlayışına dayanan ve piyasayı kontrol eden devlet anlayışı ve buna dayanan sosyal harcamalar, istihdamsal ve vergisel artış görülmüştür. İşte bu kriz ortamında 1974 yılında nobel ödüllü ekonomist Friedrich von Hayek iktisadi anlamda devlet müdahalesinin insanları devlete aşırı bağımlı kıldığını ve serbest piyasa ekonomisine dönüşün gerekli olduğunu belirtip krizin temelinde müdahaleci anlayışın olduğunu vurgulamıştır. Bu görüş İngiltere'de Margaret Thatcher ve ABD'de iktidarda bulunan Ronald Reagan tarafından benimsenerek uygulamaya geçilmiştir. Neo-liberalizm, piyasalarda devlet müdahalesinin en aza indirgenmesini, özel yatırıma dayalı pazar ekonomisinin oluşturulmasını, vergilerin asgari düzeyde olmasını savunmuştur. Neo-liberal anlayış 1980'lerden itibaren uygulamaya geçerken küreselleşmeyle birlikte devlet müdahaleciliği asgari seviyeye inmiş, piyasalarda özel yatırımlar ve bu yöndeki teşvikler artmıştır. Küreselleşen ekonomi ile birlikte dünya 1945'ten bu yana ilk olarak kapitalist ekonomi anlayışıyla sınırların önündeki engellerin kalkmasını sağlamıştır. Sürecin devamında ise neo-liberal politikanın özel yatırımların önünü açarak evrilmesiyle boyut atlamıştır. İktisadi, sosyolojik ve kültürel olarak küreselleşen dünya 'küresel bir köy' haline gelmiştir.

¹¹⁰ Çırcın, a.g.e, s. 201.

2.2.3.2.Küresel Hegemonyanın Boyutları

2.2.3.2.1.Ekonomik Boyut

Küreselleşme kavramının XX. yy'da ortaya atılan bir kavram olduğu daha önce de belirtilmiştir. Kavramın yeni ortaya çıkışı onun temellerinin daha önceye dayanmasına mani değildir. Öyle ki diğer alanlarda olduğu gibi ekonomik alanda da etkileşimin başlangıcı kavramın ortaya çıkışından öncedir. Tarihçiler ekonomik alanda küreselleşmenin başlangıcını 1800'lü yıllara dayandırmaktadır. Bu tarihten itibaren keşif ve icatlardaki artışlarla paralel gelişen haberleşme ve ulaştırma teknolojisi sermaye hareketlerini küresel alanla tanıştırmaya başlamıştır.

IX. yy'ın sonlarına gelindiğinde Almanya, ABD ve Japonya gibi devletlerin dünya sahnesinde boy göstermesiyle sömürgecilik, küreselleşme ve kutuplaşma tavan yapmıştır.¹¹¹ Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile ekonomik alanda küreselleşme duraklama dönemine girmiş, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş Dönemi'nde de duraklama devam etmiştir. 1944 yılına gelindiğinde Amerika'nın öncülüğünde küresel ekonomiye ivme kazandırmak amacıyla Bretton Woods toplantıları yapılmıştır. Bu toplantılarda yeni ekonomik sistemin tüm kurumları, kuralları ve sınırları belirlenmiştir. Buna göre ABD doları sabit döviz kuru olarak belirlenmiş, ülkeler arasında ortak pazar oluşturulması benimsenmiş ve son olarak da küresel ekonomik düzeni dizayn edecek kurumlar (IMF, WB ve GATT) kurulmuştur. 1944 yılında kurulan ve kapitalizmin altın çağı olarak nitelendirilen Bretton Woods Sistemi ancak 1970'li yılların başına kadar devam edebiliş nihayetinde çöküşünü ilan etmiştir. 1971'de ABD başkanı Nixon sanayilerin ekonomik rekabet gücünü zayıflatan altına dayalı sabit kur sisteminden vazgeçmiştir. Bu tarihi takiben yaklaşık 10 yıl boyunca dünya çapında işsizlik, yüksek enflasyon, dünya petrol arzını denetleyen OPEC ülkelerinin kararlarından kaynaklanan iki enerji krizi ve sonuçta küresel çapta ekonomik istikrarsızlık dönemi yaşanmıştır.¹¹² 1980'li yıllara gelindiğinde İngiltere Başbakanı Thatcher ve ABD Başkanı Reagan keynesciliğe karşı neo-liberal devrimin öncülüğünü yapıp ABD hegemonyasının devamını sağlamaya çalışmışlardır. Bu anlayış çerçevesinde küreselleşme yeni boyut kazanıp ekonomi liberalleşmiş, devletin ekonomik karar alma yetkileri elinden alınmıştır.¹¹³

¹¹¹Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000, s. 64.

¹¹³ Manfred B. Steger, *Küreselleşme*, (Çev: Abdullah Ersoy), Kültür Kitaplığı, (2. Baskı), Ankara 2013, s. 65-66.

1989 yılında Berlin duvarının çöküşü ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılışıyla ABD hâkimiyetinde tek kutuplu dünya düzeni oluşturma çabaları olumlu sonuçlanmıştır. Sermayenin küreselleşmesi hareketleri az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin yani tüm dünyanın gündemine 'yeni ekonomik düzen' adı altında yerleşmeye başlamıştır.¹¹⁴

Tüm bu gelişmelerden sonra ulusal mali piyasaların önündeki sınırlar tamamen kalkarak küresel bir sermaye piyasası oluşmuş, uluslararası örgütlerin ve çok uluslu şirketlerin sayısında artışlar yaşanmıştır. Şirketlerin çok uluslu hale gelmesi ise küreselleşmeyi mümkün kılan en önemli unsur haline gelmiştir. Öyle ki küresel gücün bugünkü anlamda etkinliği ise büyük oranda çuş'ler sayesinde yürümektedir. Çuş'lerin genel merkezi belli bir ülkededir. Fakat faaliyetlerini bir veya birden fazla ülkede kendi tarafından koordine edilen şubeler, yavru şirketler veya bağlı şirketler aracılığıyla gerçekleştirirler. Genel merkez tarafından kararlaştırılan bir işletme politikası ve buna uygun olarak yürüyen bir düzeni vardır. Küresel güçler bu şirketler yoluyla ülkeler arasındaki sınırları tamamen kaldırıp ekonomik anlamda dünyanın hemen hemen her tarafına nüfuz etmektedirler. Günümüzde bu şirketler o kadar güçlü hale gelmişlerdir ki merkezinin ve şubelerinin bulunduğu ülkenin siyasetini bile etkileyebilecek boyuta ulaşmışlardır.

Küreselleşme karşıtı gruplar küreselleşmenin en çok ekonomik boyutu üzerine durmaktadırlar. Çünkü çuş'ler küresel ekonomiyle birlikte eşitsizlikleri artırmış, aradaki uçurumun daha da açılmasına yol açmıştır. Örneğin John Bellamy Foster küreselleşmeyi: 'Zenginlerin daha zengin fakirlerin daha fakir olduğu emperyalizmin yeniden keşfi' olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda küreselleşme sözcüğünün emperyalizm olgusuna saygınlık kazandırmak, onun karşısında çaresizlik yaratmak maksadıyla ideolojik bir maksatla kullanıldığı ileri sürülmektedir.¹¹⁵

2.2.3.2.2. Siyasi Boyut

Küresel hegemonyanın siyasi boyutu ekonomik boyuttan bağımsız değildir. Siyasi alanda küreselleşme devletlerin güç politikaları üzerine yoğunlaşmıştır. Siyasi boyuta dayanmayan küreselleşme yaklaşımının ekonomik, kültürel ve tarihsel boyutlar arasında denge kuramadıkları söylenebilir. Uluslararası ilişkilere realist perspektifte bakıldığı zaman devletler arasında güç mücadelesi ve denge arayışı olduğu görülecektir. Ayrıca devletler çıkarlarını maksimize etmek için uğraşırlar ve çıkarları her zaman sabit olmayabilir. Bunun için günümüzde nüfuz alanını tüm dünya olarak ilan eden küresel ve ortak bir siyaset

¹¹⁴Kazgan, a.g.e, s. 64.

¹¹⁵Korkut Boratav, Yeni Dünya Düzeni Nereye, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2000, s. 77.

anlayışını benimseyip devlet merkezli geleneksel siyaset anlayışından sıyrılmak gerekir ki küreselleşmenin hızı kesilmesin.¹¹⁶ Uluslararası ilişkileri hükümet dışı elitler, ulus ötesi firmalar, bankalar v.b yönlendirmektedir. Ayrıca çevre, enerji, doğal afetler, salgın hastalıklar gibi konular da devletleri ulus ötesi koalisyon oluşturmaya zorlamaktadır. Dolayısıyla, devletler artık kendi çıkarlarını savunmaya yönelik 'gerçekçi' politikalar yapmaktan uzaktırlar. Devletler ötesi koalisyonlar, ulus devletlerin iç politika-dış politika konusu ayırımı yapmasını zorlaştırmakta, neredeyse yok etmektedir.

Bugün küresel siyasetin esas oyuncuları hegemon güç denetiminde devlet niteliğini kazanmamış olan sosyal ve siyasal alt gruplar, uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu şirketlerdir. Ulusal devlet bu süreçte temel birim olma özeliğini korumakta ancak diğer oyuncuların etkinliklerine bağlı olarak egemenliği bölüşmek ve yeniden yapılanmak zorunda kalmaktadır. Çünkü güç ilişkisinin varlığı küresel ortamı şekillendirip küreselleşme ile hegemonyanın sıkı ilişkisini ortaya koymaktadır.

Küreselleşmenin esas aktörü ve yönlendiricisi olan küresel hegemon devlet gittikçe merkezileşen küresel üretim ve merkeze doğru çekilen refaha koşut olarak güçlenirken çevredeki ülkeleri küreselleşmeye maruz bırakıp bu devletleri güçsüz kılmaya zorlamaktadır. Çünkü küresel güç veya güçler, karşısında zayıf ve kendi küresel politikalarını reddedemeyecek küçük devletler istemektedirler. Bu durum, çevre ülkelere küreselleşmenin sağladığı olanaklardan yararlanmanın bedeli olarak sunulmaktadır.

Küresel sistem içinde sömürü merkezden çevreye doğru yüksek bir boyutta yaşanmaktadır. Çünkü merkezin ihtiyaçlarını karşılayacak olan kaynaklar büyük oranda çevre ülkelerde mevcuttur. Bunun nihai sonucu olarak da çevre ve merkez ülkeleri arasında zaman zaman küreselleşme karşıtlarının önderliğinde mücadeleler yaşanmaktadır. Bu mücadelelerin sonucu devrimle sonuçlanmış veya karşı devrimlerle savaflara dönüşmüştür. Bugün küreselleşmenin diğer boyutlarının olduğu gibi siyasi boyutunun da yönlendiricisi ABD'dir. Gerek müttefik olduğu devletler gerekse bölge dışı siyaseti yönlendirme yeteneğine sahip uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu şirketler aracılığıyla bunu sağlamaktadır.¹¹⁷

¹¹⁶Fırat Bayar, "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye", *Politika Dergisi*, Sayı: 32, 2010, s. 28.

¹¹⁷ Varlık, a.g.e, s. 57.

2.2.3.2.3.Kültürel Boyut

Kültürel alanda küreselleşme, küreselleşmenin etkilediği en önemli alanlardan biri olmuştur. Çünkü bu boyut dünya üzerinde kültürel akışların artmasını ve yayılmasını ifade etmektedir. Bu boyut ile birlikte kültürel aktarımın hacmi ve kapsamı internet ve diğer teknolojik gelişmeler sayesinde daha önce görülmemiş bir serbestlik ve yaygınlıkla dünya çapında artmıştır. Ayrıca medyanın küresel mahiyette gelişmesi gerçeğini ortaya çıkarmış, tüketim ve kitle kültürünün yayılması, hayat tarzının giderek tekdüzeleşmesi, ulusal kültür ve kimliklerin zayıflayıp Batı eksenine yönelmesine sebebiyet vermiştir.¹¹⁸ Teknolojide yaşanan inanılmaz gelişim sayesinde görüntüler ve düşünceler bir yerden diğerine daha kolay ulaşmıştır. Bu durum insanların yaşamını derinden etkilemiş, geleneksel olan yaşam tarzının sonunu hazırlamıştır.

Günümüzde Batı normlarının ve yaşam tarzının küresel çapta ülkelere dayatıldığını ve küreselleşmeyi sağlayacak unsurları yapmanın insanı huzura erdiren diğer insanlar arasında farklı olacağı gibi bir imaj yaratıldığı görülmektedir. Bunu özellikle kola ve hamburger ile gerçekleştirmişlerdir. Amerikalı sosyolog George Ritzer Amerikan fast food tarzı yiyecek sektörünün dünyanın diğer kesimlerine yayılma sürecini '*Mc Donaldlaşma*' deyiimiyle sosyo-kültürel açıdan açıklamaya çalışmıştır. Ona göre dünyanın '*Batı kültürü*'ne maruz kalması, insanın yaratıcılığını engelleyen ve toplumsal ilişkileri insancıl olmaktan uzaklaştıran bir yaşam tarzıdır. Bu yaşam tarzı bizlere tekdüze standartların zorla kabul ettirilmesi manasına gelmektedir. New York, Paris, Milan ve Londra gibi şehirlere bakıldığında yerleşik bir Batı kültürünün imzası olan bir çekim merkezleri olduğu görülecektir. Bugün Güney Sahra sakinlerinin Texaco beyzbol şapkası alması, Filistinli gençlerin Chicago Bulls tişörtleri giymeleri, Amazon yerlilerinin Nike marka spor ayakkabı giymeleri gibi örnekler dünyada kültür emperyalizminin ne derece ileri seviyeye ulaştığını kanıtlamıştır.¹¹⁹

2.2.3.2.4 Teknoloji Boyutu

Küreselleşme olgusunun boyutlarına ilişkin bir diğer ortak payda teknolojidir. Bu kapsamda yapılan tanımlamalar incelendiğinde teknolojinin daha uzağa, daha hızlı, daha ucuz, daha etkin, daha derin ve daha yaygın olarak ulaşabilme imkânı vardır. Bu yüzden küresel etkiler yaratma olanak ve yeteneği üst düzeydedir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilenme ve bu yeniliklerin her alanda yaygınlık kazanması dünyada mekân ve mesafe kavramlarını tarihe gömmüştür. Teknolojik boyut tek

¹¹⁸Çetin, a.g.e. s. 128.

¹¹⁹Steger, a.g.e. s. 101-102.

başına küresel hegemonyanın başat aktörü olarak yetersiz fakat vazgeçilmez unsurdur. Bilişim sektörünün uluslararası alanda etkileşimi küresel dönüşümü hızlandırmaktadır.

Teknolojik küreselleşme sanayileşme stratejilerini de önemli ölçüde etkilemekte, üretimin teknoloji tabanını değişikliğe uğratan yeniden yapılanmaya katkı sağlamaktadır. Yeni büyüme modellerinde artık teknoloji vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Küreselleşmenin artıp ticari açıdan korumacılığın sonuna gelindiği gerçeğinden hareket ederek ekonomik alanda teknolojinin getirdiği yeniliklerle verimlilik artmış, kapitalizm acımasız boyutlara ulaşmıştır.

Ancak teknolojik gelişmenin ekonomik ve toplumsal yansımaları ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bugün gelişmekte olan ve az gelişmiş birçok ülkede ekonomik büyüme ve toplumsal kalkınmayı yavaşlatan faktör olan sermaye birikimi yetersizliği, açlık, kötü beslenme, eğitim düzeyinin düşüklüğü sorun olmaya devam etmektedir. Bu ülkelerde uygulanan IMF ve WB kaynaklı istikrar ve yapısal uyum programları, hızlı büyüme ve sanayileşmenin dinamiğini sağlayan tasarrufların ve yatırımların artmasını engellemektedir. Teknoloji üretme yarışına katılmak bu ülkeler için giderek güçleşmektedir. Teknolojik küreselleşme sürecine bir yerden katılmış ve teknolojik üretimin eşğine gelmiş olan ülkeler ise bu süreçte daha dikkatli ve ihtiyatlı davranmayı öğrenmiş görünmektedir.¹²⁰

Bugün küreselleşmenin diğer boyutlarında olduğu gibi teknoloji boyutu da ABD merkezlidir. ABD'nin bilgi devriminde payı büyüktür ve küresel bilgi ağlarının büyük bir kısmı ABD'de oluşturulmuştur. Bu durum, asimetrik olarak ABD'nin gücünü artırmaktadır. ABD küresel kapitalist sistemin merkezindeki ülke olarak küresel sistemin hamisi ve yöneticisi konumundadır.

2.2.4.Amerikan Hegemonyasının Teorik Analizi

2.2.4.1. 11 Eylül Öncesi Dönem

ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni düzende hegemonyasını tesis edebilmesi için uluslararası toplumun rızasını alması gerekiyordu. Çünkü sistemin ve hegemonyanın devamlılığı açısından toplumun rızası önemli bir unsurdur. Zira I. Dünya Savaşı sonrası Woodrow Wilson'un yeni bir ulus ötesi toplum kurulması fikri halktan yeterince destek alamayarak başarıya da ulaşamamıştı. Hegemonyanın tesisi ve komünizmle mücadele açısından atılan ilk adım ABD halkının, devamında ise uluslararası toplumun bu konuda bilinçlendirilmesiydi. Bunun için komünizm ve nükleer silahların dünyanın her

¹²⁰Mehmet Yunus Çelik, "Boyutları ve Farklı Algılamalarıyla Küreselleşme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 32, 2012, s. 66.

kesimini tehdit ettiği hususunda uluslararası toplumda bir korku ortamı yaratılmıştır. Devamında ise nükleer savaş olasılığından bahsedilerek toplumsal kontrol mekanizması oluşturulmuştur. Bu sayede hem ABD halkı savaşa hazırlıklı tutulmuş hem de uluslararası toplumdan küresel destek sağlanmışır. Bunların yanı sıra ABD, 1947 yılında Ulusal Güvenlik Yasası ile daha önce ayrı bakanlıklar biçiminde örgütlenmiş kara, hava ve deniz kuvvetlerini Savunma Bakanlığı'na bağlayarak tek elden yürütülmesini sağlamıştır. Ayrıca daha önce savaş zamanında görevli olan Genel Kurmay Başkanlığı sürekli hale getirilerek savaşa her an hazır olması sağlanmışır. Yine ulusal bazda haber alma sistemi lağvedilerek (Stratejik Hizmetler Ofisi) yerine uluslararası düzeyle Merkezi Haber Alma Sistemi (CIA) kurulmuştur. Anlatılanlara ek olarak ulusal güvenlikle ilgili konularda faaliyetleri yönetme ve gerektiğinde başkana bu konularda bilgi verme amacıyla Ulusal Güvenlik Konseyi kurulmuştur.

1947 yılında kabul edilen Ulusal Güvenlik Yasa'sı 11 Eylül'e kadar geçen sürede bütün güvenlikle alakalı meselelerde temel alınmış ve halkı ulusal güvenlik konusunda bilgilendirme işlevini yürütmüştür. Bu manada ABD halkı ulusal güvenliği zamanla ulusal çıkar kavramıyla eş anlamlı olarak algılamaya başlamıştır. Bu noktadan sonra ulusal güvenlikle alakalı alınan kararlar halkın desteğini alarak meşrulaşmıştır.

İç politikada ABD halkının desteğinin alınmasından sonra uluslararası toplumun desteğinin de alınması gerekmektedir. Bunun için SSCB'nin önderliğinde kurulmak istenen komünist rejim ve onun değerleri hedef alınmıştır. Komünist rejimin sadece ABD ve halkının değil Batı Dünyası'na mensup olan tüm dünya ülkeleri ve değerleri için tehdit oluşturduğu küresel bazda anlatılmaya çalışılmışır. Bu tehdide karşı ABD önderliğinde oluşturulacak koalisyona karşı hep birlikte olunması yolunda çağrılar yapılmıştır.

ABD, koalisyon için ilk adımı Avrupa ülkelerine maddi ve askeri yardımlar sağlayarak atmıştır. Çünkü dünya savaşları sonrası ekonomik ve askeri anlamda zor durumda olan Batı komünist rejim tehlikesi altındaydı. Bu minvalde 12 Mart 1947 yılında Truman Doktrini ile tehdit altında bulunan Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardım yapılmıştır. Sonrasında ise 3 Nisan 1948 tarihinde kabul edilen Marshall Planı ile 16 Avrupa ülkesi ve AB'ye 17 milyar dolarlık yardım yapılarak Sovyet tehdidinden korunmak istenmiştir.¹²¹

ABD komünizmle mücadelede farklı devletleri kendi kurmak istediği hegemonik sisteme 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren eklemleyerek yoluna devam etmek istemiştir. Bu konuda 4 Nisan 1949 yılında NATO'nun kurulması sistemin ilerleyişi açısından

¹²¹ Barış Ertem, "Türkiye ve ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", *Batıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 21, Haziran 2009, s. 386-390.

önemli bir adımdır. İlk olarak 12 üyeyle kurulan sonrasında başka devletlerinde bu kuruluşa eklenmesiyle 28 üyeye ulaşan örgüte ABD'nin SSCB'ye karşı kurduğu askeri bir örgütlenme tanımlanması yapılması yanlış olmaz. ABD daha önce Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ekonomik olarak şekillendirmeye çalıştığı Avrupa'yı bu sefer askeri bir güvenlik politikası oluşturmak ve dış tehditlere karşı ortak bir askeri tavır almak maksadıyla kurumsallaştırmıştır. Hegemonya'nın ABD önderliğinde uluslararası kuruluşlar nezdinde kurularak diğer devletlerin komünist rejime karşı duruşunda NATO önemli bir kuruluştur.¹²²Çünkü bu kuruluşa üye olan devletlerin Batı bloğuna dahil olarak hegemonyayı kabullendiği tartışılmaz bir gerçektir.

ABD, NATO kapsamında hegemonyasını genişletirken Amerika Kıtası'nda da müttefik arayışına girmiş ve bu manada 2 Eylül 1947 tarihinde Rio Antlaşması olarak bilinen '*Amerika İçi Karşılıklı Yardım Antlaşması*'ni imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre ABD, Monroe Doktrini'nde belirtilen hususları yineleyerek Amerika Kıtası'nın koruyuculuğunu üstlenerek herhangi bir dış gücün bu kıtada etkisini hissettirmesine izin vermeyeceğini belirtmiştir.¹²³

ABD yine kendi bölgesinin dışında ve dünyanın neredeyse tamamına yakın bölgelerde müttefik arayışına yönelerek gerek savunma antlaşmalarıyla gerekse bölgesel savunma örgütleriyle komünist rejim tehdidini dünyadan silmek istemiştir. 8 Eylül 1954'te İngiltere, Fransa, Yeni Zelanda, Filipinler, Tayland ve Pakistan tarafından SEATO (Güneydoğu Asya Antlaşma Örgütü) kurularak Güney Doğu Asya başta Çin olmak üzere komünizme karşı kolektif bir savunma gücü oluşturulmuştur. Yine aynı bölgede Vietnam Savaşı'ndan kaynaklanan komünist genişlemeye karşı Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur arasında ASEAN (Güney Doğu Asya Uluslar Birliği) kurulmuştur. Ayrıca Güney Kore ile ABD arasında 1953 yılında karşılıklı Güvenlik Antlaşması imzalanarak işbirliği sağlanmıştır.

Ortadoğu Bölgesi tarihten bu yana hem konumu hem de enerji kaynakları bakımından hegemon güçlerin nüfuz altına almak için mücadele ettikleri yerlerden biri olmuştur. ABD'de bu bölgeyi iktidar boşluğundan faydalanmak isteyen SSCB'nin egemenliğine bırakmamak için müttefik arayışına girmiştir. Bu minvalde bölgedeki enerji kaynakları bakımından zengin ülkelerin başında gelen Suudi Arabistan'la ilişkileri ilerleterek 1946 yılında Dhahran'da askeri üs kurmuş, 1951 yılında karşılıklı savunma anlaşması imzalanmıştır. Yine 1955 yılında

¹²²Nejat Doğan, "NATO'nun Örgütsel Değişimi.1949-1999:Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Örgütüne", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 60, Sayı: 3, 2005, s. 75.

¹²³Sümer, a.g.e, s.123.

ABD'nin gözlemci üye olarak dahili ile Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Birleşik Krallık arasında Bağdat Paktı (CENTO) imzalanarak güvenlik ve savunma örgütü kurulmuştur.¹²⁴ Hegemonyanın Ortadoğu Bölgesi'nde kurulması adına en büyük adımlardan birini 1953 yılında ABD başkanlığına seçilen Eisenhower, kendi adıyla anılan doktrininde atmıştır. 5 Ocak 1957'de açıklanan bu doktrine göre; Orta Doğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardımlar yapılacaktı. Çünkü bu bölgede SSCB'nin nüfuz kurmasına ve komünizmi yaymasına engel olmak isteniyordu. Atılan bu adımların tamamı ABD hegemonyasını dünyanın geneline yaymak ve kendi oluşturduğu müttefik güçlerle kendisine tehdit oluşturan komünist değerlerin yayılmasını engellemektir. Oluşturulan müttefiklerden bazıları hegemonyanın sadece küresel ekonomik değerlerine dahil olmuş, bazıları ise hem ekonomik hem de siyasi liberal değerleri benimsemiştir. Örneğin; Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya bahsedilen değerlerden her ikisini de benimseme yoluna giderek liberal değerlerin savunucusu olmuşlardır. Fakat Pakistan, Filipinler, Suudi Arabistan, Irak gibi devletler kendi siyasi değerlerini komünizme boyun eğmeden ve karşı çıkarak savunmuş, liberal bütünleşmeyi ise benimsemiştir. Böylece ABD, dünyanın neredeyse tamamına yakın bölgede gerek ekonomik ve siyasi gerekse sadece iktisadi ittifaklar kurarak hegemonyasını genişletme ve değerlerini bu ülkeler üzerinden gerçekleştirme imkânı yakalamıştır.¹²⁵

2.2.4.2. 11 Eylül Sonrası Dönem: Rıza'dan Tahakküme

25 Aralık 1991'de SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un istifa etmesinin ardından komünist bloka dahil olan ülkeler birer birer bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu, uluslararası ilişkilerde II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren yaşanan ve dünyayı doğu ve Batı olarak iki kutuplu düzene ayıran döneminde sonu anlamını taşıyordu. Dünya genelinde birçok ülkede demokrasiye geçiş uluslararası ticaret, yatırım ve iletişimde küresel adımlar atılmaya başlanmış, ABD komünizmin çöküşüyle birlikte düşmansız kalmıştır. Fakat uluslararası arenada rakipsiz kalmak 40 yıl boyunca "kötülük imparatorluğu"na karşı mücadele veren liberal dünyanın lideri için belirsizlikleri de beraberinde getirmekteydi. Ötekileştirecek bir düşmandan yoksun olarak liberal değerlerin yayılması ve ABD'nin gerçekleştirmeye çalıştığı manada bir küreselleşme zor görünmekteydi.¹²⁶

11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide militanları tarafından kaçırılan uçaklar ABD'nin New York eyaletinde bulunan dünya ticaret merkezini ve Washington'da bulunan Pentagon

¹²⁴Sabit Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Mayıs-Kasım 2005, s. 318.

¹²⁵Telatar, a.g.e, s. 68

¹²⁶Kemal Çiftçi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: Rızaya Dayalı Hegemonyadan İmparatorluk Düzenine", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:5, Sayı: 10, 2009, s. 204-205.

üssünü hedef almış, birçok kişi yaşamını yitirirken saldırılar ABD'nin yeni düşmanının radikal İslamcı militanlar olacağını garanti etmiştir. Yönetimde bulunan oğul Bush, güvenlik anlayışının bu noktadan sonra değişeceği mesajını vermiş ve Afganistan'a yönelik operasyon BM'ye üye birçok ülkenin onayını almıştır. Fakat Bush yönetiminin Irak ve diğer devletlere karşı olan çatışmacı ve ön yargılı yaklaşımı iç politikada olduğu gibi dış politikada destek görmemiştir. Dünya kamuoyunun büyük bir kısmı ABD'nin Irak'a karşı gerçekleştirmek istediği operasyona karşı çıkmıştır. BMGK daimi üyelerinden Rusya, Fransa ve Çin ile dönemin geçici üyeleri Almanya ve Suriye olası müdahaleye ilk karşı çıkan devletlerden olmuşlardır. ABD'nin Ortadoğu Bölgesi'ndeki müttefiklerinden Suudi Arabistan ve Mısır'da bu operasyona karşı olduklarını belirtmiş, Suudi Arabistan gerçekleştirilecek bir askeri saldırıda kendi topraklarının kullanılmayacağını açıklamıştır.¹²⁷ Bush yönetiminin 11 Eylül sonrası bölge coğrafyasını tek merkezli değiştirme isteği İsrail hariç tüm Ortadoğu ve İslam ülkeleri tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Yine Türkiye, 1 Mart 2003'te kendi topraklarının ABD askerleri tarafından kullanılıp Irak'a operasyon düzenlenmesini içeren tezkereyi reddetmiştir.

Dünya ülkelerinin ve kamuoyunun neredeyse tamamına yakınının eleştirilerine ve BMGK'dan onay çıkmamasına rağmen Bush yönetimi, Irak'a operasyon düzenlemiştir. Bu, akıllara ABD'nin soğuk savaş sırasında başlayıp 11 Eylül saldırılarına kadar sürede hakim olan rızaya dayalı hegemonya sisteminden daha çok askeri gücü esas alan ve tek bir ülkenin gerçek ya da potansiyel bir şiddetle bastırma gücü sayesinde diğer ülkenin hükümlerlik haklarını hiçe sayan iç ve dış politika reflekslerini belirleyen imparatorluk düzenine geriye dönüldüğü imajını oluşturmuştur.¹²⁸

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasının ardından ABD'nin tek süper güç olarak dünya siyasetinde kalması, hegemonyanın imparatorluk biçiminde tezahür edeceği algısını yaratmıştır. Bush'un yönetiminin yönetime geçmesi ve 11 Eylül hadisesinin yaşanmasından sonra dış politikada benimsemiş olduğu saldırgan tavır bu algıyı güçlendirmiştir. Fakat bunun yanı sıra farklı görüşlerde ortaya atılarak yaşanan değişimin imparatorluk düzeyinde olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır.

Andrew Bacevich, tek kutuplu dünya düzeninde 11 Eylül sonrası yaşanan değişime rağmen ABD'nin bir imparatorluk düzeni yaratmadığını fakat emperyal bir fırsat yakaladığını ifade etmiştir. Doug Stokes ise II. Dünya Savaşı'ndan itibaren oluşan sistemde ABD'nin

¹²⁷ Telatar, a.g.e. s. 75.

¹²⁸ Çiftçi, a.g.e. s. 207.

komünizme karşı oluşturduğu kapitalist bloğun ABD imparatorluğu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu imparatorluk düzeninde ABD, kapital çıkarları dünyanın dört bir tarafına yayarak kendi çıkarlarını maksimize etmiştir. Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 11 Eylül sonrası ABD dış politikasında yaşanan değişim ABD adına emperyal bir işarettir. Yani ABD, soğuk savaş döneminde komünizmin tehlikesini atlatmak adına hem kendisi hem de müttefikleri için çabalarken 11 Eylül sonrası tek süper güç olarak sadece kendi çıkarları için uğraş vermektedir. ABD'nin imparatorluğunu 19.yy başlarında Latin Amerika'nın ABD tarafından nüfuz altına alındığı tarihe kadar götüren Chalmers Johnson, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki Soğuk Savaş Dönemi'nde komünizmin resmi olmayan ABD imparatorluğu ile çevrelendiğini belirtmiştir. Ayrıca ona göre Soğuk Savaş sonrası dönemde yapılan insani amaçlı askeri müdahaleler ABD'nin tek küresel güç olarak kaldığını kanıtlamıştır. Ayrıca ABD'nin pek çok yıldır emperyalizme ve militarizme doğru yöneldiğini fakat '*insani müdahale, küreselleşme, vazgeçilmez ulus*' gibi kavramlarla bunu meşrulaştırmaya çalıştığını açıklamıştır. Johnson'a göre 11 Eylül sonrası ABD'nin geliştirdiği söylemler (şer eksenli, haydut devletler v.s) yaptığı müdahaleler ve olası müdahaleler ABD imparatorluğunun birer kanıtıdır.

ABD imparatorluğunu daha çok askeri ve teknolojik kaynaklar bakımından niteleyen James Kurth, dünya üzerinde popüler kültürün yayıcısı olarak tanımlamıştır. ABD imparatorluğunu tarihte bir dönem hegemonya kurmuş İngiliz İmparatorluğu ile karşılaştıran Niall Ferguson ABD'nin dünyanın genelinde sahip olduğu askeri üsler, savunma harcamalarındaki oranlar ve dünya üretimindeki payının İngiliz İmparatorluğu'nun hayli ilerisinde olduğunu savunmaktadır. Ayrıca İngiltere'nin 1917 ve ABD'nin 2003 yılındaki Irak müdahalesinin benzerliklerini ortaya koyarak emperyal hedefleri açıklamıştır. Ona göre her iki işgalde de emperyal güçler Irak'ı doğrudan yönetmek yerine halk karşısında meşru sayılacak hükümetler eliyle yönetmeyi tercih etmişlerdir. Yine her iki işgal de de düzeni tesis etmek işgalden daha zor olmuş ve petrol kaynakları önemli rol oynamıştır.

ABD'nin Soğuk Savaş Dönemi'nde rızaya dayalı hegemonyası genel olarak kabul edilen bir gerçektir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ise rızaya dayalı hegemonya etkisini yavaş yavaş kaybetmiş,11 Eylül terör saldırısının ardından açıklanan '*Bush Doktrini*'yle yok olmuştur. Çünkü açıklanan doktrinde '*önleyici vuruş*'ve '*önalıcı savaş*' kavramlarıyla '*şer eksenli*' olarak nitelendirdiği ülkelere karşı çok taraflı işbirliği yerine tek başına inisiyatif kullanarak Amerikan güvenliğini ve çıkarlarını korumaya çalışacağını açıklamıştır. Fakat burada sorunlu olan nokta Bush iktidarındaki ABD'nin dünya genelinde bir imparatorluk kurduğu söylemidir. Çünkü oluşan sistemde hegemon gücün ABD olduğu kanıksanamaz bir gerçektir. Ancak bu tam anlamıyla bir imparatorluk düzeni değildir. Çünkü

imparatorluk sisteminde emperyalizmin tam anlamıyla uygulanır olması gerekir. Yani hakim süper gücün askeri, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel olarak periferi devlet üzerinde nüfuz kurması ve bunu doğrudan yönetmesi gerekir. Fakat ABD'ye baktığımızda diğer toplumları politik ve ekonomik olarak doğrudan kontrol edememektedir. ABD'nin gücü oransal ve istatistiksel olarak tarihteki imparatorluklardan daha fazla olabilir. Lakin tarihteki imparatorlukların dünya ülkeleri üzerinde politik, siyasi ve askeri olarak kontrol gücü daha fazladır. Örneğin; İngiliz İmparatorluğu döneminde Kenya'nın dış ilişkiler, iç ilişkileri, vergileri, anayasası, seçimleri hep İngilizler tarafından belirlenmekteydi. Yine Roma İmparatorluğu, hakim konumda olduğu ülke üzerinde vali veya benzer yöneticileri atama hakkına sahipti. Fakat 21.yy'ın hegemon gücü ABD'ye bakıldığında nüfuz kurduğu ülkeler üzerinde böyle bir yetkisinin olmadığı açıktır.¹²⁹

¹²⁹ Telatar, a.g.e, s. 71

3. KÖRFEZ SAVAŞLARI

3.1 I.KÖRFEZ SAVAŞI

3.1.1Nedenleri

Resmi adı “*Irak Cumhuriyeti*” ve Arapça “*El-Cumhuriyet’ül-Irakiye*” olarak bilinen; kuzeyinde Türkiye, doğusunda İran, güneyinde Basra Körfezi, Kuveyt ve Suudi Arabistan, Batısında Suriye ve Ürdün’le sınırı bulunan Irak, Ortadoğu Bölgesi’nde stratejik bir noktada yer almaktadır. Öyle ki Dicle ve Fırat havzalarının kontrolü bu ülke tarafından sağlanmakta, dünya petrol kaynaklarının önemli bir bölümü topraklarında bulunmaktadır.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra sanayi devrimini tamamlayan devletler ham madde ve pazar arayışına girmiştir. Ortadoğu bu anlamda küresel güçlere sahip olduğu enerji kaynakları bakımından önemli fırsatlar doğurmuştur. Özellikle Basra Körfezi, sanayileşen ve gelişen küresel dünyanın önemli enerji kaynaklarını bölgede bulundurması nedeniyle süper güçlerin mega stratejilerini belirlerken ilk dikkate aldıkları bölge olmuştur. Bu bağlamda petrol bölgede en geniş havzalara sahip enerji olarak görülmektedir.¹³⁰ Ayrıca Batılı güçler bu bölgeyi üretim fazlası mamullerin tüketim pazarı olarak da görmüştür. Sovyetler Birliği’nin bölgeye olan yakın konumu dönemin diğer süper gücü ABD’yi bir hayli rahatsız etmiştir. Öyle ki bölgede Sovyetlerin hâkimiyeti Avrupa’nın güneyden kuşatılması ve hayati lojistik noktalarının kilitlemesi demektir.¹³¹ Bunun yanı sıra jeopolitik olarak Süveyş Kanalı, Akdeniz ve Hint Okyanusu arasında bir kavşak noktasıdır. Batılı güçler açısından Aden’den Basra’ya, Maskat’tan Bahreyn’e kadar uzanan deniz ticaret yolunun ve bölge ticaretinin güvenliğini sağlamada lojistik üs konumundadır.¹³² Ayrıca Hürmüz Boğazı’nın önemine değinmekte fayda vardır. Çünkü bu boğaz dünyanın en önemli su yollarından biri olarak gösterilmektedir. Günde yaklaşık 18.5 milyon varil ham petrol üretim merkez ve rezervlerinden tüketim merkezlerine geçiş bu su yolu tarafından sağlanmaktadır.¹³³

Körfez Savaşı’na gidilen yolda yukarıda anlatılan açık nedenlere ek olarak Kuveyt’in işgali sayılabilir. Çünkü yukarıda sayılan nedenlere ek olarak Hüseyin yönetimi 8 yıl süren İran-İrak savaşı sırasında Kuveyt’in kendi sınırlarını ihlal edecek bir biçimde kuzeye doğru ilerlediğini ve Irak topraklarına ait olan bölgede petrol rafinerisi kurduğunu iddia ediyordu.¹³⁴ Aslında Irak’ı Kuveyt’e işgale iten neden İran ile yaptığı uzun süreli savaş

¹³⁰ Yaşar Onay, *Neden Irak?: Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak*, Babil Yayıncılık, (1. Baskı), Ankara 2003, s. 61.

¹³¹ Taşlı, a.g.e, s. 23.

¹³² Bulut, a.g.e, s.6.

¹³³ Övünç Kutlu, “Hürmüz Boğazı Kapanırsa Petrol Fiyatları Yükselir” <http://aa.com.tr/tr/ekonomi/hurmuz-bogazi-kapanirsa-petrol-fiyatları-yükselir/52575?amp=1> (Erişim Tarihi: 14.12.2017)

¹³⁴ Ertan Efegil, *Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*, Gündoğan Yayıncılık, Ankara 2002, s. 47.

sonucunda meydana gelen ekonomik hasar ve prestij kaybıdır. Hüseyin yönetimi bölgede hâkim güç olmak, ekonomik sarsıntıyı bu yolla aşmak ve prestijini tekrar kazanmak istemiştir. Sorun ilk olarak iki ülkenin dış işleri bakanları aracılığıyla barışçıl yollarla çözümlenmek adına gündeme getirilmiştir. Ancak ikili resmi görüşmelerden sonuç çıkmayınca 1990 yılında gerçekleştirilecek olan Arap Zirvesi'ne kadar rafa kaldırılmıştır. Şubat ayında gerçekleşen zirvede Hüseyin konuyu tekrar gündeme getirerek iki ülke arasındaki ilişkileri donma noktasına getirmiştir. Zirvede yaptığı konuşmada ilk olarak Amerikan deniz kuvvetlerinin Körfez Bölgesi'ndeki varlığından şikâyetçi olduğunu belirtmiştir. Ona göre ABD'nin buradaki varlığı hem Irak hem de diğer körfez ülkelerinin varlığına tehlike oluşturmaktaydı. Ayrıca ABD'nin enerji kaynakları üzerindeki hâkimiyeti Irak egemenliğinin sonu anlamını taşıyordu. Açıkça belirtmek gerekirse Hüseyin, ABD'nin bölgede artan gücünün Sovyetler Birliği ve diğer Batı ülkelerine kıyasla arttığının farkına varmış ve bunun daha da perçinlenmesini engellemek istemiştir.¹³⁵

Hüseyin yönetiminin zirvede üzerinde durduğu bir diğer konu ise Kuveyt yönetiminin kendilerine yönelik takındığı olumsuz ve uzlaşa dışı tavrı olmuştur. Hüseyin bir konuşmasında Kuveyt'i Irak topraklarından petrol çıkarmak, petrolü piyasaya olması gerekenden daha fazla sürerek petrol fiyatlarının aşağı çekilmesini sağlama ve doğal olarak da ABD'nin bölgedeki çıkarlarının yürütücüsü olma gibi ağır ithamlarla suçlamıştır.¹³⁶ Bu suçlamalar üzerine OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü), aynı yılın temmuz ayında petrolün aşırı üretimine kısıtlama getirmiştir. Fakat Hüseyin, Kuveyt'in bu sınırlamalara uymayarak Irak ekonomisini çökertmeye çalıştığını iddia ederek Kuveyt'i işgal etmiştir. Tabii bu işgalin ABD'nin 1980'lerde Irak'ı her şart ve durumda desteklemiş olması ve Irak'ın Batı anlayışına uymayacak birçok şeye göz yummuş olması da yatmaktadır. Gerçekten de ABD'nin Irak'ın bu müdahalesine başlangıçta birkaç çatlak ses dışında göz yumduğunu söyleyebiliriz. Sonrasında ise Irak'ın bölgede aşırı güçlenmesinden ve kendi çıkarlarına aykırı tutum takınabilecek olmasından duyduğu endişeden olsa gerek Irak'ın Kuveyt'i işgaline bir anda sert tepki göstermiştir. Bu politika değişikliği ve sonrasında Irak'a karşı uygulayacağı kuvvet kullanmayı içerecek bir takım önlemler esasında ABD politikasında meydana gelen radikal değişikliğinde nedenleri hakkında fikir vermektedir.¹³⁷

ABD'nin Irak ile resmi ilişkiler kurması 26 Kasım 1984 tarihine rastlamaktadır. ABD, 1980'ler boyunca bölgede temel düşmanı olarak gördüğü İran karşısında Irak'ı herhangi bir

¹³⁵Nasuh Uslu, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1999, s. 171.

¹³⁶Ali İhsan Gürler, *Büyük Ortadoğu Projesi; Bush Doktrini*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2005, s. 189.

¹³⁷Tayyar Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, Alfa Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2007, s. 59.

karşılık beklemeden ve herhangi bir koşul ileri sürmeksizin desteklemiştir.¹³⁸Bunun yanı sıra Irak ve ABD arasında askeri levazımları içeren (askeri helikopterler, uçaklar, silahlar) bir takım ekonomik ilişkiler gerçekleşmiştir. Ayrıca ABD'nin Irak'ta açmış olduğu büyükelçiliği, İran-İrak savaşı sırasında Irak Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaç duyduğu askeri istihbaratı sağlamıştır. Irak yönetiminin füze sistemlerinin ve uzun menzilli silahlarda kullanılabilecek araç ve parçaları Batı şirketlerinden almasına da ses çıkarmamıştır. Ekonomik alanda yine 1983 yılına gelindiğinde ABD'nin Ortadoğu'da İsrail ve Suudi Arabistan'dan sonra en fazla ticaret yaptığı üçüncü devlet haline gelmişti.¹³⁹

1985-90 yılları arasında Irak, ABD'den 4 milyar dolar değerinde tarım ürünü ithal etmiş, 1988 yılında ABD 1.1 milyar dolar kredi vermişti. Yine 7 Mart 1990 tarihinde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu Irak'ta insan hakları ihlallerinin incelenmesini talep etmiş, ABD yönetimi bu talebi reddetmişti. Kuveyt'in işgali de yine bu ortamda gerçekleşmişti. Kendisine her koşulda destek veren Batı müttefikinin bu konuda da kendisini destekleyeceğini düşünmüştü. Esasında bu tahmini başlangıç aşamasında tutmuş fakat ABD yönetiminin Irak'ın bu denli güçlenmesinden duyduğu şüphe ile ters tepmiştir.¹⁴⁰

ABD'nin Irak'ı resmi olarak potansiyel tehdit olarak görmesi ise 1989 yılına rastlamaktadır. Başkan Bush, Ulusal Güvenlik Yönergesi'nde açıkça Amerikan çıkarlarına zarar doğurabilecek bölgesel ve bölge dışı devletlere karşı silah kullanabileceğini ilan etmiştir. Ardından ABD-İrak ilişkileri iki ülke temsilcileri tarafından belli bir süre daha normalleştirilmeye çalışılmıştır. Irak hükümeti 6 Ekim 1989'da Dış İşleri Bakanı Tarık Aziz'i Washington'a yollayarak meslektaşı James Baker ile görüşmeye göndermiş, peşinden 11 Şubat 1989'da ABD Dış İşleri Bakan Yardımcısı John Kelly Irak'a ziyarette bulunarak Saddam Hüseyin ile ilişkilerin eski düzeyine dönmesi gerektiği hususunda beyanat vermiştir.¹⁴¹Fakat bu gelişmeler Irak-ABD arasında açılan yarayı sarmaya yetmemiştir. ABD Dış İşleri Bakanlığı'nın İnsan Hakları Raporu'nda Irak'la ilgili yer alan ifadeler ve ABD'de en çok dinlenen radyoların birinde Ortadoğu Bölgesi'nde tiranlıkla ve zorbalıkla yönetilen ülkelerin arasında Irak yönetiminin de gösterilmesi ilişkileri kopma noktasına getirmiştir.¹⁴²

ABD yönetimi bu aşamada Irak yönetimiyle yine de ilişkileri tam anlamıyla koparmak istemeyen bir görüntü çiziyordu. Her ne olursa olsun bölgedeki müttefikiyile bir anda düşman olmak ABD'nin bölge çıkarları açısından risk taşıyabilirdi. Ayrıca ABD yöneticileri içinden

¹³⁸ Bulut, a.g.e, s. 14.

¹³⁹ Onay, a.g.e, s. 104.

¹⁴⁰ Uslu, a.g.m, s. 181.

¹⁴¹ Gürler, a.g.e, s. 189-190.

¹⁴² Uslu, a.g.e, s. 171.

belli kesim hala Hüseyin yönetimine şans verilmesi gerektiğine inanıyordu.¹⁴³Hüseyin yönetimi de Kuveyt'i işgalinden önce bürokratik girişimlerde bulunarak ABD'nin nabzını yoklamıştır.¹⁴⁴ABD yöneticileriyle Hüseyin arasında gerçekleşen toplantıda ABD'li yöneticiler Irak'ın ekonomik olarak zor günler geçirdiğini ve petrol fiyatlarını yükseltmek istemesini anlayışla karşılamışlardır. Toplantının sonunda Hüseyin'e açıkça Kuveyt konusundaki fikirleri sorulmuş, Hüseyin barışçıl bir çözüm umduğunu söylerken Kuveyt'in kendilerine karşı uyguladığı ekonomik savaşın da kendilerini çaresiz bırakabileceğini vurgulamıştır.¹⁴⁵ABD yöneticilerinin toplantıdaki tavır ve davranışları Hüseyin'i bir anlamda ABD'nin olası bir Kuveyt müdahalesine müdahil olmayacağını düşünmesine neden olmuştur. Çünkü toplantıdaki hava Washington yönetiminin Arap devletleri arasındaki bir tartışmaya müdahil olmayacağı yönündedir. Ayrıca yöneticilerin bazılarının Hüseyin yönetimini destekler yöndeki beyanatları bu teoriyi desteklemektedir.¹⁴⁶Dönemin ABD'li diplomatı Catherine Glaspie Irak'ın ekonomik sorunlarının farkında olduklarını ve Kuveyt anlaşmazlığında tarafsız bir tavır takınacaklarını açıklamıştır. Ayrıca Hüseyin, bölgeden ABD'ye petrol akışı devam ettiği sürece iyi ilişkilerin süreceğine inanıyordu. Sonuç olarak hem bu sebepler hem de Irak 'ın yaşadığı ekonomik sorunlar Hüseyin yönetiminin Kuveyt'i işgal etmesine neden olmuştur.¹⁴⁷

3.1.2 Kuveyt'in İşgali ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesinin ardından ABD işgal öncesi takındığı pasif tavrının aksine tutumunu sertleştirmiş ve Irak'a yönelik her türlü ekonomik ambargo ve askeri kuvvet kullanımına başvurabileceğini belirtmiştir. İlk olarak kongrenin bir türlü izin vermediği ekonomik ambargoyu başlatmıştır. Sonrasında Irak'ın kendi ülkesindeki mal varlıklarını dondurmuş ve peşine Hint Okyanus'unda bulunan uçak gemisinin İran Körfez'ine hareket etmesini emretmiştir. Ardından İngiltere, Almanya, Fransa ve Japonya'da Irak'a yönelik benzer önlemler almışlardır.¹⁴⁸Yine Avrupa Topluluğu¹⁴⁹, Fransa, Sovyetler

¹⁴³ Bu konuda geniş bilgi için Bkz. T. Ari, *Irak, İran, ABD...*, s.442.

¹⁴⁴ Eric Laurent, Pierre Salinger, *Körfez Savaşı: Gizli Dosya*, (Çev: Erden Akbulut), E Yayınları, Aralık 1990, s.181.

¹⁴⁵ Uslu, a.g.e, s. 174.

¹⁴⁶ Stephen M. Walt, "Wikileaks, April Glaspie and Saddam Hussein"

<http://foreignpolicy.com/2011/01/09/wikileaks-april-glaspie-and-saddam-hussein/> (Erişim Tarihi: 14.12.2017)

¹⁴⁷ Uslu, a.g.e, s. 177.

¹⁴⁸ T. Ari, *Irak, İran, ABD...*, s.445.

¹⁴⁹ 1952'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kuruldu. AKÇT'yi Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu izledi. 1957'de Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruldu. Kurucu altı Avrupa ülkesi Batı Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg'tan oluşuyordu. Aynı ülkeler 1952 tarihli AKÇT'nin de kurucusuydu. Avrupa Topluluğu'na üye 12 devlet tarafından 1992'de imzalanan Maastricht Anlaşması, Topluluğa kapsamlı değişiklikler getirdi; Avrupa Topluluğu üzerinde ve onu da kapsayan Avrupa Birliği bu anlaşmayla biçimlendirildi. Bkz. Hasan Mor, "Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci ve Sorunları", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, Ankara 2010, s. 518.

Birliği, Polonya ve Çekoslovakya bu ülkeye yönelik silah sevkiyatını durdurmuştur. Ayrıca Avrupa Topluluğu her iki ülkeden de petrol alımına ambargo koymuştur. Birleşmiş Milletler ise Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin hemen ardından Genel Kurul'u toplantıya çağırmiş ve ilk olarak 660 sayılı kararı almıştır. 2 Ağustos 1990'da alınan bu karara göre yapılan işgal haksız görülüp Irak yönetiminden askerlerini çekmesi gerektiği vurgulanmıştır. Alınan bu karardan dört gün sonra 6 Ağustos 1990 tarihinde Güvenlik Konseyi'nin 661 numaralı kararı alınmıştır.¹⁵⁰ 661 sayılı karar ile ilk olarak durum tespitinde bulunarak Irak'ın Kuveyt'i işgalinin haksızlığını yineleyen yorumunda Kuveyt'in yanıt olarak münferit veya kolektif meşru müdafaa hakkının Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. Maddesine göre doğduğu belirtilmiş fakat iki ülkeye de ekonomik ve siyasi ambargoları içeren kararlar alınmıştır.¹⁵¹ BM'nin almış olduğu bu ambargo kararlarının Irak'ın sahip olduğu iddia edilen silahların imha edilmesi ve denetlenmesine kadar sürmesi planlanmıştır. ABD, Irak'a yönelik gerçekleştirilen ekonomik ambargoyla Irak için hayati öneme sahip olan iki önemli petrol boru hattını kapatmayı ve ekonomisini sekteye uğratmayı planlıyordu. Bu boru hatlarının biri Türkiye diğeri ise Suudi Arabistan üzerinden geçmekteydi.¹⁵² Türk hükümeti ise bu süreçte (I.Körfez Savaşı) Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın inisiyatifiyle TBMM'den savaşa girme yetkisi almış ve İncirlik'ten havalanan ABD uçakları Irak'ı bombalamıştır. Türkiye'nin bu sebepten savaşa girme ihtimali yükselmiş ve Irak sınırında bulunan birçok insan ülkenin Batısına göç etmek mecburiyetinde kalmıştır.¹⁵³ Özal yönetiminin bu savaşta Batılıların yanında yer almasının mantıklı bir açıklaması yapılabilir. Çünkü o dönemde Sovyetler Birliği dağılma sürecine girmiş ve Türkiye'nin Batı açısından önemi azalmaya başlamıştır.¹⁵⁴

ABD bu dönemde Suudi Arabistan'daki askerî kuvvetlerinin sayısını 100.000 kişiye çıkartmış ve Akdeniz ile Basra Körfezi'ne yeni uçak ve savaş gemileri göndermiştir. Irak kendisine karşı uygulanmaya başlanan ekonomik ambargoya rağmen Kuveyt'ten

¹⁵⁰Serhat Erkmen, "ABD ve İngiltere'nin Kuvvet Kullanımının Değerlendirilmesi", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 8, No: 1, Bahar 2002, s. 314.

¹⁵¹https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=931&P5=3&page1=25&page2=25
(Erişim Tarihi:14.12.2017)

¹⁵²Efegil, a.g.e. s. 52.

¹⁵³ Turgut Özal, Türk siyasi tarihinde iz bırakmış liderlerin başında gelmektedir. 1983- 1989 yılları arasında yürüttüğu Başbakanlık ve 1989-1993 yılları arasında yürüttüğu Cumhurbaşkanlığı görevlerinde, hem iç hem de dış politikadaki uygulamaları nedeniyle Türk siyasi tarihindeki "alışılmış lider" tipinin dışına çıkmıştır. Özal'ın en çok tartışılan yanlarından biri de kuşkusuz dış politika uygulamaları olmuştur. Özal'ın dış politika anlayışı ve uygulamalarında hızlı sonuç alma, pasif değil aktif rol üstlenme, pratik çözüm yolu bulma gibi şahsına özgü liderlik vasıtlarının öne çıktığı, kurumlardan ziyade kişilerle çalışma eğiliminde olduğu, bu nedenle de özellikle dış politika kurumlarıyla zaman zaman ters düştüğu bilinmektedir. Bkz. Lale Dündar, "Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Bahar 2016, s. 1.

¹⁵⁴Hasan Köni, "Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Ortadoğu", *Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel Sayısı*, Cilt:3, Sayı:1, Ankara 1996, s. 133- 134.

çekilmemiştir.¹⁵⁵ Saddam Hüseyin, 12 Ağustos 1990 tarihinde bir bildirme yayınlayarak diyalog çağrısında bulunmuş, Arap ve Müslüman toplumunu kendi yanına çekebilmek amacıyla Filistin'i kastederek bölgedeki işgallerin sona ermesi gerektiğini açıklamıştır. Ayrıca savaşın genişlemesi ve Batı karşıtlığı artırmak amacıyla Bağdat'tan uzun menzilli füzeler yollayarak İsrail'i vurmuştur. Bunun yanı sıra Suudi Arabistan'a konuşlanan çok uluslu askeri güçlerin yerine Arap ülkelerinden oluşturulan bir birliğin getirilmesi gerektiğini belirtip yönetimlerine uygulanan ambargo kalkmadıkça Kuveyt'teki işgalin süreceği mesajını vermiştir. Fakat bu mesaj ABD yönetimi açısından olumlu karşılanmayıp diyalog çağrısı reddedilmiştir. Amerikan yönetimi Irak'ı ekonomik olarak sekteye uğratmak amacıyla Irak petrolünün dünya pazarına çıkmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Bunu 25 Ağustos 1990 tarihinde BMGK'nin 665 sayılı kararıyla gerçekleştirmiştir. Bu karara göre ABD yönetiminin arzuladığı Irak'a yönelik deniz ablukası hukuki çerçeveye oturmuştur.¹⁵⁶

ABD'nin Irak'a karşı takındığı sert tutum Hüseyin'in de aynı sertlikte cevap vermesine neden olmuştur. Hüseyin öncelikle Türkiye sınırına asker yığmış, Kuveyt'te bulunan Fransa, Belçika ve Kanada elçiliklerine baskın düzenlemiştir. Ayrıca Müslüman âlemini Batı tehdidine ve emperyalizmine karşı cihana katılmaları için fetva yayınlamıştır. Arap dünyasının hassasiyetlerinden yararlanmak isteyen Hüseyin savaşın yeniden şekillenmesi için İsrail'i vurarak kışkırtmaya çalışmıştır.¹⁵⁷ Hüseyin burada savaşın Müslüman-Yahudi savaşına evrilmesini planlamış fakat İsrail'in Batı dünyasının uyarılarını dikkate alarak Irak'a herhangi bir cevap vermemesi üzerine amacına ulaşamamıştır. Hüseyin yönetiminin amacına ulaşmasını engelleyen faktörlerden biri de bir diğer Müslüman devlet olan İran ile 8 yıl savaşması olmuştur. Arap devletleri bu faktörü göz önüne alarak savaşın farklı şekilde cereyan etmesine izin vermemiştir. Hüseyin yönetiminin tutumu üzerine Amerikan yönetimi de tutumunu sertleştirerek ekonomik ambargonun daha sıkı uygulanabilmesi için Irak'a karşı hava ablukasının uygulanması gerektiğini açıklamıştır. Bu açıklamalar diplomatik girişimlerle desteklenince ve BMGK'nin beş daimi üyesinin de olumlu oyunu alınca hava ablukası resmîyet kazanmıştır. Irak ise bu girişime ambargo uygulayan ülkelerin kendi ülkesindeki mal varlıklarını dondurarak karşılık vermiştir. Ayrıca BMGK'da kabul edilen 678 nolu karar ile Irak yönetimine Kuveyt'ten çekilmesi için 45 günlük süre verilmiş ve bu süreçte Kuveyt'i boşaltmaması halinde kendisine karşı zorlama

¹⁵⁵ Beril Dedeoğlu, "ABD'nin 21. Yüzyıl Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri", 2023 Dergisi, Sayı: 19, Kasım 2002, s. 28.

¹⁵⁶ Ramazan Gözen, *Amerika Kışkırtıcılığı ve Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, (1. Baskı), Ankara 2000, s. 111.

¹⁵⁷ Bulut, a.g.e, s. 35.

önlemlerinin uygulanacağı bildirilmiştir.¹⁵⁸ Bu arada sürenin dolmasına 1 gün kala 14 Ocak 1991'de Fransa 6 maddelik bir barış planı önermiştir.¹⁵⁹ Bu planda Irak'a saldırmazlık güvencesi verilerek Kuveyt'ten belli bir plana göre çekilmesi öngörülmüştü. Plan birçok Batı devleti tarafından destek görmüş fakat ABD ve İngiltere'nin planı reddetmesi üzerine rafa kalkmıştır.

3.1.3 Irak Müdahalesi (Çöl Fırtınası Harekâtı)

BM tarafından girişilen hukuki ve barışçıl süreç başarısız olunca 17 Ocak 1991 tarihinde Suudi Arabistan'dan kalkan ABD ve İngiltere'ye ait savaş uçakları Bağdat'ı bombalamaya başlamışlardır. 'Çöl Fırtınası Harekâtı' adı verilen bu operasyonda üstün teknolojiye sahip silahlar kullanılmış, BMGK'nin 678 sayılı kararı ile başlayan hava saldırıları 24 Şubat 1991 tarihinde kara harekâtına dönüşmüştür.¹⁶⁰ Hava operasyonları devam ederken Irak silahlı kuvvetleri ciddi biçimde zarar görmüştür. Bunun üzerine Hüseyin kara harekâtı başlamadan barışçıl yollardan bir uzlaşma arayışı içine girmiştir. Bush yönetimindeki ABD ise Kuveyt'ten geri çekilirken silahları da geride bırakması koşulunu öne sürmüştür. Bu şart Hüseyin tarafından reddedilince operasyonlar devam etmiştir. Yaklaşık olarak 40 gün süren ve Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesiyle sona erecek olan bu operasyon esnasında Hüseyin, Arap ve Müslüman coğrafyasına kendisine destek vermeleri için çağrıda bulunmuş, öteden beri var olan İsrail ve ABD karşıtlarını safına çekmek için Bağdat'tan İsrail mevzileri vurulmuştur. Fakat tüm çabalara rağmen Bağdat yönetimi başarıya ulaşamamıştır. Tarihler 27 Şubat 1991'ı gösterdiğinde Irak kuvvetleri Kuveyt'ten geri çekilmeye başlamış ve I. Körfez Savaşı sona ermiştir.¹⁶¹ Savaş esnasında dönemin en önemli füzelerinden olan 'cruise' (ABD tarafından) kullanılmış, yaklaşık yüz bine yakın sivil ve asker hayatını kaybetmiştir.¹⁶² Çok uluslu güçler hava saldırılarıyla Bağdat yönetimine ait nükleer, biyolojik ve kimyasal tesisleri vurarak yok etmişlerdir.¹⁶³

Hüseyin yönetimi 17 Ocak 1991'de başlayan ve 24 Şubat 1991 tarihinde sona eren Körfez Savaşı sonucunda BM kararlarına uyararak Kuveyt'ten çekilmiş, Irak'ın bir bölümü müttefiklerin işgali altına girmiştir. Bu durum karşısında Hüseyin yönetimi BM'nin almış

¹⁵⁸ Kamuran Reçber, "Batı Avrupa Birliği'nde Karar Alma Süreci", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 3, 1998, s. 240.

¹⁵⁹ Ece Göztepe, "ABD'nin 'Haklı Savaşı' ve Uluslararası Hukuk" <http://arsiv.ntv.com.tr/news/207177.asp> (Erişim Tarihi:14.12.2017)

¹⁶⁰ <https://web.archive.org/web/20080612131747/http://www.cnn.com/SPECIALS/2001/gulf.war/facts/gulfwar/> (Erişim Tarihi:14.12.2017)

¹⁶¹ T. Arı, *Irak, İran, ABD...*, s. 442.

¹⁶² Bulut, a.g.e. s. 76-77.

¹⁶³ T. Arı, *Irak, İran, ABD...*, s. 445.

olduğu kararları tanıdığını belirtmiş ve 3 Mart 1991 tarihinde ABD yönetiminin sunmuş olduğu ateşkes önerisi BMGK tarafından kabul edilince operasyon sona ermiştir.

3.1.4 Savaşın Sonuçları

I. Körfez Savaşı sonucunda Irak hem ekonomik hem de askeri olarak tükenmiş bir görünüm sergilemiştir. Bütün nükleer ve kimyasal tesisleri müttefik kuvvetler tarafından yok edilmiş, 200 bine yakın askerini ise kaybetmiştir. Savaş öncesinde dünyanın sayılı askeri güçlerinden gösterilen Irak silahlı kuvvetlerinin tamamına yakını ortadan kaldırılmıştır. Tüm bu belirtilen hususlara ek olarak BMGK'nin kabul ettiği ekonomik ve askeri yaptırımlar ise devam etmiştir. Buna göre Irak'ın sahip olduğu tüm nükleer, kimyasal ve biyolojik kitle imha silahları imha edilecek, bu tür silahların tekrar geliştirilmediği BM Özel Komisyonu ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından denetlenecekti.¹⁶⁴

Bu manada BMGK'den 3 Nisan 1991 tarihli 687 sayılı çıkan karar detaylıca incelenecek olursa, Irak'ın sahip olduğu kitle imha silahlarının yok edilmesi ve yeniden üretilmesinin engellenmesi amacını taşıdığı görülecektir. Savaştan sonra Hüseyin yönetimi 687 nolu kararı kabul ettiğini bilmiştir. Fakat BM Özel Komisyonu (UNSCOM) ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)'nın göreve başlamasından kısa bir süre sonra nükleer tesisleri BM denetçilerine açmayı reddetmiştir.¹⁶⁵ Bunun üzerine ABD, Irak hükümetine yönelik tehditlerini ve baskılarını arttırmıştır.¹⁶⁶ 687 sayılı karar 2 Ağustos 1990 tarihinde kabul edilen 660 sayılı kararın bir devamı gibi görünmekle birlikte başlangıçtaki hedeflerin çok ötesine giden hatta Irak'ın geleceğiyle ilgili yeni hedefler belirleyen bir belgedir. 687 sayılı kararın amacı şekillenip büyümeye yüz tutan Irak sorununu kökten söküp atmaktır. Bunun için yeni bir vesayet rejimi belirlemeli ve Irak'ın geleceği ve egemenliği küresel dengeleri sağlayabilecek yeni bir oluşuma devredilmelidir. Tabi bu anlatılanların hepsi BM'nin yönetiminde ve kontrolünde gerçekleşmelidir.¹⁶⁷ Kuveyt eksenli başlayıp Irak sorununa dönüşen ve 687 nolu karar sonrasında Irak'ın hem toprak bütünlüğünü hem de Hüseyin yönetiminin iktidarını tartışmalı hale getiren bu olay Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulması düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Uluslararası güçlerin Hüseyin yönetiminden

¹⁶⁴ S. Erkmen, "ABD ve İngiltere'nin...", s. 312-313.

¹⁶⁵ Tayyar Arı, "Irak'a BM Yaptırımları: Kitleli İmha Silâhlarının Denetimi ve Ambargo", *Avrasya Dosyası Irak Özel Sayısı*, Cilt: 6, Sayı: 3, Sonbahar 2000, s. 235.

¹⁶⁶ Irak ile UNSCOM arasında esas kriz 1996'nın Haziran ayında meydana gelmiştir. Irak'ın BM heyetine Bağdat yakınındaki bazı tesislere girmesinde sorun çıkarması üzerine heyet birkaç gün sonra Bağdat'ı terk etmiş, bunun üzerine de ABD uçakları Bağdat'ın 80 km. güneyinde bulunan Hakam tesisini bombalamıştır. Bkz. S. Erkmen, "ABD ve İngiltere'nin...", s. 315.

¹⁶⁷ Ramazan Gözen, *Türkiye'nin İkinci Körfez Savaşı Politikası Aktif Politika ve Sonuçları*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1998, s. 784.

Kürt devleti vasıtasıyla sıyrılmaya düşüncesi, bölgede Kürt nüfusu barındıran ülkelerde sıkıntı yaratmıştır.¹⁶⁸

Körfez krizi öncesi bölgede hâkim konumda bulunan Irak, krizden sonra ekonomik ve askeri olarak bir hayli yıpranmıştır. Ayrıca o zamana kadar yanında hissettiği Batı desteğini de bir anda kaybetmiştir. Hesaplamalara göre savaşın Irak hükümetine maliyeti 200 milyar doları bulmuştur. Irak'ın bütün nükleer gücü ve kimyasal tesisleri yok edilmiş, askeri gücü ise tamamen sıfırlanmıştır. Hava kuvvetleri ise uygulanan ambargo ile yedek parça sıkıntısı nedeniyle kullanılamaz hale gelmiştir. Tüm bunların etkisiyle de Irak, Körfez ülkeleri için bir tehdit olmaktan çıkarılmıştır. 85.000 ile 100.000 arasında insan hayatını kaybetmiş, 70.000-150.000 dolayında yaralanma vakaları görülmüştür. Nitekim yaklaşık 2 milyon insan savaş sonucu yerlerinden edilmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁹ Irak'a yapılan operasyon sırasında birçok yer bombalanmış, bombaların etkisiyle ulaşım, altyapı ve enerji üretim merkezleri ciddi derecede hasar görmüştür. Ayrıca o güne dek dünya kamuoyunun gündeminde yer almayan Kürt sorunu Irak'ın Batı desteğini kaybetmesine paralel olarak gündeme oturmuştur.

Savaş siviller üzerinde de ciddi tahribatlar oluşturmuştur. 1991 yılında akademik ve mesleki uzmanların oluşturduğu Uluslararası Çalışma Grubu yaptığı araştırmada Irak'ın sağlık, su ve kanalizasyon sisteminin çöktüğünü rapor edip dünyanın en fakir ülkelerinden biri durumuna geldiğini belirtmiştir.¹⁷⁰ Yiyecek fiyatları %1500-2000 oranında artmış, halk temel besin maddelerini bulamaz hale gelmiştir. Özellikle su yoluyla bulaşan tifo, bağırsak iltihabı ve kolera gibi hastalıklar ciddi manada tehdit oluşturmaya başlamıştır. Ayrıca Hüseyin yönetiminin savaş sırasında ve sonrasında halkına karşı takındığı sert müdahaleler psikolojik hastalıkların artmasına da sebebiyet vermiştir. Savaş sırasında yaşanan olaylar çocuklarda depresif bozukluklara yol açmış, yapılan araştırmalarda patolojik bozukluklarda artış gözlenmiştir.

Körfez Savaşı'ndan sonra Hüseyin yönetimi Batı tarafından terörist ülke ilan edilmiş, Irak ekonomik ve askeri anlamda ambargoya maruz kalmıştır. Bölgedeki en yakın müttefikini kaybeden ABD, bu eksikliği Suudi Arabistan ve Kuveyt'le gidermiştir. Ayrıca Kuveyt petrollerinin ¼ üne Suudi petrollerinin ise ½ sine savaş tazminatı adı altında sahip olmuştur. Bu durum ABD'nin Körfez'e geri dönmek üzere yerleşmesine ve kazandığı üstünlük ile Ortadoğu Bölgesi'ne yeni bir düzen getirmek istemesine vesile olmuştur.

¹⁶⁸Kemal Kirişçi, "Huzur Mu Huzursuzluk Mu: Çekiç Güç ve Türk Dış Politikası (1991-1993)", *Türk Dış Politikasının Analizi Dergisi*, (Ed: Faruk Sönmezoglu), İstanbul 1998, s. 196.

¹⁶⁹ Demiröz, a.g.e, s. 71.

¹⁷⁰Kanan Makiya, *Savaş, Diktatörlük, Başkaldırı ve Arap Dünyası*, (Çev: Arif Karabağ), Avesta Yayınları, İstanbul 2003, s. 244.

ABD Başkanı Bush 6 Mart 1991 tarihinde yaptığı konuşmada Ortadoğu Bölgesi'nde huzurun sağlanabilmesi için dört ilke belirlemiş ve buna mutlak suretle uyulması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre Ortadoğu 'da Körfez çok önemli enerji kaynaklarına sahip olan kritik bir bölgedir. Bu yüzden bu bölgede bölge ülkelerinin katılımıyla bir güvenlik sistemi kurulmalıdır. Ayrıca kitle imha silahları hem bölge insanını hem de tüm dünya insanını tehdit ettiği için bu silahların yayılması önlenmeli ve buna Irak'tan başlanmalıdır. Buna ek olarak bölgede istikrarın sağlanması ve huzurun hüküm sürmesi için İsrail ile komşu ülkelerin geçmişe dayanan sıkıntıları tamamen aşılmalı ve kapsamlı bir barışın gerçekleşmesi gerekmektedir. Son olarak da doğal kaynak bakımından zengin olan bölgede bu zenginlik bölge ülkelerinin yararına kullanılmalıdır.¹⁷¹

Sonuç olarak bakıldığında Irak, Kuveyt'e saldırana kadarki dönemde Batı müttefiki olarak bölgede bir hayli güçlenmiş, Kuveyt saldırısı ABD nazarında sonraki aşamalarda tehdit oluşturacağı gerekçesiyle sonlandırılmak istenmiştir. Irak'a yönelik girişilen operasyon sonrasında ise ülke askeri, siyasi ve ekonomik kapasitesi itibariyle tükenme noktasına gelmiştir. Yeni durumda hem askeri kapasitesi hem de yükselen petrol fiyatlarının ekonomisine sağladığı katkılarla İran bölgenin en güçlü devleti durumuna gelmiştir.

Savaşın hemen ardından savaşı dışarıdan kontrol eden süper güç olan ABD yayınladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde küresel dünyanın tek süper gücü olarak kendisini ilan etmiştir. Küresel dünyanın jandarması olamayacağını fakat yardıma muhtaç olan ülkelere kayıtsız kalamayacağı mesajını vermiştir. ABD'nin bu husustaki açıklamaları kendi hegemonyasını uluslararası topluma kabul ettirmek olarak yorumlanmıştır. Gerçekten de Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında BMGK'ya liderlik etmesi, Irak'a düzenlenen operasyon kuvvetlerinin lideri olması, Kürtlere sağlanacak yardımların güvenliğini sağlaması, Irak ve Türkiye'ye yerleşecek askeri güçlerde öncü konumunda olması bunu kanıtlar nitelikte bulgulardır.

Ortadoğu coğrafyası ve Irak özelinden konuya bakılacak olursa savaş sonrası Irak daha öncede belirtildiği üzere ekonomik, askeri ve siyasi olarak tükenme noktasına gelmiştir. BM tarafından ekonomik ve askeri ambargo uygulanarak ülke çıkmaza sürüklenmiştir. Ayrıca ABD bölgede kendisine müttefikler yaratarak Irak'ı çevrelemeyi başarmış ve fiili olarak üç bölgeye ayırmıştır.¹⁷² Körfez Savaşı sonunda Ortadoğu Bölgesi I. Dünya Savaşı sonrası işgal günlerine geri dönmüş, Arap milliyetçiliği büyük darbe almış ve kökten dinci akımlar önem

¹⁷¹Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), Alkım Kitabevi, İstanbul 2005, s. 887-888.

¹⁷²Vedat Gürbüz, "Petrol, Petrol Politikaları ve Ortadoğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı", Avrasya Dosyası Enerji Özel Sayısı, Cilt: 9, Sayı: 1, 2003, s. 134.

kazanmaya başlamıştır. Ayrıca kitle imha silahlarının taşıdığı riskler tüm dünya vatandaşları tarafından kavranmış, Irak'ın askeri kapasitesi neredeyse yok edildiği için bu yönde bir endişe de kalmamıştır.¹⁷³

3.1.5 I.Körfez Savaşı Sonrası (Huzur Operasyonu)

BMGK 687 sayılı kararla Irak'la resmi ateşkes konularını belirlemiştir. Bu kararda ayrıca Irak'taki Amerikan askerlerinin çekilmesini öngörüyordu. Fakat savaşın bitimini takiben Hüseyin yönetimindeki askerler kendilerine karşı isyan girişiminde bulunan Şii ve Kürt gruplarına orantısız bir şekilde güç kullanmaktaydı. Bu noktada mültecilerin korunmasına ilişkin herhangi bir BM kararı da bulunmamaktaydı.¹⁷⁴Bunun üzerine Hüseyin yönetiminin zulmünden kaçan yaklaşık 4 milyon peşmerge sınır komşuları İran ve Türkiye'ye doğru kaçıma başlamışlardı. Türk hükümeti sınırına doğru yaklaşan bu göç dalgası üzerine bir karar alarak BMGK'dan bu yönde bir karar alınana dek sınırı kapattı. Çünkü sınırın açılması halinde bu göç dalgasının büyüyerek kendilerini zor duruma sokmasından korkmuşlardır. Batı Avrupa ülkeleri ise Türk Hükümeti'nin Kürt mültecilere sınır kapılarını açması yönünde baskıları gün geçtikçe artmaktaydı. Baskılara daha fazla dayanamayan Özal çok az sayıda göçmenin sınırdan geçmesine izin vermişti. Fakat bu, geride çok sayıda göçmenin daha olduğu düşünüldüğünde kesin çözüm değildi.¹⁷⁵Türk Hükümeti mülteciler konusunda Avrupa'nın samimiyetsiz ve kendilerini öne atan tutumundan rahatsızdı. Avrupa onlara göre Türkiye'yi mülteciler konusunda Batıya geçişi engelleyen bir tampon bölge olarak kullanmaktaydı.¹⁷⁶Türk Hükümeti'nin bu tavrı BMGK'da 688 sayılı kararın çıkmasına neden oldu. Bu karara göre daha önce hükümetin aldığı Türk Ordusunun mültecileri sınır dışında tutma görevi BM tarafından ateş açma yetkisinin yasaklanmasıyla kısıtlanmıştı. Artan sayıda mültecinin sınır içindeki etnik ve aile bağları iç baskının artmasına sebebiyet vermişti. Uluslararası ortamda mültecilere sınırın kapatılması, küresel uluslararası baskının Türk hükümeti üzerinde baskı oluşturmasına zemin hazırlamıştı. Bunun üzerine Özal, Kuzey Irak'ta '*Güvenli Bölgeler*' adı altında mültecilerin yaşamalarını sağlayacak bir fikir ortaya atmıştır. Daha sonra ABD Başkanı Bush ile telefonda görüşmüş ve Batılı diplomatlarla Ankara'da yapılan görüşmenin ardından 688 sayılı BMGK kararı son halini alarak '*Huzur Operasyonu*', '*Güvenli Bölge*' ve '*Çekiç Güç*' gibi uygulamaların dayanağını oluşturmuştur.

¹⁷³ Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri*, Başak Matbaacılık, Ankara 2005, s. 28.

¹⁷⁴ Tayyar Arı, *Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezi'nde Yeni Parametreler*, Nobel Yayınları, (Ed: İdris Bal), Ankara 2004, s. 702.

¹⁷⁵ Güzen, a.g.e, s. 786.

¹⁷⁶ Kirişçi, a.g.e, s. 191.

Bu karar Türk Hükümeti' ne derin bir nefes aldirmiştir. Çünkü mülteci sorunu bu karar ile Türkiye'nin sorunu olmaktan çıkıp uluslararası bir sorun olarak tanımlanmıştır.

Özal'ın mülteciler için Irak'ın kuzeyinde düşündüğü 'Güvenli Bölge' fikri Batı temsilcileri tarafından uygulamada sorunlu bulundu. Çünkü onlar bu bölgenin yeni bir 'Gazze Şeridi' yaratmasından korkmuşlardı. Daha sonra ABD Başkanı Bush yaptığı açıklamada 36.Paralelin kuzeyinin Irak uçakları için 'Uçuşa Yasak Bölge' ilan edildiğini duyurdu.¹⁷⁷Bu açıklamanın ardından BM şemsiyesi altında bir güvenlik bölgesi oluşturulması gerektiği fikri ortaya atılmıştır. Fakat Sovyetler Birliği, Çin ve Hindistan'ın itirazlarıyla vazgeçilmiştir. Buna rağmen ABD Başkanı Bush güvenli bir bölge oluşturmak için Amerikan askeri birliklerinin Zaho yakınlarındaki bir araziye girebileceklerini açıklamıştır. Böylece Özal'ın önerdiği ve BM denetiminde olmayan bir bölge Irak'ın kuzeyinde oluşturulmuştu.¹⁷⁸

1991 yılının Mayıs ayında güvenlik bölgesinin oluşturulmasını sağlayacak 'Huzur Harekâtı'na 11 ülkeye ait 20 binden fazla asker katılmıştı. Türkiye ise operasyonlara sınırdan hava desteği sağlamıştır. Mültecileri Hüseyin yönetiminin askerlerine karşı koruyan ve evlerini dönmelerini sağlayan 'Huzur Operasyonu' devamında 'Kalkık Horoz' veya 'Çekiç Güç' olarak tabir edilen kavramları ortaya çıkarmıştır. ABD, Fransa, İngiltere ve Türkiye'nin desteğiyle İncirlik hava üssüne yerleştirilen hava gücünün kurulmasına sebebiyet veren 'Çekiç Güç' Irak'ın kuzeyinde Hüseyin askerlerinin askeri faaliyetlerini engellenmiş ve 'Huzur Operasyonu'nun ilk nihai amacı gerçekleşmiştir.

3.1.6.Çekiç Güç, Kürt Devleti Sorunu ve ABD'nin Türkiye ile İlişkileri

Uluslararası askeri güç altında başlatılan Huzur Operasyonu ve devamında gelişen 'Çekiç Güç', Türk Hükümeti' nin ciddi çabaları sonucu doğmuştur. Çünkü Hüseyin yönetiminin zulmünden kaçan 2 milyona yakın mülteci İran ve Türkiye sınırına doğru yönelmiştir. Bunun sonucu olarak içeride kendisine doğru yönelen Kürt nüfusunun ayrılıkçı "Kürt nüfusu" ile güçlenip sıkıntı yaratacağından endişe etmişlerdir. Türk yetkililer Kürt sığınmacıların Türk topraklarında bulunmalarının kendi egemenliklerini tehdit edip ayrılıkçı eğilimleri artıracaklarını düşündüklerinden Irak'ın kuzeyinde güvenli bir bölge oluşturulması konusunda ısrarcı olmuşlardır. Fakat Irak'ın kuzeyinde mültecilere sağlanan bu destek Irak yetkililerinin kontrolü dışında bir alanın ortaya çıkmasına dolayısıyla da Türk Hükümeti'nin güvenlik kaygılarının artmasına yol açmıştır. O kadar ki halk Huzur Operasyonu'nu Türkiye devletinin bütünlüğünü zayıflatmaya ve yıkmaya yönelik bir hareket olarak algılamaya

¹⁷⁷ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s. 702.

¹⁷⁸ Kirişçi, a.g.e, s. 201.

başlamıştır. Bu andan itibaren de esas amacı Kürt sığınmacılarının rahatını temin ederken Türkiye'nin de kaygılarını hafifletmek olan harekât ülke güvenliği açısından temel bir tehdit unsuru olarak görülmeye başlanmıştır.¹⁷⁹

1991 yılının Mayıs ayında 36.paralelin kuzeyini kontrol altında tutabilmek amacıyla oluşturulan uluslararası kara gücü Silopi'de konuşlandırılmıştır. Türk Hükümeti Silopi'de konuşlandırılan bu hava gücünü PKK terör örgütüne karşı günlük operasyonlarını engeller nitelikte görmüş ve oluşturulan bu kuvvette söz sahibi olmayı arzu etmiştir. Bu istek Batı güçleri tarafından haklı görülerek Türk Hükümeti'nin fikirleri önemsenmiştir. Eylül ayına gelindiğinde ise uluslararası bir kara kuvveti olan 'Çekiç Güç' esas itibariyle Amerikan donanmasına özgü bir hava kuvveti haline gelmiştir.¹⁸⁰

ABD yönetiminin Irak'ın kuzeyinde özerk bir bölge istemesi gayet anlamlıdır. Çünkü bu bölge kendisine hem Ortadoğu petrolünün Batıya geçişi için müttefik yaratacak hem de İran ve Irak'ı çevreleyecekti. Kuzey Irak'ta özerk bir bölgenin oluşması bölgedeki asıl müttefiki Türkiye'nin çıkarlarına tamamen ters düşmekteydi. Çünkü Türkiye'nin öteden bu yana PKK terörüne karşı vermiş olduğu zarar kısa bir zamanda PKK'nın tekrar güçlenmesine sebebiyet vermişti. Otorite boşluğundan faydalanan terör örgütü Irak'ın kuzeyinde rahatça kamplar kurup yüksek dağlar sayesinde kendini geliştirme imkânı yakalamıştı.¹⁸¹ Yaşanan bu gelişmelerin ardından Türk Hükümeti, PKK'ya destek vermekle itham ettiği İran ve Suriye ile ilişkileri donma noktasına getirmiştir. Ayrıca terör örgütüne yönelik artan operasyonlar ve can kayıpları nedeniyle ABD ile ilişkileri de zedelenmiştir. Askeri operasyonlara yönelik ciddi eleştiriler dışında Batı ülkeleri sınır yaşayan Kürtlere Türk Hükümeti'nin insan haklarını ihlal edercesine kuvvet kullandığını iddia etmiş, belli bir süre silah alım ve satımında problemler yaşanmıştır.

Körfez Savaşı sonrasında ABD'nin himayesinde gelişen sürecin Türkiye'nin en fazla başını ağrıtan kısmının 'Çekiç Güç' olduğu kesin gibidir. Çünkü ülkede yer alan partilerin tamamına yakını genel olarak 'Çekiç Güç' ile Kuzey Irak'taki oluşum arasında bir ilişki kurmuş ve sadece sözde 'Kürdistan Devleti'nin varoluşuna yardımcı olan en büyük gücün 'Çekiç Güç' olduğunu ifade etmişlerdir. Ne kadar ilgi çekicidir ki muhalefeti ve iktidarı ile tüm partilerin 'Çekiç Güç'ün Türkiye'de konuşlanmasına karşı olmasına rağmen, iktidara

¹⁷⁹ Bulut, a.g.e. s. 67.

¹⁸⁰ Armaoğlu, a.g.e. s. 805.

¹⁸¹ Hüseyin Buzoğlu, *Körfez Savaşı ve PKK*, Strateji Yayınları, Ankara 2005, s. 170.

gelen partiler daha önceki eleştirilerine rağmen 'Çekiç Güç'ün süresini altışar aylık süre ile meclisten geçirmiş ve Türkiye yıllarca bu sıkıntıyla uğraşmak zorunda kalmıştır.¹⁸²

3.1.7.Çifte Çevreleme Politikası

1992 yılına gelindiğinde ABD yönetiminden Cumhuriyetçi anlayışa sahip Bush gitmiş yerine Demokrat anlayışa sahip Clinton yönetimi gelmişti. Sovyetler Birliği'nin dağılması da göz önüne alındığında ABD'nin Bush döneminde açıklanan yeni askeri stratejisini uygulama Clinton hükümetine kalmıştı. Fakat bu dönemde uygulanan strateji Bush'unkinden biraz daha farklıydı. Clinton açıklanan savunma stratejisinde Basra Körfezi'nin kendileri için hayati öneme sahip olduğunu belirtmiş ve bu bölgeye odaklanılacağına mesajını vermişti. Clinton yönetiminde savunma bakanlığı yapan Les Aspin *'The Bottom-Up Review: Forces For A New Era'* adlı raporunda yer alan bilgilere göre ABD'nin dünyanın iki cephesinde birden savaş yapabilecek ordusu olması gerektiğini vurguluyordu. Bu cephele kuşkusuz Ortadoğu ve Uzakdoğu'ydu.¹⁸³Clinton yönetiminin bir politikası olan 'İkili Çevreleme', Ortadoğu Bölgesi'nde kendi çıkarlarına aykırı eylemlerde bulunan iki devleti (Irak ve İran'ı) çevrelemek ve zayıflatmaya yönelik bir politikadır.¹⁸⁴Bu yolla aslında bir taşla iki kuş vurulmak istenmiştir. Birincisi daha önce de belirtildiği üzere ABD çıkarlarını engellemeye çalışan iki devlet etkisiz hale getirilecek, ikincisi ve daha önemlisi Körfez Bölgesi'nde bu iki devlet devre dışı kaldığında Arap-İsrail barışı daha kolay sürdürülebilecekti.

Clinton döneminde Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake 'Haydut Devletler' (Rogue States) kavramını ortaya atarak Kuzey Kore, Irak, İran ve Sudan gibi kendi çıkarlarına aykırı eylemlerde bulunan devletleri bu kategoriye sokmuştur. Lake'in yaptığı 'haydut' tanımlamasına göre bu devletler diktatörlükle yönetilen, komşularına karşı saldırgan olan, kitle imha ve nükleer silahlara sahip olan anti demokratik yönetimlerdir.¹⁸⁵Lake'e göre Ortadoğu Bölgesi ABD için önemli bir yere sahipti. Çünkü bu bölge dünya petrolünün yaklaşık %65 gibi önemli bir kısmını içeriyordu. ABD'nin ve küresel dünyanın refahı için petrol fiyatının uluslararası bir standarttan küresel piyasaya sunulması gerekiyordu. İran yönetiminin 1979 devriminden sonra Batıya karşı tavır takınması ve Hüseyin yönetiminin farklı emeller peşinde koşması bunu imkânsız kılıyordu. Bu yüzden İran ve Irak 1993-2001 yılları arasında 'Çifte Çevreleme Politikası' adı altında izole edilmeye çalışılmıştır. Bu

¹⁸²Bulut, a.g.e, s. 72-73.

¹⁸³ Serhat Erkmen, "Amerikan Hegemonyasının Yeniden İnşasında Bölgesel Faktörlerin Rolü: ABD'nin Kuzey Irak Politikası Örneği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 83.

¹⁸⁴Ramazan Kılınc, "Soğuk Savaş Sonrası Basra Körfezi'nde Güvenlik: Yapılanma, Algılamalar, Politikalar", Avrasya Dosyası Arap Dünyası Özel, Cilt:6, Sayı: 1, 2000, s. 19.

¹⁸⁵ Baskın Oran, Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti, Bilgi Yayınevi, (2. Basım), Ankara 1998, s. 13.

politika iki ülkenin askeri açıdan çevrelenmesi, ekonomik ambargo uygulanması ve müttefiklerle olan birlikteliklerinin zayıflatılması gibi önlemleri içeriyordu. Bu önlemler o dönemde SSCB'nin dağılması, Irak ve İran'ın konvansiyonel olarak askeri gücünü kaybetmesi ve Arap devletleriyle İsrail'in arasının iyileşmeye başlaması gibi nedenlerle birçok ABD'li diplomat tarafından desteklenmiştir. 2003 yılına kadar devam eden bu politika Irak'ta Hüseyin yönetiminin devrilmesinden sonra İran özelinde devam etmiştir. İran'a yönelik yaptırımlar 2013 yılında Ahmedinejad'ın yerine gelen Hasan Ruhani'nin Batı'ya karşı ılımlı tavrı ve nükleer silahların denetimi konusunda gösterdiği şeffaf adımlar dolayısıyla azalma göstermiştir.¹⁸⁶

3.2. 11EYLÜL SONRASI ABD DIŞ POLİTİKASI

3.2.1. Şer Ekseni, Bush Doktrini ve 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi

11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide militanları tarafından kaçırılan uçaklar ABD'nin New York eyaletinde bulunan dünya ticaret merkezini ve Washington'da bulunan Pentagon üssünü hedef almış, birçok kişi yaşamını yitirirken yönetimde bulunan oğul Bush güvenlik anlayışının bu noktadan sonra değişeceği mesajını vermiştir. '*Asimetrik Tehdit*' olarak adlandırılan ve küçük terörist grupların hegemonik güçlere dahi kayıp verdirmesini ifade eden bu terim ABD'nin değişecek güvenlik anlayışının başlangıç noktasını oluşturmuştur.¹⁸⁷ 11 Eylül 2001 tarihinden sonra ABD yönetiminin temel parametreleri terör, kitle imha silahları, rejim değişikliği ve önleyici vuruş (tehdit ortaya çıkmadan kökünü kazıma) olmuştur. Bu anlamda Bush Doktrini olarak adlandırılan ve düşmana karşı klasik güvenlik yöntemlerinin işe yaramayacağı belirtilen doktrinde '*önleyici savaş*' veya '*ön vuruş*' stratejisi açıklanmıştır.

11 Eylül saldırıları göz önüne alındığında kitle imha silahlarına sahip ve terörü destekleyen devletlerin ABD'ye bir saldırı yapacağı düşünülmekteydi. ABD yönetimi bu saldırılar sonrası küresel terörün yansımalarını ciddi bir şekilde hissetmiş ve bir daha yaşanmaması için saldırılardan yaklaşık 1 yıl sonra güvenlik anlayışını kaleme almıştır. Amacı dünyayı yaşanabilir güvenli bir mekân haline getirmek olarak açıklanan bu strateji hem teorik hem de pratik anlamda uluslararası ilişkilerde radikal değişiklikler yapacağını mesajını vermiştir.¹⁸⁸ Öyle ki kaleme alınan doktrinde soğuk savaş döneminde güvenlik amacına hizmet eden 'caydırıcılık ve çevreleme' politikalarının 21.yy'da uluslararası terörün önüne geçilmesinde yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Bu anlamda hukukta ihtilafli olan sezgisel

¹⁸⁶ Recep Çakır, "Irak Ekseninde ABD ve Türkiye'nin Politikaları", Ufuk Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2009. s. 63.

¹⁸⁷ Ümit Özdağ, "Terörizm, Küresel Güvenlik ve Türkiye", Stratejik Analiz, Cilt: 2, Sayı: 9, Ankara 2001, s. 7.

¹⁸⁸ <http://www.crf-usa.org/war-in-iraq/bush-doctrine.html> (Erişim Tarihi: 14.12.2017)

meşru müdafaa hakkının kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Yani bu doktrine göre ABD'nin düşmanı olarak tanımlanan devletlerin herhangi bir saldırısından önce bu devlete dikkat edilmeli, gerektiğinde saldırılmalı ve yönetimi değiştirilmelidir. Bu anlamda ilk olarak 11 Eylül'ün sorumlusu olarak gördükleri Afganistan'a operasyon düzenlenmiştir (doktrinden önce). Yapılan operasyon sonrasında G.W.Bush bir açıklama yapmış ve 'Şer Ekseni' (axis of evil) olarak nitelendirdiği Kuzey Kore, Irak ve İran'ı açıkça hedef göstererek bu ülkelere yönelik önlemler alınacağıının mesajını vermiştir.

Bush'un adını alan doktrine göre Soğuk Savaş Dönemi'ndeki Sovyet tehdidi sona ermiş fakat onun yerini küresel terör almıştır. Bush açıkça dünyaya teröre kaşı 'ya bizimlesiniz ya da karşı taraftasınız' mesajını vermiştir. Şer ekseni olarak nitelendirdiği ülkelerin küresel terörü beslediğini ve tüm dünyanın tehlike altında olduğunu belirtmiştir. Ona göre kitle imha silahlarına sahip olan bu rejimler 11 Eylül örneğinde olduğu gibi dünyayı her an kana bulayabilirdi. Onun için uluslararası hukukta yeni bir kavram ortaya atmış ve ileride gerçekleşecek operasyonların meşruluğunu ona dayandırmaya çalışmıştır.¹⁸⁹ 'Önleyici Savaş' veya 'Önceden Saldırı' olarak tanımladığı bu kavrama göre ABD yönetimi artık eskiden olduğu gibi çok taraflı işbirliği yerine tek başına inisiyâtif kullanarak Amerikan güvenliğini ve çıkarlarını korumaya çalışacaktır.¹⁹⁰ ABD herhangi bir ülkenin kitle imha silahına sahip olmasından şüphelenmesi halinde bu silahı kullanmasını gerektirmeden veya açıkça, örtülü ve gizli bir şekilde kendisini tehdit etmese bile bu ülkeye müdahale edebilecektir.¹⁹¹ Anlaşılan o ki Bush yönetimi yeni güvenlik stratejisine göre uluslararası anlaşmazlıklarda diplomasi ve uzlaşının yerine kuvvet kullanmayı seçmiştir.

Yeni dönemde ABD'nin karşısında artık büyük devletler yerine terörist şebekeler ve bu şebekelere destek veren haydut rejimler yer almıştır. ABD yönetimi kendisini tehdit altında hissettiği an 'önleyici savaş' kavramına başvurmuş ve ulusal güvenliğinin sağlanmasını tüm dünyada güvenliğin sağlanmasıyla eş anlamda kullanmıştır. Ayrıca 'terör' kavramı küresel manada tanımlanarak diğer ülkeleri de ilgilendiren bir mesele olarak addedilmiştir. Bu manada yeni doktrine göre kuvvet kullanımı sınırı olmayan ve herhangi bir ahlaki unsur barındırmayan bir kavram haline gelmiştir.¹⁹²

¹⁸⁹ <https://2001-2009.state.gov/s/p/ol/prov/25085.htm> (Erişim Tarihi: 14.12.2017)

¹⁹⁰ Gamze Güngörmüş Kona, "Yeni Irak, Yeni Ortadoğu ve Türk Dış Politikası", TASAM Stratejik Öngörü, Cilt: 9, Sayı: 101, 2007, s. 13.

¹⁹¹ Fatma Taşdemir, "Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi", USAK Yayınları, Ankara 2006, s. 240.

¹⁹² Birol Akgün, 11 Eylül Sonrasında Dünya, ABD ve Türkiye, Tablet Yayınları, Konya 2006, s. 12.

Bush yönetimi 11 Eylül saldırılarının sadece kendilerine değil uygarlık, özgürlük, demokrasi ve bağımsızlık kavramlarıyla birlikte anılan medeni topluma yönelik olduğunu belirtmiştir. Aslında bu açıklamaya bakıldığında ABD yönetiminin kendisine müttefik arayarak olası bir savaşta yandaş cephesini genişletmek istemiştir. Düşman tanımlaması ise belirsiz bir şekilde ve geniş manada yapılarak hareket alanının daraltılması önlenmiştir. Ayrıca daha öncede belirtildiği üzere eski geleneksel yöntemlerle 11 Eylül tarzı saldırıların önlenemeyeceği belirtilerek olası bir savaşın meşruluğu sağlanmıştır. Çünkü açıklanan doktrinde küresel terörün ne zaman harekete geçeceğini ve ne zaman hedefinde olunacağını kestirmek oldukça güçtür. Bu yüzden onlar harekete geçmeden bu saldırılar defedilmeli ve kökü kazınmalıdır.¹⁹³Burada uluslararası toplumun duyduğu asıl endişe tanımı yapılan ve meşruluğu sağlanmaya çalışılan doktrinin açık olmayan bir tehdide karşı nasıl uygulanacağıdır. Çünkü doktrinde ABD'nin tek başına inisiyatif olarak uluslararası toplumun onayını almadan bir devletin egemenliğine müdahale edebileceği gibi ciddi bir açıklama mevcuttur. Gerçekten de ABD'nin Irak'a karşı giriştiği müdahale ve politikalar tartışmaları beraberinde getirip meşruluğu sorgulanır olmuştur.

Doktrinde belirtilen diğer bir önemli husus ise ABD'nin dünyanın kritik coğrafyalarına askeri üsler oluşturarak askerlerini yerleştirmesi ve kendisine rakip olabilecek düşmanlarını engellemesi olmuştur.¹⁹⁴Bu, Afganistan'a karşı gerçekleştirilen operasyon öncesinde kendisini göstermiştir. Afganistan'a yapılan müdahale öncesinde Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'la ilişkiler geliştirilip bu bölgelerde askeri üsler sağlanarak Afganistan kuşatılarak dünyayı yeniden şekillendirme amacının ilk ayağı oluşturulmuştur. Sonrasında ise Afganistan'a yapılan müdahale ile petrol hatlarının güvenliği sağlanarak dünya pazarına ulaşabilmesi sağlanarak amacına ulaşmıştır. Bu müdahaleyle ABD, komşu ülkelerde de üsler elde ettiği düşünüldüğünde jeopolitik dengeyi diğer aktörlerin aksine (İran, Çin, Rusya) kendi lehine çevirmiştir.¹⁹⁵

¹⁹³ Stephen Tanner, *Bush'ların Savaşları: Askeri Liderler Olarak Bir Baba ve Oğlun Portresi*, (Çev: Ayşe Doğanç), Elips Kitap, Ankara 2005,s.311.

¹⁹⁴ Birol Akgün, "Amerika'nın Yeni Dünya Vizyonu ya da Yaklaşan Küresel Anarşi", *Stratejik Analiz*, Mayıs 2003, s.38.

¹⁹⁵ Serhat Erkmen, "ABD'nin Ortadoğu'da Değişim İhtiyacının Nedenleri", *Stratejik Analiz*, No: 3, Sayı: 35, Mart 2003, s. 21.

3.3. II. KÖRFEZ SAVAŞI

3.3.1 Nedenleri

ABD'nin Irak'a yönelik gerçekleştirdiği ve II. Körfez Savaşı olarak adlandırılan bu müdahale Bush Doktrini'nin ilk sınavı olmuştur. Clinton döneminde uygulanan çevreleme politikası birçok kesim tarafından şiddetle eleştirilmiştir. En çok eleştiri ise yeni muhafazakârlar olarak adlandırılan kesimden gelmiştir.¹⁹⁶ Bu kesime göre 21.yy ABD'nin yüzyılı olmalı ve hegemonyasını tüm dünyaya kabul ettirmelidir. Bu yüzden ABD Ortadoğu Bölgesi'nde pasif siyasetten aktif olan siyasete geçmeli ve oyunu yönetmelidir. Bu doğrultuda Irak'ta yönetimde bulunan Hüseyin yönetimi lağvedilmeli ve Batı'yla anlaşma içinde olan bir rejime yerini bırakmalıdır.

Clinton yönetiminin ardından iktidara gelen George W.Bush 11 Eylül'ün de etkisiyle Irak'a yönelik bir müdahale konusunda halkı ikna etmişti. Saldırı öncesi Hüseyin yönetiminin kitle imha silahları ve El-Kaide'yle ilişkisi gündeme getirilmiştir. Hüseyin'in sahip olduğu kitle imha silahlarının kendileri için risk oluşturduğu ısrarla vurgulanmıştır. Bu yüzden ABD halkı Hüseyin yönetimini kendileri için potansiyel bir tehdit olarak görmüştür. Fakat CIA, Hüseyin yönetiminin artık ABD yönetimi için bir tehdit olarak algılanmaması gerektiğini raporlarında belirtmiştir. Buna rağmen Bush yönetimi yeni muhafazakârların da etkisiyle Irak'a girmiştir.¹⁹⁷ Bush yönetiminin meşruluk savı El-Kaide ile Hüseyin rejimi arasında bir bağ olması ve Hüseyin yönetiminin kitle imha silahlarına sahip olmasıydı. Bu ihtimallerin 11 Eylül öncesinde de var olduğu belirtilmişti. Fakat Bush yönetimine göre bunu defetmedikleri için böyle bir felaket yaşanmıştı. Ayrıca Hüseyin'in zor durumda kaldığında ahlak yargısını göz ardı edip bütün riskleri alan bir kişilik olduğu ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarının bu adamın insafına bırakılamayacağı vurgulanmıştır. Tüm bu anlatılanların yanı sıra onlara göre

¹⁹⁶Yeni muhafazakârlık (Neoconservatism), ABD'de 1960'lardan sonra etkili olmaya başlamış politik bir akımdır. 70'li yıllarda ise Sosyalist sisteme ve sınıf mücadelelerine karşı liberal ve sosyal-demokratları da içine alarak ortaya çıkmıştır. Yeni Muhafazakârların düşünsel anlamda referans kaynağı Leo Strauss olmuştur. Liberal modernizme eleştirel tutum sergileyen Strauss, çözümü klasik Yunan felsefesinde aramıştır. ABD' de Ronald Reagan yönetiminde etkin olan bu yeni muhafazakâr koalisyon, Soğuk Savaşın yıkılmasından sonra varlık nedenini kaybetmiştir. Bu dönemde liberaller yine demokratik merkeze kaymıştır. Fakat Clinton döneminin sonlarında akademisyenler, politikacılar ve Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi gibi think thank kuruluşları sayesinde tekrar toparlanmaya başlamıştır. Sonuç olarak ikinci George Bush dönemi yeni-muhafazakârların dönemi olmuştur. 21. yüzyılı ABD yüzyılı yapma ve dünya hegemonyasını gerçekleştirme amacına yönelik politikalar gütmüşlerdir. Afganistan ve Irak işgallerinin onların projesi olduğu söylenmektedir. Hatta bu işgallere sebep teşkil eden 11 Eylül saldırıları ile ilgili olarak üretilen komplo teorileri daha çok yeni muhafazakârları sorumlu tutmaktadır.Bkz. Helmut Dubiel, *Yeni Muhafazakârlık Nedir?*, (Çev: Erol Özbek), İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 12.

¹⁹⁷ Mustafa Aydın 'vd', "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye", *TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II*, Temmuz 2007,s.29.

Hüseyin yönetimi Irak'ta yaygın insan hakları ihlalleri yapan ve bunu önemsemeyen anti-demokratik bir rejimdi. Ayrıca Ortadoğu Bölgesi'ndeki istikrarsızlığın bir nedeni de anti-demokratik rejimlere sahip olmasıydı.

Yukarıda belirtilen nedenler ABD'nin Irak'ı işgal etmesine meşruluk kazandırmak ve Bush yönetiminin iç politikada destek görmesini sağlamak amacıyla belirtilen hususlar olmuşlardır.¹⁹⁸ 11 Eylül hadisesi ise ABD'nin soğuk savaş sonrası dünya politikasında meydana getirdiği değişikliğin ve hegemonyasını oluşturma noktasındaki attığı adımların temel noktasını oluşturmuştur.

3.3.1.1. Amerikan Hegemonyası Tezi (Müdahalenin Gerçek Amacı)

ABD yönetiminin Irak'a yönelik yaptığı müdahale iç ve dış siyasetteki muhalif kesimler tarafından farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Onlara göre bu operasyonun asıl gayesi Bush yönetimi tarafından uluslararası topluma açıklanamamıştır. 11 Eylül olayları sonrası ABD yönetiminin dış politika konusundaki saldırgan tutumuna bakıldığında gerek Afganistan müdahalesi gerekse Irak'a yönelik operasyon operasyonlara kuşkuyla bakan birçok kesim tarafından operasyonların asıl amacının enerji kaynakları üzerinde hâkimiyet sahibi olma amacı olduğu yönündedir. 20. ve 21. yüzyılda Ortadoğu'nun durumunu şekillendiren şeyin enerji kaynağı ve daha da derine inildiğinde petrol olduğu düşünüldüğünde Irak hem coğrafi konumu hem de petrol kaynakları bakımından önemli bir ülkedir. Ortadoğu Bölgesi'nde güçlü ve kendisine asi bir ülke istemeyen ABD yönetimi Hüseyin yönetiminin iktidarda bulunması durumunda Batı ülkelerine Ortadoğu'dan sağlanan enerji koridoru işlevini yitirmiş olacaktı. Ayrıca dünyadaki en büyük petrol ithalatçısının ABD olduğu bilinen bir gerçektir. İran ile ilişkilerin de vasat olduğu düşünüldüğünde bölgede hâkimiyet kurmak ve enerji geçişinin transferi konusunda ciddi sorunlar yaşanacaktı.¹⁹⁹ Bilinen bir başka gerçekte ABD'nin petrol tüketiminin giderek kendisini karşılayamayacak düzeye gelmesiydi.

Irak müdahalesinin arkasındaki nedenlerden biri ise Chevron ve Halliburton gibi ABD menşeli petrol şirketlerinin savaştan karlı çıkacaklarını düşünmeleri ve yönetimi bu yönde kararlar almaya teşvik etmeleridir. ABD yöneticilerinden Başkan Bush, yardımcısı Cheney, güvenlik danışmanı Rice ve Savunma Bakanı Rumsfeld'in daha önce petrol şirketlerinde yönetici olarak çalışmaları ve ortaya atılan iddialar bu şirketlerden özel çıkarları olduğu şüphesini doğurmuştur. Bunun yanı sıra ABD petrole şu sebepten dolayı da sahip olmayı

¹⁹⁸Daniel Yergin, *Petrol: Para, Güç ve Çatışmanın Epik Öyküsü*, (Çev: Kamuran Tuncay), İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1995, s.117.

¹⁹⁹ Eren Okur, "Enerji Kaynakları ve Orta Asya'nın Geleceği"

<http://www.bilgesam.org/incele/1062/-enerji-kaynaklari-ve-orta-asya'nin-gelecegi/#.V740ovmLTIU>

(Erişim Tarihi:14.12.2017)

istiyordu. Müdahaleden önce Irak yönetimi sahip olduğu enerji gücü petrolü ABD hegemonyasını dünya pazarında kırmak için Euro üzerinden satmaya başlamıştı. Bu durum ABD'nin dış ticaretteki prestijini de sarsmıştı. Ayrıca enerji kaynaklarının ele geçirilmesi ve OPEC kota sisteminden çıkarılarak özelleştirilmesi ABD'nin planları arasındaydı.

Irak'a yapılan müdahalenin bir diğer nedeni ise ABD yönetiminin Hüseyin yönetimiyle artık uyum sağlayamaması olmuştur. Bölgede kendi yönetimleriyle uyumlu olan hükümetleri destekleyen ABD, Hüseyin'in tavırlarından ve Irak'ın bölgede güçlenerek kendisini saf dışı bırakmasından çekinmiştir. Çünkü güçlü hükümetler zaman sonra üzerinde kurulmaya çalışılan hegemonyaya karşı gelerek bölgenin lideri olmak amacını güderler. Hüseyin yönetiminin de saldırgan ve uzlaşmaz tavırları ABD'yi bölgede hegemonyasını korumak için müdahaleye itmiştir.

Müdahalenin bir diğer boyutu ise İsrail'in Arap Yarımadası'nda kendisini güvende hissettirilmesi gereğidir. Irak ve İsrail, İsrail'in kurulduğu 1948 yılından itibaren birbirlerine düşman olmuşlardır. Irak, diğer Arap ülkeleri gibi İsrail ile barış anlaşması imzalamak bir tarafa Tel Aviv ile ateşkes konusunda hiçbir zaman istekli değildi. Her iki ülke 1948'den sonra savaş halini sürdürdüler. Irak 1948 ve 1967'de ordusunu İsrail'e gönderirken Ekim 1967 savaşında Şam'ın savunmasına destek vermişti. Öte yandan Irak'ın intifadayı desteklediği, Filistinli eylemciler ile intihar bombacılarının ailelerine maddi yardımda bulunduğu ileri sürülüyordu. İsrail yönetimi Ortadoğu'nun otoriter rejimlerini bölgedeki istikrarsızlıkların kaynağı ve terörü destekleyen ülkeler olarak tanımlamıştı. Bu görüş ABD yönetiminde de destek buldu. Irak ve İran'ın KİS'lere (Kitle İmha Silahları) sahip olmaları/potansiyelleri Tel Aviv'in tehdit algılamalarının merkezinde bulunmaktaydı. Dolayısıyla İsrail, ABD'nin Irak harekâtını destekleyen ardında İran'ın işgal edilmesini isteyen ülkelerin başında geliyordu.²⁰⁰ ABD'nin Irak'a yönelik gerçekleştirdiği müdahalenin perde arkasında duran bir diğer neden ise G. W. Bush'un 2004 yılında gerçekleştirilecek olan başkanlık seçimlerinde kendisini gösterme isteğiydi. O döneme kadar iç politikada yaşanan başarısızlıkları kapama kaygısında olan Bush, Irak savaşıyla kendisini kanıtlamak ve iç politikada üstünlük elde etmek istemiştir.

3.3.2 Uluslararası Toplumun Müdahaleye Tepkisi

11 Eylül 2001'de El Kaide terör örgütü New York'ta Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Washington'da Savunma Bakanlığı Üssü Pentagon'a kaçırıldığı uçakları düşürmek suretiyle

²⁰⁰Erhan Canikoğlu, "Körfüz Savaşı'nda İsrail ve Yahudi Lobileri'nin Rolü", 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, Sayı:5, 2013, s. 186, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/Yahudi%20%C4%B0srail%20Lobisi.pdf> (Erişim Tarihi:14.12.2017)

saldırıları düzenlemiştir. ABD, kendi topraklarında ilk defa böyle bir terör saldırısına maruz kalmış ve çok sayıda vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Saldırıların ardından El Kaide terör örgütü üyelerine destek verdiği gerekçesiyle Afganistan'a yönelik operasyon düzenlemiştir. Afganistan operasyonu başlangıçta NATO desteği olmadan başlamışsa da operasyon başladıktan sonra NATO ve AB üyelerinden tam destek almıştır.²⁰¹

ABD yönetimi daha öncede belirtildiği üzere Afganistan'a gerçekleştirilen müdahale sonrası "Bush Doktrini" olarak adlandırılan "Ulusal Güvenlik Stratejisini ortaya sunmuştur. Buna göre ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi; siyasi ve ekonomik özgürlükler aracılığı ile insanlık onurunu yüceltmek, terörizm ve kitle imha silahlarına karşı güvenlik sağlamak ve ihtilaf alanlarına müttefiklerle birlikte müdahale etmektir. Bu doktrinde kitle imha silahlarına sahip olması nedeniyle özellikle Irak'a vurgu yapılmaktadır. Doktrine göre ön planda olan strateji 'önleyici savaş' (preventive attack) ve 'ön alıcı saldırı' (preemptive strike) olgusudur. Önleyici savaşa göre ciddi tehditlerin tam olarak şekillenmesinden önce harekete geçilmesinin meşru görülmesi gereklidir. Ön alıcı saldırıya göre ise güvenlik bakımından risk oluşturduğu düşünülen ülkelere tehdidin oluşma aşamasında askeri operasyon düzenleme hakkının olması gereklidir. Bir nevi BM'nin 51. Maddesine atıfta bulunulmuştur. Ayrıca ABD bu doktrinde Kuzey Kore, Küba, Irak, İran, Libya, Sudan ve Suriye devletlerini 'haydut devletler' (rogue states) olarak adlandırmış ve ilk olarak bu devletlerle mücadele edeceğini vurgulamıştır.

Bu doktrin aslında ABD'nin Afganistan operasyonu sonrasında gerçekleştirmek istediği operasyonlara meşruluk getirmek amacını taşımaktadır. Fakat Afganistan operasyonunda sağlanan uluslararası desteğin II. Körfez Savaşı sırasında sağlanmadığı görülmektedir. Bush yönetimi müttefik, dost ve hatta hegemonyaya tabi uluslardan bile operasyona yönelik destek sağlayamamıştır. Dünya kamuoyunun büyük bir kısmı gerçekleştirilecek bu operasyona karşı çıkmıştır. BMGK daimi üyelerinden Rusya, Fransa ve Çin geçici üyelerden Almanya ve Suriye ilk karşı çıkanlardan olmuşlardır. ABD'nin Ortadoğu Bölgesi'ndeki müttefiklerinden Suudi Arabistan ve Mısır'da bu operasyona karşı olduklarını belirtmiş, Suudi Arabistan gerçekleştirilecek bir askeri saldırıda kendi topraklarının kullanılmayacağını açıklamıştır. Bush yönetiminin 11 Eylül sonrası bölge coğrafyasını tek merkezli değiştirme isteğine İsrail hariç tüm Ortadoğu ve İslam ülkeleri karşı çıkmıştır. ABD karşısında Pakistan, Angola, Kamerun, Gine ve Şili kararsız kalırken aradığı desteği Birleşik

²⁰¹ Zafer Akbaş, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi", *History Studies Uluslararası Tarih Dergisi*, Cilt: 5, 2011, s. 4.

Krallık ve Rusya yönetiminden çekinen NATO'ya üye olmak isteyen Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri olan Bulgaristan, Litvanya, Estonya, Letonya, Slovakya ve Slovenya'dan almıştır.

4.ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANIMI VE KÖRFEZ SAVAŞLARI

4.1.BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖNCESİ DÖNEM

BM Şartı'na kadar olan dönemde devletler açısından güç kullanımı meşru bir hak olarak görülmüştür. Bu dönemde sosyal bilimciler kuvvet kullanımının hangi koşullarda olabileceği hususuna büyük önem göstermişlerdir. Genel olarak haklı savaş, Batı kültüründe silahlı güç kullanımının sınırlarını belirlemek ve en zor koşullarda bile asgari düzeyde kalmasını sağlamayı amaç edinmek için tanımlanmıştır.

Haklı savaş konusunda yorumda bulunan kuramcılar kuvvet kullanımının sınırlarını belirlemeye yönelik bazı ölçütler koymuşlardır. Bunlar güç kullanımına haklı bir neden, hukuka uygun bir otorite, hukuka uygun iyi niyet, zor kullanımın amacın ötesinde zarar vermemesi (orantılılık), savaşın son çare olarak görülmesi, amacın barışa ulaşmak olması ve savaşın başarı şansının olmasıdır.

İlk çağlarda kuvvet kullanımının sınırına ilişkin Yunanlı ve Romalı düşünürler tarafından yapılan atıflar XVII. yüzyıldan itibaren etkisini kaybetmiştir. Çünkü bu tarihten itibaren hukuk olması gerekene değil olana önem vermiştir. Devletlerin gerçekleştirdikleri eylemler de egemenliğinin bir parçası görülerek meşrulaştırılmıştır. Kuvvet kullanımını içeren tedbirler ilk ve orta çağdaki gelişmeler ile yeni ve yakın çağ dönemlerindeki gelişmeler olarak iki dönemde incelenebilir.²⁰²

4.1.1 İlk ve Ortaçağdaki Gelişmeler

İlk çağlarda iki tip devlet yapılanması mevcuttu. İlki sınırları içerisinde kendi kendine yeten site devletleri, ikincisi gücü yettiği surette yayılma isteği olan ve fethettiği yerdeki toplulukları tek bir otoriteye bağlamaya çalışan imparatorluk biçimindeki devletler. Bu dönemdeki yayılma ve sınırlarını aşma isteği savaşında tabii hak olarak görülmesine neden olmuştur. Doğal kanı yenen tarafın yenilen tarafın canı ve malı üzerindeki mutlak iradesi olmuştur.²⁰³

²⁰²Fulya A. Ereker, "İlk Çağdan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, 2004, s. 2.

²⁰³Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s. 23.

Bu politik ortama rağmen haklı savaş kavramının temeli de yine bu ortamda atılmıştır. Yahudi geleneği, Roma ve Germen dünyasının pratikleri arasında bu kavramın pratiklerine rastlamak mümkündür. Yahudi geleneklerinde üç çeşit savaş meşru görülmektedir. Bunlar; dinsel, savunma ve geçici amaçlı savaşlardır. Yahudi geleneklerinde bulunan dinsel amaçlı savaş kavramına Aurelius Augustine'de (St. Augustine) atıf yapmıştır. Ona göre Tanrı tarafından yönetilen bu savaşlar koşulsuz olarak meşrudur. Yine haklı savaş olarak görülen savunma amaçlı savaş da haksız yere kendisinden alınmış bir şeyi geri almak amacıyla yapıldığından ve kötülüğü cezalandırdığından dolayı meşrudur.

Haklı savaş kuramının atası sayılan St. Augustine'nin akıl hocası St. Ambrose hristiyanlık dini öğretilerinden komşuluk sevgisinin haksız zarara maruz kalındığında onun yanında olarak yardım etme yükümlülüğünü içerdiğini savunur. Bu düşünce hristiyanlık düşüncesinde haklı savaş kuramının da temelini oluşturur. St. Augustine göre Tanrı'nın emrettiği savaşların dışında bir savaşın gerçekleşebilmesinin koşulu haklı bir neden ve iyi niyete dayanan meşru bir otoritedir. Haklı savaş ona göre sadece savunma amaçlı yapılan savaşlar da değildir. Gözlemlenen bir kötülüğü cezalandırmak onun nezdinden meşru bir savaş nedenidir. Tek kıstas meşru bir otorite tarafından iyi niyet ve haklı bir nedenle gerçekleşmiş savaştır.²⁰⁴

Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Avrupa'da uzun süre otorite boşluğu yaşanmıştır. Bu dönemde kiliseler tarafından haklı savaş kuramı çoğunlukla kabul edilmiştir. X. yüzyıla gelindiğinde kilise hukukçuları tarafından barış fikirleri ortaya atılmıştır. Bu dönemde bu fikirlerin gelişmesinde yerel soyluların ve milislerin mallarının yağmalanması etkili olmuştur. '*Tanrı Barışı*' adı verdikleri bu kavram sivillerin korunmasına yönelik ilk adımdır. Bu yolla kilise savaşan-savaşmayan ayırımına giderek savaşmayan kesimin zarara uğramasını engellemeye çalışmıştır. XI. yüzyıla gelindiğinde ise '*Tanrı'nın Ateşkesi*' adı altında bir fikir ortaya atılmış ve meşru bir nedenle de olsa savaş engellenmeye çalışılmıştır. Bu fikre göre hristiyan bayramlarında ve çarşamba gün Batımından pazartesi gün doğumuna kadar savaşmak yasaktır.

XII. yüzyılda kilise hukukçusu Gratian '*Decretum*' adlı eserinde haklı savaş kuramının gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu eserde kuram üzerinde düzenlemeye giderek savaş konusunda ortaya konan görüşler bir araya getirilmiştir. Genel olarak ilgilenen konu ise

²⁰⁴Taşdemir, a.g.m, s. 95.

hristiyanların savaş yapmalarına izin verilip verilmeyeceğiyle ilgilidir. Sonuç olarak eserde ortaya konan görüş bir kötülükü cezalandırmak, kendisinden haksız yere alınan bir şeyi geri almak veya maruz kalınan zararın öcünü almak gibi nedenlerle yapılan savaş meşru kabul edilmektedir.²⁰⁵

Thomas Aquinas '*Summa Theologica*' adlı eserinde haklı savaşın nedenlerini aramıştır. Daha önceleri belirtilen görüşleri tekrar edercesine üç neden sıralamıştır. Haklı bir neden, savaşı tek merkezden yönetebilecek meşru bir otorite ve iyi niyet. Haklı bir nedenin olmasının koşulunu suç unsuru taşıyan bir eylemin gerçekleşmesine bağlamıştır. Suç karşısında verilen tepkinin ise amacını aşmaması gerektiğini vurgulamıştır. Aquinas, meşru savunma kavramıyla pek ilgilenmez. Çünkü bir saldırı varsa meşru bir savaş da kaçınılmazdır. Kamusal düzene zarar veren kişilerin cezalandırılması onun nezdinde hukukidir. Fakat cezalandırma kamusal otoriteye sahip olanlar tarafından verilmelidir. Barışı sağlamak, ölçülü olmak ve amacı aşmamak ona göre iyi niyetin içerdiği koşullardan bazılarıdır.²⁰⁶

4.1.2.Yeni ve Yakın Çağdaki Gelişmeler

Modern dönem olarak adlandırılan ve 1530'un İspanyasından başlatılan süreçte haklı savaş kuramı ilk kez uluslararası hukuk temeline girmiştir. Bu dönemde Fransisco De Vitoria, Fransisco Suarez ve Hugo Grotius gibi düşünürler bu kuramın gelişimine katkı sağlamışlardır. Vitoria haklı savaş kuramının yine daha önce belirtilen üç kıstasa (haklı neden, meşru otorite ve iyi niyet) bağlı olduğunu savunmuştur. Ona göre yalnızca uğranılan zararın karşılanması ve ötesine geçilmemesi iyi niyet olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bir saldırı ancak önceden yapılmış bir haksızlığı cezalandırma amacı taşıyan meşru bir otorite tarafından gerçekleştirildiğinde meşru sayılmaktadır. Vitoria, Ortaçağ'da tanımlanan haklı savaş kuramına yeni bir soluk getirerek dinsel farklılıkların sınırları genişletme arzusunun ve imparatorun kişisel isteklerinin kesinlikle haklı savaş nedeni sayılamayacağını belirtmiştir.

Uluslararası hukukun atası kabul edilen Hugo Grotius, '*Savaş ve Barış Hukuku*' (De Jure Belli Ac Pacis) adlı eserinde haklı savaş kuramının sınırlarını belirlemiştir. Ona göre İncil'in yanlış tasviri hristiyanlık dininde meşru müdafaaaya dayanan haklı savaşın yasakmış gibi yorumlanmasına neden olmuştur. Aslında İncil'de bahsedilen savaşın kutsal hukuka aykırı olmadığını açıklamıştır. Kutsal kitapta iyiliğin, doğruluğun ve barışın tek çare olduğu

²⁰⁵Serdar Örnek, "Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı ve 1991-2003 Irak Harekâtları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 10.

²⁰⁶Ereker, a.g.m, s. 12.

belirtilmiştir. Fakat haksız saldırıyla karşılaşıldığında ise tekrar barış ortamına dönebilmek amacıyla bunun püskürtülmesinin Tanrısal buyruğa aykırı olmadığı da bir gerçektir. Grotius savaşı meşru gösteren nedenlerini sıralamıştır. Ona göre savaş şu nedenlerle haklı sayılır; bizim olan bir şeyi savunma, bize borçlu olunan bir şeyi elde etmeye çalışma ve cezalandırma amacı taşıma. Yine meşru olmayan savaşın nedenlerini ise şöyle sıralamıştır; komşu bir devletin güçlenmesinden duyulan endişeye dayanan savaş, başkalarına iyilik yapmak kılıfı altında onları boyunduruk alma amacı taşıyan savaş ve son olarak da toprakların genişletme, zenginleşme amacı taşıyan savaş.²⁰⁷

XVI. ve XVII. yüzyıllarda haklı savaş öğretisinin gelişimine paralel olarak ortaya çıkan modern devlet anlayışı Machiavelli, Hobbes ve Clausewitz gibi düşünürlerinde etkisiyle mutlakiyet ve ulusal temele dayanan devlet anlayışını güçlendirmiştir. Bu manada haklı savaş kavramı etkisini kaybederek devletlerin amaçlarına ulaşmak için her durumda kullanabilecekleri bir terim haline gelmiştir. Bu yeni dönemde Machiavelli savaş kavramının meşruiyetinin sorgulanmasını reddetmiştir. Ona göre devleti yöneten prens gerekli gördüğü (çıkarları uğruna) durumda amaçlarına ulaşmak için savaşa başvurabilir. Bir ülkenin bekası neyi gerektiriyorsa prens o yönde hareket etmelidir. Ahlak, şan, şeref veya vicdan gibi normların devlet yöneticisinde bulunmasına gerek yoktur. Çünkü devletin çıkarları gerektiğinde bu normlara aykırı hareket etmesi olağandır.²⁰⁸

Ulus devletlerin çıkarları gerektiği zaman savaşa başvurma ve bunun herhangi bir güç tarafından kısıtlanamayacağı görüşü Machiavelli'den sonra da devam etmiştir. Modern dönemde prensler çıkarları gerektiği ölçüde savaflara girmişler ve bunu kısıtlayan tek şey yine kendi koydukları yasalar olmuştur. Bu dönemde devletlerin egemenliklerinin kendi rızaları dışında hiçbir yasayla kısıtlanamayacağı görüşü hâkim olmuştur. Bu ortamda doğal olarak savaşın meşruluğu da sorgulanmamaya başlamıştır.

XVII. yüzyılda Thomas Hobbes '*Leviathan*' adlı kitabında Machiavelli'nin savaş konusundaki fikirlerine paralel bir yaklaşıma sahip olduğunu belirtmiştir. Hobbes devletler arası ilişkileri önceki bölümlerde değinildiği üzere '*doğa durumu*' olarak tanımlamıştır. Savaşta ona göre bu doğa durumunun bir parçasıdır. Doğa durumunda hak, adalet, düzen ve hukuk yoktur. Bu ortam herkesin daha fazla güç peşinden koştuğu anarşik bir ortamdır.

²⁰⁷Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku (De Jure Belli Ac Pacis)*, (Çev: Seha L. Meray), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2011, s. 52.

²⁰⁸Machiavelli, a.g.e, s. 11.

Hobbes savaşı devletler için kazançlı bir durum olarak görür. Savaşı önlemek gibi bir gayesi de hiçbir zaman yoktur.²⁰⁹

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Immanuel Kant 'haklı savaş' gibi bir durumun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini vurgulayıp bu anlayışın karşısında durmuştur. O, devamlı barışın sağlanması gerektiğini belirtmiş ve bunun sağlanması konusuna yoğunlaşmıştır. Fakat Kant'ın düşüncesinde savaş barışa ulaşmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Savaş Kant'a göre bütün kötülüklerin ve ahlaksal bozulmaların kaynağı olan kestirme bir yoldur. Buna rağmen devamlı bir barış savaşların zorlamasıyla ya da savaşların yıkıcı etkilerinin anlaşılabilmesiyle mümkündür.²¹⁰

XIX. yüzyılda savaş konusunda en kapsamlı çalışmalardan birine imza atan Carl Von Clausewitz savaşın karşılıklı düellodan ibaret olduğunu savunmuştur. Savaşı oluşturan sayısız kişisel düelloları tek bir kavram içerisinde tanımlamak gerekirse iki güreşçiyi örnek göstermek anlamı basite indirgeme açısından faydalı olacaktır. Her bir güreşçi fiziki gücü sayesinde rakibine iradesini kabul ettirmeye çalışır. Savaşın da en yakın amacı hasmını alt etmek, yıkmak ve hasmının tüm direnişini yıkarak iradesini kabul ettirmektir. Savaş aynı zamanda politikanın bir parçası ve devamıdır.²¹¹

XX. yüzyılın başlarında savaşlar artık daha önceki örneklerinden farklı şekilde tezahür etmekteydi. İlk olarak savaşın gerçekleştiği ve etkisini hissettirdiği alan bir hayli genişlemişti. Bu yüzden siviller savaşın yıkıcı yüzüyle karşı karşıya kalmışlardı. Fakat devletler sahip oldukları kuvvet kullanma hakkından hemen vazgeçmemişlerdir. Savaşa varmayan kuvvet kullanma yollarına başvurma adı altında bir görüş ortaya atılmış ve misilleme, ambargo, zararlar-karşılık gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramlar amaçlarının savaşa oranla daha sınırlı olması bakımından tanımlanmış ve savaştan ayrılmıştır. İlerleyen yıllarda devletlerin kendilerini koruma mecburiyeti ve hakkı veren '*self preservation*' (kendini koruma) kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavrama göre devletlerin meşru müdafaa hakkı çerçevesinde kuvvet kullanma tekelinin sınırları çizilmiştir.²¹²

Yaklaşık olarak 4 yıl süren I. Dünya Savaşı'nın dünya ekseninde yarattığı korku devletleri kuvvet kullanımının sınırlandırılması yönünde ortak karar almaya itmiştir. Çünkü bu savaş

²⁰⁹Hobbes, a.g.e, s. 102.

²¹⁰H. Emre Bağçe, "Küresel Savaşların Eşiğinde Kant ve Hegel'i Yeniden Okumak: Sürekli Barış için Savaş Gerekli mi?", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 24, Yıl: 2003, s. 113.

²¹¹Carl Von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, (Çev: Şiar Yulçın), Eriş Yayınları, 2003, s. 13.

²¹²Ereker, a.g.e, s. 17.

dünya genelinde o ana kadar yaşanan ve küresel çapta etkisini hissettiren ilk savaş olma niteliğini taşıyordu. Savaşın sosyo-ekonomik ve politik manada yarattığı olumsuz etki bir daha böyle bir felaketin yaşanmaması için atılan adımlarla kendisini göstermiştir. Devletler uluslararası bir kontrol mekanizmasının bunu sağlayabileceği konusunda mutabık olmuşlardır. Bu konuda ilk adım dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından atılmıştır. Kendisinin 1918 yılında ilan ettiği 'on dört nokta' uluslararası bir örgütün kurulması yönündeki ilk adımdır. Wilson'un bahsettiği örgütün bu tarihte kurulamamasının nedeni ise diğer ülkelerin ABD'nin örgüt üzerindeki olası nüfuzundan çekinmeleri olmuştur. Bu sebepten ötürü devletler örgütün kuruluşunu reddetmişlerdir.²¹³ Fakat 1919 yılına gelindiğinde tekrar bir araya gelen devletler Paris Barış Konferansı'nda, I. Dünya Savaşı'nda mağlup olan devletlere dikte ettirilecek barış koşullarının belirlenmesi ve MC Misakı'nın kabulü hususunda mutabık olmuşlardır.

I. Dünya Savaşı sonrası resmen 1920 yılında kurulan MC Misakı 26 maddeden oluşmaktaydı. Bu maddeler aynı zamanda savaştan mağlup ayrılan devletlerle yapılacak barış antlaşmaları hakkında ipuçları vermekteydi. MC Misakı içerdiği çelişkili maddeler nedeniyle savaştan galip ayrılan devletlerin garantörü olma niteliği taşımaktaydı. Mesela misakın 10. maddesi, üye ülkelerin bütünlüklerini ve bağımsızlıklarını dış saldırılar karşısında korumayı vaat etmektedir. Yine MC'nin ana hedefi uluslararası alanda kuvvet kullanımını azaltarak barışın tesisini sağlamak olduğu halde misakın 11. maddesi üyelerin savaşa başvurma yolunu kolaylaştırmıştır. Bu yüzden samimi olmadığı anlaşılmış ve ömrü kısa sürmüştür. Dünya genelinde gereksiz kuvvet kullanımının azaltılarak savaşların önlenmesini kendisine hedef olarak koyan örgüt getirdiği düzenlemelerle devletlerin kuvvet kullanma ve savaşa başvurma hakkına hukuki statü kazandırmıştır.²¹⁴

MC'nin savaşı kısıtlama konusundaki eksik yönleri yeni bir uluslararası antlaşmanın doğuşuna ortam hazırlamıştır. 27 Ağustos 1928 tarihinde ABD Dış İşleri Bakanı Frank B. Kellogg ile Fransa Dış İşleri Bakanı Aristide Briand arasında Paris'te imzalanan pakt MC'nin kuvvet kullanımını önlemedeki eksiklerini giderme amacını taşımaktadır. Ulusal politikanın bir aracı olarak kuvvet kullanımını yasaklayan pakt savaşı yasaklayan bir örf adet hukukunun doğumuna vesile olmuştur.²¹⁵ Fakat MC Misakı'nda olduğu gibi bu paktta da savaşa varmayan kuvvet kullanımını engelleme ve buna hukuki bir çerçeve çizme konusunda yetersiz kalmıştır. Ayrıca pakt sadece savaşı yasaklamakla yetinmiştir. Pakta aykırı davranan

²¹³Armaoğlu, a.g.e, s.221.

²¹⁴Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s. 32.

²¹⁵<https://history.state.gov/milestones/1921-1936/kellogg> (Erişim Tarihi: 14. 12. 2017)

devletlere karşı alınacak zorlama tedbirler konusunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Son olarak paktta meşru müdafaa hakkının düzenlenmemiş ve parametrelerinin net bir şekilde ortaya konulmamış olması görülen en büyük eksiklerinden bir tanesi olmuştur.²¹⁶

4.2.BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİNDE KUVVET KULLANIMI

4.2.1. Genel Olarak

II. Dünya Savaşı'nda yaşanan acı tecrübeler uluslararası barışın ve güvenliğin önemini gözler önüne sererek kuvvet kullanımının yasaklanmasını tekrar gündeme getirmiştir. MC'nin ve Kellogg-Briand Pakt'ının savaşları önleme konusundaki eksiklikleri yeni bir antlaşmanın düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Bu manada 1945 yılında San Francisco Konferansı'nda kurucu antlaşmanın imzalanmasıyla BM (Birleşmiş Milletler) kurulmuştur. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması, sağlanması amacıyla kurulan örgüt üye devletlerin diğer ülkelere yönelik tutumları ve kuvvet kullanımına getirdiği sınır bakımından özel maddeler içermektedir.²¹⁷ BM sisteminde kuvvet kullanmama esastır. Mesela misakın amaçlarını belirttiği 1. maddesinde uluslararası uyuşmazlık veya bu tarz durumların barışçıl yollarla uluslararası hukuk ilkelerine göre gerçekleştirmek üye devletlere bir görev olarak tanımlanmıştır.²¹⁸ Bu görev yerine getirilirken de kuvvet kullanımına en son çare olarak başvurulabilir. Bahsedilen husus antlaşmanın 2/3 maddesinde kesin kural olarak belirtilmiştir. Buna göre uluslararası anlaşmazlıklarda barış ve güvenin tehlikeye düşmemesi önemlidir. Barış ve güven ise üye devletler tarafından barışçıl yöntemler kullanılarak sağlanmalıdır.²¹⁹

BM Misakı'nın ortaya çıkmasında uluslararası antlaşmalar ile örf ve adet hukukunun kaynakları etkili olmuştur. Antlaşma diğerlerinin aksine sadece kurum yaratmamış norm yaratarak uluslararası hukukun şekillenmesine vesile olmuştur. Kurucu antlaşmanın ana teması Kellogg-Briand Paktı'nda gözlemlenen eksikliklerin giderilmesi olmuştur. Bu

²¹⁶http://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp (Erişim Tarihi: 14. 12. 2017)

²¹⁷Bozkurt, a.g.e, s. 13.

²¹⁸**Birleşmiş Milletler Antlaşması/ I. Bölüm: Amaçlar ve İlkeler/Madde 1: Birleşmiş Milletlerin amaçları şunlardır: 1) Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla: barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun gerçekleştirmek; 2) Uluslararası halkların hak eşitliği ve kendi geleceğini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak; 3) Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmede ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak ve 4) Bu ereklere ulaşılması yolunda ulusların giriştikleri eylemlerin uyumlaştığı bir odak olmak. Bkz.<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf/1/3-30.pdf> (Erişim Tarihi: 14. 12. 2017)**

²¹⁹<http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-ii/> (Erişim Tarihi: 14. 12. 2017)

maksatla BM Antlaşması'nın 2/4 maddesinde²²⁰ kuvvet kullanımı üye devletlere yasaklanmıştır. Bu maddede 'savaş' terimi özellikle kullanılmamıştır. Çünkü bunu yaparak savaş hali doktrini dışlanmış, savaşa varmayan kuvvete dayalı tedbirler dâhil her türlü silahlı çatışmalar yasağın kapsamına girmiştir.

BM Antlaşması'nın amacı uluslararası barış ve güvenliği sağlayabilecek mükemmel ve etkin bir güvenlik sistemi kurmaktır. Bu maksatla GK (Güvenlik Konseyi) oluşturulmuştur. Buna göre misakın VI. bölümünde düzenlenen barışçıl çözüm yollarını tavsiye etmek, VII. bölümde düzenlenen '*barışın tehdidi ve saldırı eylemi durumunda alınacak önlemler*' konusunda uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden tesisi için gerekli tavsiyelerde bulunma misyonu GK' ne yüklenmiştir.²²¹ Yine misakın 41. maddesi gereğince silahlı kuvvet kullanımını içermeyen zorlama tedbirlere karar vermek için kapsamlı yetkilerle donatılmıştır. Md.41'de öngörülen önlemler yetersiz kalırsa GK, md.42 uyarınca silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren her türlü girişime başvurabilir. Tabi bu girişimler md.43'de belirtilen şartların gerçekleşmesine ve md. 47'de öngörülen Askeri Kurmay Komitesi'nin etkin çalışmasına bağlıdır.²²² Ne var ki md.43'de belirtilen özel anlaşmaların yapılamaması ve Askeri Kurmay Komitesi'nin etkin bir şekilde çalışmaması sonucu BMGK(Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi) '*ad hoc*' (amaca özel, niyete mahsus) çözümler arayarak üye devletlere BM adına veya BM yetkisiyle silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren tedbirlere başvurma yetkisini tanımıştır. Bunun dışında misakın md.52-54 uyarınca bölgesel örgütlere BMGK'nin izni ile zorlama tedbirlere başvurma yetkisi tanınmıştır.

Sonuç olarak San Francisco Konferansı'nda oluşturulan BM Misakı üç temel parametre üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan ilki BM Antlaşması'nın md.2/4'de belirtilen kuvvet kullanma yasağıdır. Bu yasak çok geniş ve kapsamlı bir şekilde ele alınarak gereksiz kuvvet kullanımına son verilmek istenmiştir. İkinci parametre ise yaratılan uluslararası kuralları uygulamak için oluşturulan uluslararası kurumlar olmuştur. Üçüncü parametre toplum üzerinde oluşturulan yükümlülüğün temelini oluşturan normlar hiyerarşisi olmuştur. Bu normların esas amacı uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasıdır. Tabi insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı duyulması, ekonomik ve sosyal gelişmenin teşvik edilmesi, adil

²²⁰Birleşmiş Milletler Antlaşması/ I. Bölüm: Amaçlar ve İlkeler/Madde 2/4: Teşkilatın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar. Teşkilatın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar. Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> (Erişim Tarihi: 14. 12. 2017)

²²¹Taşdemir, a.g.e, s. 110.

²²²Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi Yayınları, (15. Baskı), Ankara 2016, s. 122.

bir uluslararası düzen yaratılması da diğer amaçlar arasında yer almaktadır. Fakat bu misakta yaşanan acı tecrübelerin etkisiyle 'barış' kavramına gösterilen önem diğer kavramlara (adalet, saygı, adil düzen) gösterilen önemin bir hayli ötesindedir. Öyle ki barış, adaletten ve ilerlemeden önemli görülmüştür. Barışın muhafazası ve yerine getirilmesi diğer kavramların yerine getirilmesine tercih edilmiştir.²²³

4.2.2.Kuvvet Kullanma Yasağının Normatif Statüsü

BM Antlaşması'nın md. 2/4'de belirtilen kuvvet kullanma yasağı misakı imzalayan üye devletleri bağlamaktadır. Misak dışında kalan devletlere herhangi bir yaptırım öngörmemektedir. Bu yasağın üye olmayan devletleri bağlaması için gerçekleşmesi gereken şey ise md. 2/4'de yer alan hükümlerin evrensel bir uluslararası örf ve adet hukuk kuralı haline gelmesidir. Uluslararası örf ve adet hukuku devletlerin hukuk olarak kabul ettiği genel bir uygulamanın var olması halinde ortaya çıkmaktadır.²²⁴ Yani devletlerin bir uygulamayı belirli bir süreden beri '*opinio juris sive necessitati*' (devletlerin bir uygulamasının örf ve adet hukuku kuralı haline gelmesi) hukuk kuralı olduğuna inanarak yapmış olması gerekmektedir. Günümüzde BM Antlaşması md. 2/4'de yer alan kuvvet kullanma yasağının uluslararası örf ve adet hukuku haline geldiğini görmekteyiz. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun (UHK) Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmeler tasarısının 1996 tarihli şerhinde, BM Antlaşması'nda yer alan bu maddeyi önemli '*jus cogens*' (uluslararası hukuk tarafından kabul edilen ve devletlerin buna aykırı işlem yapamayacakları üstün kurallar) olarak tanımlamıştır. 1986 yılında Uluslararası Adalet Divanı(UAD) ise Nikaragua Davasında²²⁵ UHK'nun değerlendirmesine atıf yaparak md.2/4'ün uluslararası örfi hukuk kuralı olduğuna kanaat getirmiştir.

Yine BM Antlaşması'nın md.2/6'de '*Örgüt, Birleşmiş Milletler üyesi olmayan devletlerin de, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının gerektirdiği ölçüde bu ilkelere uygun biçimde hareket etmesini sağlar*' hükmünü kabul etmiştir. Buna göre örgüt üye olmayan devletlerin de barışı sağlamalarını yükümlülük olarak görmüştür. Barışın bozulması durumunda veya bozulma ihtimalinde (kuvvet kullanımı veya kuvvet kullanımı ihtimali) üye

²²³Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri II*. Kitap, AÜSBF Yayınları, Ankara 1989, s. 124.

²²⁴Bozkurt, a.g.e, s. 15.

²²⁵UAD Nikaragua Davası 188. paragrafta, özel olarak 1970 tarihli 2625 sayılı "Dostça İlişkiler Bildirisini" anımsatarak, "Her devletin uluslararası ilişkilerinde herhangi devletin ülkesel bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı ya da BM amaçlarıyla bağdaşmaz şekilde kuvvet kullanmaktan ya da tehdidinden kaçınma görevi vardır. Böyle tehdit ya da kuvvet kullanma uluslararası hukuku ve BM Antlaşması'nın bir ihlalini teşkil eder, uluslararası meselelerin çözülmesinin bir aracı olarak asla kullanılmayacaktır" demektedir. Bkz. Taşdemir, a.g.e, s.113-114.

olmayan devletlere karşı her türlü önlemler alınabilir.²²⁶ Bu maddede kuvvet kullanımının neyi kastettiği açıkça belirtilmemiştir. Fakat burada belirtilen hususun devletin ülke bütünlüğünü zedelemek ve onun varlığına son vermek amaçlı kuvvet kullanımı olduğu kesindir. Tabii bir devlet kendi askeri olanaklarıyla bir diğer devletin egemenliğine ve bağımsızlığına kast edebileceği gibi yardım edeceği silahlı gruplar aracılığı ile de bunu sağlayabilir. Her iki durumda da BM barışı sağlamak adına gerekli önlemleri almakla yükümlüdür.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse BM Antlaşması koyduğu hukuki kurallarla kuvvet kullanımı ve kuvvet kullanıma tehdidinin sınırlarını belirleyerek evrensel bir hukuksal yükümlülük yaratmıştır. Bunu md. 2/4 ve md. 2/6'da koyduğu hükümlerle göstermiştir.

4.2.3. BM Sisteminde Kuvvet Kullanmaya İzin Verildiği Durumlar

4.2.3.1. Geçici Süreli Olan Durumlar

4.2.3.1.1. Mihver Devletlere Karşı

II. Dünya Savaşı devam ettiği süreçte ABD'nin San Francisco eyaletinde toplanan Müttefik Devletler savaşın sona ermesi durumunda Mihver Devletler'e karşı gerekli olan durumlarda kuvvet kullanım yetkilerini saklı tutmak istemişlerdir. Bu nedenle BM Antlaşması'nın '*Güvenliğe İlişkin Geçici Hükümler*' başlığı taşıyan XVII. bölümüne 107. maddenin²²⁷ eklenmesi ve '*Bölgesel Anlaşmalara İlişkin Hükümler*' başlığı taşıyan VIII. bölümünün 53/1 maddesi²²⁸ ile bu yolu açmışlardır. 107. maddeye göre BM üyesi devletler II. Dünya Savaşı'nda düşmanı olan devlete karşı savaşın sonucu olarak bir takım uygun eylemlerde bulunabilir. Düşmana karşı girişilen bu eylemler meşruluk konusunda herhangi bir sorun yaratmaz. Misakın 53/1'inci maddesinde 107. maddeye atıf yaparak Mihver Devletler'e karşı bölgesel örgütler yoluyla girişilebilecek kuvvet kullanma eylemlerinin GK'nin iznine tabi olmadığı vurgulanmıştır. Sonuç olarak anılan bu iki madde geçici olarak Müttefik Devletler' e düşmanlarına karşı meşru saldırı hakkı sağlamıştır.

4.2.3.1.2. Beş Büyük Devlete Tanınan Kuvvet Kullanma Yetkisi

BM Antlaşması'nın 42. maddesi GK'ne uluslararası barış ve güvenliği koruma görevi vermiştir. Bu görevi yerine getirirken hava, deniz ya da kara kuvvetleri vasıtasıyla gerekli gördüğü her türlü kuvvet kullanım yetkisi de yine kendisine verilmiştir. Fakat misakın 43. maddesi bir önceki maddeye atıfta bulunarak barış ve güvenliğin tesisinde görevlendirdiği GK'ne bunu yerine getirebilmesi için özel bir kuvvet kurulması gerektiğini vurgulamıştır.

²²⁶H. Pazarcı, *Uluslararası Hukuk...*, s.510.

²²⁷<http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-xvii-0/index.html> (Erişim Tarihi: 14. 12. 2017)

²²⁸<http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-xiii/> (Erişim Tarihi: 14. 12. 2017)

Tabi bunun gerçekleşmesi için belirli bir süre gereklidir. Bunun için 30 Ekim 1943 tarihinde Moskova'da imzalanan Dört Devlet Deklarasyonu'nun tarafları (ABD, SSCB, Çin ve İngiltere) ile Fransa BM Antlaşması'nın 43. maddesinde bulunan özel askeri anlaşmaların yürürlüğe girmesine kadar BM adına yetkili kılınmış ve bu konularda danışmada bulunmaya çağrılmışlardır. Yine misakın 43. maddesinde öngörülen özel anlaşmalar bu zamana kadar gerçekleşmemiştir. Bunun gerçekleşmemiş olması 106. maddenin halen geçerli olması gibi tehlikeli bir algıyı yaratabilmektedir. Fakat bu algının yersiz ve sığ olduğu hemen hemen herkes tarafından kabul edilmektedir.²²⁹

4.2.3.2.BM Örgütü Kararıyla Kuvvet Kullanımı

4.2.3.2.1.Güvenlik Konseyi Kararıyla Uygulanan Zorlama Önlemleri

BM Antlaşması 24. maddesine²³⁰ göre uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında sorumluluğu GK'ne yüklemiştir. Buna göre Konsey de görevleri yerine getirirken BM'nin amaç ve ilkelerine uygun hareket etmek durumundadır. Antlaşma'nın VI, VII, VIII ve XII. bölümleri GK'ne bu konuda verilen görev ve yetkileri içerir. Antlaşma'nın 39.maddesine göre Konsey uluslararası barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu veya bir saldırı eylemi olduğunu saptarsa barış ve güvenliğin tesisi için ilk olarak tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır demiştir. Yani 39. madde GK'ne iki görev vermiştir. Bunların ilki barış ortamının tehdit içerdiğini, bozulduğunu veya saldırı eylemi olduğunu saptamasıdır. Saptama yapıldıktan tavsiyelerde bulunacak veya anılan maddelerde bulunan önlemleri almaya karar verecektir.

Antlaşma'nın 41. maddesi GK'ne silahlı kuvvet önlemlerini içermeyen önlemleri kararlaştırma ve üyelere bu önlemleri uygulatabilme yetkisini vermiştir. Buna göre ekonomik ilişkiler sekteye uğratılabilir, demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümü veya bir bölümü kesintiye uğratılabilir, diplomatik ilişkiler kesilebilir. Bu önlemler yetersiz kalırsa veya yetersiz kalacağı kanısına varılırsa 42. maddeye göre GK uluslararası barış veya güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir.

Maddelerde belirtilen hususlar ve terimler net bir şekilde tanımlanmamıştır. Söz konusu uygulamaların gündeme gelmesine neden olan eylem kuvvet içeren bir eylem olabileceği gibi kuvvet içermeyen bir eylem de olabilir. Yani GK kuvvet içermeyen bir eylemi de barışın bozulmasına tehdit oluşturduğu için anılan maddelerin uygulanmasını

²²⁹ Şener, a.g.e, s. 122.

²³⁰ <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-v/> (Erişim Tarihi: 14. 12. 2017)

sağlayabilir. Fakat bu 41. ve 42. maddelerin²³¹ mecburi olarak uygulanması gerektiği anlamına gelmez. GK taraflara tavsiyelerde bulunarak barışçı çözüm yolunu sağlayabilir.²³²

GK'nin tavsiye kararları üyeler açısından bağlayıcılık içermez. Zorlama önlemi uygulama kararı ise tüm üyeleri bağlayıcı niteliktedir. Antlaşma'nın 43. maddesine göre zorlama hükümlerinin uygulanabilmesi için GK ile üyeler arasında özel anlaşma yapılması gerekir. Çünkü BM'nin kendisine ait silahlı bir kuvveti yoktur. Örgütün uluslararası barış ve güvenliği sağlama maksatlı silahlı destek arayışı üye devletlerden karşılanacaktır. Bu maksatla yapılan özel anlaşmalarla GK'nin emrine silahlı güçler temin edilecek ve ihtiyaç duyulduğu anda kullanılacaktır. Bu ihtiyaçların hangi üyeler tarafından yerine getirileceğine yine GK yetkilidir.

47. madde uluslararası barış ve güvenliğin korunması için GK'nin buyruğu altına konulan kuvvetlerin kullanılması, yönetilmesi ve Konseye danışmanlık yapacak bir askeri komitenin kurulmasını buyurmuştur.²³³ Bu maddeye göre kurulacak olan Askeri Kurmay Komitesi, GK'nin sürekli üyelerinin Kurmay Başkanları'ndan veya onların temsilcilerinden oluşmaktadır. Fakat bugüne kadar BMGK kararıyla alınan kuvvet kullanımlarında anılan maddelerde öngörülen özel anlaşmalar yapılamamış, Askeri Kurmay Komitesi ise kurulamamıştır. GK kararıyla kuvvet kullanımı Antlaşma'da öngörülen hükümlerden farklı şekilde gerçekleşmiştir.

BM kararıyla ve BM organlarıyla kuvvet kullanılmasının dışında bölgesel örgütler tarafından da kuvvet kullanılabilir. Bu durum '*Bölgesel Antlaşmalar*' başlığı taşıyan VIII. bölümde düzenlenmiştir. 52. ve 54. maddeler²³⁴ arasında bölgesel örgütlerin kuvvet kullanma tekeli ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. 53. maddeye göre GK kendi yetkisi altında alınan zorlayıcı önlemlerin uygulanması için bölgesel örgütler ve antlaşmalardan yararlanabileceğini belirlemiştir. Fakat GK'nin izni olmadan bölgesel antlaşmalara göre veya bölgesel kuruluşlar tarafından hiçbir zorlama eyleme başvurulamayacağını hükme bağlamıştır. 54. maddeye göre de bölgesel örgütler veya bölgesel antlaşmalar tarafından tasarlanan her türlü eylemden GK'nin her an tam haberdar edileceğini vurgulamıştır.²³⁵

²³¹<http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-viii/> (Erişim Tarihi: 14. 12. 2017)

²³² Keskin, a.g.e. s. 63.

²³³ Hüseyin Özer, "11 Eylül Sonrası ABD Müdahaleciliği ve BM Sistemi Temelinde Uluslararası Hukuk", AÜSBE Kamu Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2010, s. 3-4.

²³⁴<http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-viii/> (Erişim Tarihi: 14. 12. 2017)

²³⁵ Taşdemir, a.g.e. s. 143.

4.2.3.2.2.Meşru Savunma

Hukuksal örgütlenmelerin tamamı üyelerinin meşru olmayan bir saldırıya uğramaları durumunda kendilerini güç kullanarak korumalarına izin verir. Buna rağmen meşru savunma hakkının o örgütteki önemi sistemin yapısına bağlıdır. Eğer örgütte güç merkezileşmişse yani tek elde toplanmışsa meşru savunma istisnai niteliktedir. Bu sistemde meşru savunma son çare olarak kullanılabilir. Buna karşılık örgütün yapısı ve hukukun uygulanması tek elde toplanmamışsa bu hakkın rolü daha geniş olması mümkündür.

Uluslararası hukukun merkezileşmemiş olduğu yüzyıllarda meşru savunma kavramı self-preservation ve self-help kavramlarının bir parçası olarak görülmüş, bazen de bu kavramlarla eş anlamı olarak kullanılmıştır. Bu kavramın yeni bir boyut kazanması ise XX. yüzyıla rastlamaktadır. Çünkü bu yüzyılda savaş ve kuvvet kullanımına sınır getirilmiştir. Önceki dönemlerde kuvvet kullanımı egemen devletlerin tabii bir hakkı olarak görülmüştü. Bu yüzden de meşru savunma kavramına gereken önem verilmemişti. Bu kavram ilk kez 1928 Briand-Kellogg Paktı ile birlikte bugünkü manasıyla kullanılmaya başlamış, 1945 yılından itibaren ise tüm yönleriyle açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Çünkü devletlerin tek-tarafli kuvvet kullanmasına getirilen yasağın tek istisnası bu olarak görülmüştür. Bu yüzden bu sistem içerisinde ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuştur.²³⁶ BM Antlaşması'nın ortaya koyduğu genel kuvvet kullanma yasağı ve ortak güvenlik sistemi çerçevesinde meşru savunma self-help'ten tamamen ayrı ve ortak güvenlik sistemi devreye geçinceye kadar başvurulabilecek meşru bir yol olarak ortaya konmuştur.

4.2.3.2.2.1.Meşru Savunma Hakkı'nın Doğal Bir Hak Olması

BM Antlaşması'nın 51. maddesinde meşru müdafaa ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır: *"Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler Üyelerinden birinin silahlı saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ve meşru savunma hakkına halel getirmez"*. Anılan maddeye göre silahlı saldırıya uğrayan devlet BMGK gerekli önlemleri alıp harekete geçene kadar saldırgan devlete karşı kendisini savunabilir. Kendisini savunmak için bir devletin kuvvet kullanması bu hakkın meşru olmadığı anlamına gelmez.

BM'nin uluslararası hukukta kuvvet kullanımına getirdiği yasağın doğal bir istisnası olan meşru savunma hakkı kısıtlanabilir fakat tamamen yok edilemez. Nitekim MC ve

²³⁶Ulaş Karadağ, "Birleşmiş Milletler Antlaşmasına Göre Meşru Müdafaa Hakkı", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, 2016, s. 172.

Birand-Kellogg Paketi dönemlerinde bile bu hakkın olduğu kabul edilir.²³⁷ Çünkü devletlerin haksız bir saldırı karşısında kendisini savunması hiçbir dönemde tartışma konusu olmamıştır. BM Antlaşması da bu hakkı önceki dönemlerden süregelen doğal bir hak olarak kabul etmektedir.

BM Antlaşması'nın 51. maddesi meşru savunma hakkını üç yönde geliştirmiştir. İlk olarak üye devletlerin bireysel olarak meşru savunma hakkı birlikte meşru savunmayı da içermeye başlamıştır. İkinci olarak bu hak kötüye kullanımlardan kurtarılmaya çalışılarak 'silahlı saldırı' koşulunun altı çizilmiştir. Son olarak ise bu hakkın kullanımının geçici olduğu vurgulanmıştır. Yani BMGK gerekli önlemleri alana kadar kullanılması gerektiği belirtilmiştir.²³⁸

Ancak Antlaşma'nın 51. Maddesinde tanımlanan meşru savunma kavramının neyi kastettiği çok önemlidir. Çünkü madde meşru savunma kavramının sınırlarını belirliyorsa başka bir hukuki kaynağa gerek kalmadan kavramın meşru sınırlarını çizmektedir. Eğer bu madde meşru savunma hakkının sınırlarını çizmeyip hakkın varlığından söz ediyorsa o zaman meşru savunma kavramının içeriği genel hukuk kuralları tarafından belirlenecektir. Bu durum kavrama geniş pencereden bakıldığıının ve kavram çerçevesinde yapılabilecek kuvvet kullanımının daha esnek yorumlanabileceğinin göstergesidir. Fakat hangi görüş kabul edilirse edilsin meşru savunma kavramı devletlere sınırsız bir hak vermemektedir. Bu sınırlamaların bir kısmı BM Antlaşması'ndan bir kısmı da yapıla gelişten kaynaklanmaktadır.²³⁹

4.2.3.2.2.2.Meşru savunma hakkının koşulları

4.2.3.2.2.2.1.Bir silahlı saldırı olması

Silahlı saldırı kavramı da diğer kavramlar gibi BM Antlaşması'nın hiçbir yerinde net bir şekilde tanımlanmamıştır. Antlaşma'nın 2/4. maddesi üye devletlere sadece başka devletlerin egemenliğine ve bağımsızlığını tehlikeye düşürecek kuvvet kullanımını veya kuvvet kullanım tehdidini yasaklamıştır. Hangi eylemlerin kuvvet kullanım tanımına gireceği yoruma açık kalmıştır. Kuvvet kullanma kavramının net bir tanımı olmayışı bu yasağı tehdit eden her eylemin BM Antlaşması'nın 39. maddesinde belirtilen saldırı tanımlamasına girip girmeyeceğini de muğlak bırakmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3814 sayılı ve 1974 Tarihli Kararı²⁴⁰ bu muğlaklığı ortadan kaldırmaya yöneliktir. Anılan toplantıda 'Saldırı' kavramının net bir şekilde tanımı yapılmaya çalışılmıştır. Fakat anlam karmaşası tam

²³⁷ Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, Beta Yayınları, İstanbul 2015, s. 105.

²³⁸ Taşdemir, a.g.e, s. 151.

²³⁹ Özer, a.g.e, s. 67.

²⁴⁰ http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/3814.pdf (Erişim Tarihi: 14. 12. 2017)

olarak giderilememiştir. Çünkü bu karar BMGK'nde barış tehdit edildiğinde, bozulduğunda veya bir saldırı eylemi olduğunda saptama görevini belirleyen 39. maddedeki anlamıyla saldırıyı tanımlamaktadır. Oysa anılan maddede GK'nin alabileceği zorlama eylemleri yalnızca kuvvet kullanma eylemine veya tehdidine dayanmamaktadır.²⁴¹ Uluslararası barış ve güvenliği korumak için yeterli çabayı göstermemek, kuvvet içermeyen bir uluslararası hukuk ihlali veya Genel Kurul tavsiyelerine uymama zorlama önlemlerin alınmasına dayanak oluşturabilir. Saldırı kavramının bu çerçeveden tanımlanması bu yüzden sakıncalıdır. Çünkü devletlerin bu türden eylemleri meşru savunma hakkını harekete geçirmez. Ayrıca madde 2/4 belirtilen manada kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidi olmayabilir.²⁴²

Hangi anlamda tanımlanırsa tanımlansın silahlı saldırının uluslararası hukukta meşru savunma yolunu açtığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla Genel Kurul'un 3814 sayılı ve 1974 tarihli kararın 3. maddesinde belirtilen hususlar meşru savunma hakkının dayanak noktasını oluşturmaktadır. Fakat bu maddede belirtilen hususlar sınırlayıcı değildir.

Genel Kurul Kararları'nın 1. maddesi daha önce de belirtildiği üzere saldırı kavramının tanımı üzerinde durmuştur. Kararın 2. maddesi ise daha çok kapsamıyla ilgilenmiştir. Buna göre bir devletin BM Antlaşması'na aykırı olarak ilk önce kuvvet kullanan taraf olması '*prima facia*' (ilk bakışta) bir saldırı eyleminin kanıtı olacağı belirtilmiştir. Fakat GK yine BM Antlaşması'na uygun olarak konuyla ilgili bir değerlendirme yoluna gidebilir. Yani ilgili eylemler veya sonuçları hakkında madde 2'de belirtilen gibi bir değerlendirme yapabileceği gibi böyle bir değerlendirme yapılmasının haklı olmayacağı kararını da verebilir. GK'nin bu konudaki kararının belirleyicisi ilk kuvvet kullanan tarafın iyi niyetidir. Eğer iyi niyet yoksa saldırı fiili gerçekleşmiş demektir.

Karar'ın 3. maddesinde sayılan kuvvet kullanma örneklerinin BM Antlaşması'nın 51. maddesi bağlamında silahlı saldırı kapsamına girdiği kabul edilmektedir. Bu eylemler şunlardır;

(a) Bir devletin silahlı güçleri tarafından başka bir devletin ülkesine saldırı veya bu ülkenin işgal edilmesi ya da geçici de olsa böyle bir saldırı veya işgalden kaynaklanan askeri işgal veya kuvvet kullanma yoluyla başka bir devlet ülkesinin ya da bir parçasının ilhak edilmesi,

(b) bir devletin silahlı güçlerinin başka bir devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bu devlet ülkesine karşı başka herhangi bir silah kullanması,

²⁴¹Özer, a.g.e, s. 54.

²⁴²Keskin, a.g.e, s. 46.

(c) bir devletin silahlı güçlerinin başka bir devletin liman ve kıyılarını ablukaya alması,

(d) bir devletin başka bir devlet kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz ve hava filolarına silahlı güç kullanarak saldırması,

(e) bir antlaşma ile başka bir ülkede bulunan silahlı kuvvetlerin, antlaşmada belirtilen şartlara aykırı olarak kullanılması veya antlaşmanın belirlediği süreden daha uzun süre bu ülkede kalması,

(f) devletin kendi ülkesini başka bir devlete saldırı için kullandırması,

(g) başka bir devlete o ülkede silahlı saldırı oluşturabilecek yoğunlukta silahlı güç kullanma olayları gerçekleştiren silahlı kollar, gruplar, düzensiz birlikler veya lejyonerler göndermek.²⁴³

Maddelerde belirtilen hususların son ikisi dolaylı kuvvet kullanımı kapsamına girmektedir. UAD'ın 1986 Nikaragua Davası Kararı'nda²⁴⁴ bu yolların silahlı saldırı kapsamında olduğu kabul edilmiştir. Fakat bu maddelere dayanarak meşru savunma hakkının olduğunu söylemek hatalı olur. Çünkü misakta belirtilen hususlar nettir. Eğer bir devlet BM Antlaşması'nın 51. maddesine göre silahlı saldırı altındaysa yani yukarıdaki maddelerde belirtilen eylemlerden herhangi birisi(f ve g maddeleri hariç) bir devlete karşı gerçekleşmişse bu, onun haksız saldırı altında olduğunu gösterir ve saldırı altındaki devletin meşru savunma hakkını doğurur. Eğer BM Antlaşması'nın 2/4'te belirtilen hususlar silahlı olmayan bir şekilde ihlal edilirse devletlerin meşru savunma hakkı doğmaz. UAD da 1986 Nikaragua Davası'nda bu görüşü destekleyerek dolaylı kuvvet kullanma yollarının silahlı saldırı olarak görülebilmesi için ölçü ve etkilerinin silahlı saldırı niteliğinde olması gerektiğini vurgulamıştır.²⁴⁵

4.2.3.2.2.2.Güvenlik Konseyi'ne Bilgi Vermek

BM Antlaşması'nın 51. maddesi gereği üye devletler meşru savunma haklarını kullanırken bu durumu ivedilikle GK'ne bildirmekle yükümlüdür. Bilgi vermek meşru savunma iddiasında bulunan tarafın görevidir. Eğer her iki devlet de meşru savunma

²⁴³Örnek, a.g.e, s. 33.

²⁴⁴1986 yılındaki Nikaragua Davası'nda Uluslararası Adalet Divanı(UAD) 3'e karşı 12 oyla ABD'nin Nikaragua hükümetine muhalif olan güçlere (kontra) silah, eğitim, donanım ve finans desteği verdiğini, bu destekle birlikte Nikaragua Cumhuriyeti'ne karşı kuvvet kullanımı içeren müdahalelerde bulunarak bir uluslararası hukuk teamülü kapsamındaki " başka devlete karşı kuvvet kullanma" yükümlülüğünü ihlal ettiğini ve Nikaragua'nın iç işlerine karışarak bağımsızlığına zarar verdiğini kararlaştırmıştır. Bkz. Alper Yılmaz, Orhan İrk, "Nikaragua Divan Kararları Işığında Kuvvet Kullanma ve Meşru Müdafaa Sorunu", CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 2, Haziran 2015, s. 157.

²⁴⁵Keskin, a.g.e, s. 49.

iddiasında bulunuyorsa her iki tarafta bu yola başvurulabilir. GK bu konuda yetkili mercidir. Verdiği kararlar bağlayıcıdır. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri almak asli görevlerindedir. Konsey bu yönde karar aldığı anda meşru savunma altında kuvvet kullandığını iddia eden devlet kuvvet kullanımını sona erdirmek zorundadır. Meşru savunma hakkı GK harekete geçene kadar kullanılan geçici bir haktır. Hiçbir şekilde uluslararası kurumlar tarafından alınması gereken önlemlerin yerine alabilecek geniş kapsamlı bir hak değildir.²⁴⁶

4.2.3.2.2.3.Zorunluluk ve Aciliyet İlkeleri

Terörist saldırıya uğrayan devletlerin saldırıya karşı olay anında vereceği tepki veya kuvvete başvurmadan önce hangi barışçıl önlemlerin alınabileceği, terörist saldırıların sona ermesinden çok uzun süre geçtikten sonra nelerin yapılması gerektiği gibi sorunların tamamı meşru savunmanın zorunluluk ve aciliyet ilkeleriyle ilgilidir.²⁴⁷

Kuvvete başvurma hususunda karar verildiği anda zorunluluk konusunda değerlendirme yapılmış demektir. Kuvvet kullanmak haksız saldırıya uğramış devlet için zaruri hale gelmiştir. Fakat bu husus haksız bir silahlı saldırının meydana gelmesiyle otomatik olarak meşru hale gelmez. Devam eden bir silahlı saldırıya maruz kalan devletin barışçıl çözüm yollarını denemesi o andan itibaren rasyonel değilse zorunlu olarak kuvvet kullanma yoluna gidecektir. Dolayısıyla haksız saldırı karşısında kalan devletin başvuracağı ilk yol sorunun kuvvet içermeyen barışçıl yollarla aşılmasıdır. Barışçıl yolların sorunun çözümünde bir etkisi olmayacağı ve mağdur tarafın zararını telafi etme imkânı bulunmayacağı düşünülüyorsa kuvvet kullanma yoluna gidilebilir. Çünkü mağdur devletin silahlı savunma dışında bir opsiyonunun olmadığı apaçık ortadadır. Sonuç olarak zorunluluk hali devletlerin alternatif bir seçeneğinin bulunmadığı sıcak bir tehdit durumunda ortaya çıkmaktadır.²⁴⁸ Haksız saldırı ile ilgili taraflar arasında bir görüşme başlamışsa bundan sonra verilecek silahlı tepki meşru savunma olarak değerlendirilemez.

Meşru müdafaa hakkının kullanımında aciliyet ilkesine göre silahlı saldırı ile alınan tedbirler arasında zaman bakımından bir kopukluk olmamalıdır. Yani saldırı gerçekleştiği zaman verilecek bir tepkiyle bertaraf edilmelidir. Tepki süresi uzadıkça alınan tedbirler meşru savunma olmaktan çıkarak '*askeri zararlar karşılığı*' niteliği kazanacaktır. Fakat haksız

²⁴⁶Yücel Acer, "Uluslararası Hukukta Saldırı Suçunun Temel Unsurları Tanım Çalışmaları ve Yansımalar", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 1, Sayı: 3, 2005, s. 17.

²⁴⁷Ülkü Halatçı, "11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu'nun Bir Değerlendirmesi", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 2, Sayı: 7, 2006, s. 96.

²⁴⁸Taşdemir, a.g.e. s. 217.

saldırıya uğrayan devletin anında yanıt vermesi her zaman olası değildir. Bunun için Antonio Cassese şunu önermektedir; mağdur devlet barışçıl çözümler sonuçsuz kaldığı anlaşılana kadar kuvvete başvurmamalıdır. Bu yöntem haksız bir silahlı saldırı karşısında kalan mağdur devletin bu saldırıya yanıt vermesinde zamansal bir kopukluk olabileceğini vurgulamaktadır. Çünkü Cassese'nin görüşü aciliyet kavramına daha esnek ve daha mantıklı bir çerçeveden yaklaşmıştır.

Geçmişte zaman kopukluğu açısından meşru müdafaa olarak değerlendirilen ve değerlendirilemeyen örnek olaylar vardır. Mesela Hindistan'ın Portekiz işgaline 450 yıl sonra yanıt vererek 1961'de Goa'yı işgal etmesi meşru müdafaa olarak değerlendirilemez. Fakat 2 Nisan 1986 yılında Arjantin Falkland/Malvinas adalarını işgal ettiğinde İngiltere meseleyi bir taraftan barışçıl yollarla çözmeye çalışırken diğer taraftan silahlı kuvvetlerini deniz yoluyla adalara doğru yönlendirmiştir. Sonuçta İngiltere deniz kuvvetleri 29 Nisan'da adaya ulaştırmış ve 14 Haziran'da Arjantin kuvvetlerinin teslim olmasıyla savaş bitmiştir. Bu savaşta zaman kopukluğu problemi hiçbir zaman tartışma konusu olmamıştır. İngiltere'nin adalara yönelik kuvvet kullanımı uluslararası hukuka uygun meşru müdafaa ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

4.2.3.2.2.4.Orantılılık

Tarihsel geçmişi Ortaçağ'ın '*haklı savaş*' doktrinine dayanan orantılılık ilkesi bir saldırı veya tehdit karşısında kalan devletin bunlara karşı kullanacağı kuvvetin saldırıya oranla makul ölçüde olması gerekliliğini ifade eder. Amaç maruz kalınan haksız kuvveti etkisiz hale getirmektir. Bu yüzden kullanılan kuvvet amacı aşarak cezalandırıcı nitelikte olmamalıdır. Kendisini savunan devlet saldırgan devletle aynı nitelikte silah kullanmalıdır. Bu çerçevede maruz kalınan silahlı saldırıya karşı kullanılan kuvvete sınırlamalar getiren bu ilke çatışmaların tırmanmasını da engellemektedir.²⁴⁹

Uluslararası hukukta meşru müdafaa'nın gereği olarak ülkelerin orantılılık ilkesine uyması gerektiği hemen hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Ancak doktrinde orantılılığın nasıl belirleneceği hususunda görüş birliği yoktur. Bu konuda geliştirilmiş farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımların ilki '*göze göz(eye for eye)*' ya da '*kısasa kısas(tit for tat)*' yaklaşımıdır. Buna göre tehdide veya saldırıya karşı kullanılan kuvvet maruz kalınan

²⁴⁹Sertaç H. Başeren, *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanımının Sınırları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s. 137.

kuvvetle aynı nitelikte ve aynı oranda olmalıdır. Saldırıyı yok etmek için kullanılan kuvvetin miktarı gerekenden fazla olmamalıdır.

İkinci yaklaşım '*kümülatif orantılılık*' doktrini dir. Buna göre haksız saldırıya maruz kalan devlet terör hareketlerinin kümülatif etkilerini dikkate alarak kuvvet kullanabilir. Yani saldırıya karşı verilecek tepki son terör olaylarının yanında geçmişteki illegal eylemlerin toplamına eş değer olabilir. Bu yaklaşım ABD, İsrail, Güney Afrika ve Portekiz tarafından ileri sürülmüştür.²⁵⁰ Bu devletler GK'ni kümülatif orantılılık doktrinini benimsemediği ve bu görüşü kınadığı için eleştirmiştir. Fakat GK'nin bu yöndeki kınaması daha çok doktrin düzeyinde olmuştur. Meşru savunma hakkının varlığı üzerinde herhangi bir kınama yapılmamıştır. Zaten Nikaragua davasında UAD olayların kümülatif toplamının bir silahlı saldırıya ulaşabileceğini kabul eden bir görüşü benimsemiştir.²⁵¹

'*Dişe karşı göz*' veya '*caydırıcı orantılılık*' ise doktrin in üçüncü yaklaşımıdır. Buna göre saldırıya uğrayan devletin uygulayacağı kuvvete dayalı tedbirler önleyici faaliyetleri de kapsayabilir. Yani mağdur devletin vereceği tepki karşılaştığı tehdidin tamamına orantılı olmalıdır. Bu yaklaşımda kullanılan kuvvetin tehdide veya saldırıya orantılı olup olmadığı tespit edilirken '*kümülatif orantılılık*' yaklaşımında olduğu gibi geçmişteki olaylar dikkate alınmamaktadır. Fakat bu yaklaşım diğerlerinden farklı olarak gelecekteki tehdidin derecesinin belirlenmesinde rol oynamaktadır. Buna göre bir saldırı dizisinin varlığı gelecekte gerçekleşebilecek muhtemel saldırılar için ikna edici belirtileri barındırmaktadır. Böylece caydırıcı amaç taşıyan ve saldırı maksadını aşan misilleme orantısız güç olarak görülmemektedir. Ayrıca bu yaklaşım gelecekteki saldırıları önlemeyi ve caydırmayı amaçlamaktadır.²⁵²

Orantılılık ilkesine ilişkin olarak belirtilmesi gereken son şey bu ilkenin insancıl hukukun belgeleri olan 1949 Cenevre Sözleşmeleri (Ek protokollerle birlikte) bakımından önem arz etmesidir. Sözleşmenin 1977 tarihli I numaralı ek protokolünde '*ayırım gözetmeyen saldırılar*' başlığında kabul edilen bir bölüm vardır.²⁵³ Buna göre uygulanacak saldırılarda siviller ve sivil nesnelere ile askerler ve askeri nesnelere arasında ayırım yapılması gerekmektedir. Yani maruz kalınan kuvvete veya tehdide karşı uygulanacak kuvvette belli oran aşılmamalı savaşın tahribatı sivilleri etkilememelidir. Anılan sözleşmenin 1977 tarihli I

²⁵⁰Berdal Aral, *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı*, Siyasal Kitabevi, (I.Baskı), 1999, s. 29.

²⁵¹Bozkurt, a.g.e. s. 61.

²⁵²Özer, a.g.e, s. 158.

²⁵³Melike Batur Yamaner 'vd.', "12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, İstanbul 2014, s.180-181.

numaralı ek protokolünün kabulünden beri orantılılık insancıl hukukun hem sözleşme hem de örfi nitelikte bir ilkesi haline gelmiştir.²⁵⁴

4.2.3.2.3. Örf ve Adet Hukukunda Meşru Müdafaa

Meşru müdafaa hakkını düzenleyen 51. maddede '*orantılılık, zorunluluk ve aciliyet*' ile ilgili herhangi bir ibare yoktur. Fakat meşru müdafaa hakkının yapıla gelişten kaynaklanan bir sınırı olduğu kabul edilir. Çünkü devletlerin uğradığı haksız saldırının amacı gerekli olan en az kuvvetle bunu bertaraf etmektir. Bu konudaki en önemli olay 1837 yılında Kanada'nın İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Savaş gerçekleşirken Kanadalılar zaman zaman yakınlarındaki ABD eyaletlerine sığınıyor ve onlardan yardım alıyorlardı. ABD Hükümeti bu olay karşısında tarafsızlık politikası izlediğini açıklamıştı. Kanadalılar Navy adasından İngiltere'ye ait gemilere saldırıyordu. İhtiyaç duyulan silah yardımını ise Caroline adlı Amerikan bandıralı gemi vasıtasıyla temin ediyorlardı. Fakat İngilizler bu durum üzerine Caroline'i Schlosser adlı ABD limanında ele geçirmiş ve Niagara Şelalesi'nden aşağı atmıştı. Olayda iki Amerikan vatandaşı hayatını kaybetmişti. ABD Hükümeti olayın sorumlusu olarak gördükleri bir İngiliz vatandaşını tutuklamıştı. İngiliz Hükümeti ise bu olayın kendileri için meşru müdafaa hakkını doğurduğunu ve verdikleri tepkinin meşru olduğunu savunmuştu. Onlara göre Caroline korsan faaliyetler gösteren bir gemiydi ve ABD kendi sınırları içerisinde buna göz yummuştu. Bu yüzden İngiltere gerekli önlemleri almıştı. Fakat bu görüş ABD Hükümeti tarafından reddedilerek bir dizi diplomatik yazışmaya vesile olmuştur.²⁵⁵ Dönemin ABD Dış İşleri Bakanı Daniel Webster ilk olarak İngiltere'nin ABD diplomatik temsilcisi Fox'a bir mektup yazar. Mektupta Webster şöyle der:

'Ani, karşı konulmaz, başka bir araç seçimine ve düşünmeye imkân bırakmayan bir meşru savunma zaruretinin olduğunun kanıtlanması gerekir.' Webster Fox'a gönderdiği notada ise '*ani, karşı konulamaz, başka bir araç seçimine ve düşünmeye imkân bırakmayan bir meşru savunma zarureti ispat etmek Majesteleri'nin Hükümeti'ne düşmektedir. Kanada yerel makamlarının durumun vehametinin Amerikan topraklarına girmelerini gerektirecek olması halinde dahi makul olmayan ve aşırı olan bir şey yapmadıklarını ispatlamak da yine İngiliz Hükümetine düşmektedir. Zira, meşru müdafaa zarureti ile hakli görülebilecek bir eylem, bu zaruret ile sınırlı olmalı ve kesinlikle bu kapsam dahilinde kalmalıdır. Caroline'in güvertesindeki kişiye ihtarda veya uyarıda bulunmanın mümkün olmadığı veya yararsız olduğu gün ışığının beklenemeyeceği ispat edilmelidir. Masum ile*

²⁵⁴ Taşdemir, a.g.e, s. 220-221.

²⁵⁵ http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp (Erişim Tarihi: 14. 12. 2017)

suçluyu ayırmanın mümkün olmayacağı gemiye el koyma ve onu tutuklamanın yeterli olmayacağı gemi limanda demirliyen, güvertesindeki silahlı kişiler uykudayken, gecenin karanlığında ona saldırmak bir kaçını öldürmek ve diğerlerini de yaralamak, daha sonra onu akıntıya sürüklemek, onu yakmak ve gemide masum ile suçlunun bir arada olup olamayacağını veya canlı ile ölünün aynı yerde olup olmayacağını bilmeyecek kadar dikkatsiz davranmak ve insan hayatını korku ile dolduracak şekilde onu korkunç bir kadere sürüklemek için kaçınılmaz ve mevcut bir zaruret olduğu da ispatlanmalıdır. Amerikan Hükümeti tüm bu şartların mevcut olduğuna inanmamaktadır.”²⁵⁶

Webster İngiliz meslekdaşı Lord Ashburton’a yazdığı notada ise meşru savunma hakkından bahsedebilmek için ‘‘ani, karşı konulmaz, başka bir araç seçimine ve düşünmeye imkân bırakmayan bir meşru savunma zaruretinin olduğunun’’ kanıtlanması gerektiğini bildirmiştir.

Gerçekleşen bu hadiseler sonucu Webster’in ortaya koyduğu bu formül (orantılılık, zorunluluk ve aciliyet) teamül hukukunda meşru müdafanın hukuksal sınırları içerisinde görülmüştür. Bu tarihten itibaren de meşru savunma uygulamalarında aranmaya başlanmıştır.

4.3. KÖRFEZ SAVAŞLARI VE ULUSLARARASI HUKUK

4.3.1. I. Körfez Savaşı

4.3.1.1. Uluslararası Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi

Irak’ın Kuveyt’i işgalinin ardından ivedilikle toplantı yapmak üzere toplanan BMGK işgalle aynı gün yapılan toplantı sonucunda 660 sayılı karar ile Irak’ın Kuveyt’i işgalini kınamıştır. 2 Ağustos 1990 tarihinde alınan bu karara göre Irak yönetiminin askerlerini koşulsuz olarak geri çekmesi talep edilmiş, iki taraf arasındaki sorunların çözülmesi için barış görüşmelerinin başlaması öngörülmüştür. Fakat anılan kararda öngörülen şartlar gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine GK, 6 Ağustos 1990’da tekrar toplanarak 661 sayılı kararı kabul etmiştir. Buna göre ilk kez durum tespitine gidilmiştir. Irak’ın Kuveyt’e işgaline yanıt olarak meşru müdafaa hakkının doğduğunu belirten kararda bireysel ve kolektif olarak bu hakkın kullanılabilceğinin altı çizilmiştir. Bu çerçevede Irak ve Kuveyt’e yönelik ekonomik ve siyasi ambargo uygulanması kararlaştırılmıştır.

²⁵⁶ Gündüz, a.g.e, s. 154.

8 Ağustos 1990'dan I. Körfez Savaşı'nın başladığı 16 Ocak 1991 'e kadar konuyla ilgili 15 karar alınmıştır. Bu kararlar Irak ve Kuveyt arasında yaşanan gelişmelerin barışçıl ve kuvvet içermeyen bir şekilde çözme amacını taşımaktadır. Ayrıca bu kararlarda Irak'ın yabancıları kalkan olarak kullanmasının engellenmesi de amaçlanmıştır. 18 Ağustos 1990 tarihinde BMGK'de alınan 664 sayılı karar bu amacı taşımaktadır. Anılan karara göre tüm tutuklu yabancılar serbest bırakılacak, diplomatların dokunulmazlığı zedelenmeyecek ve bu kişilerin Irak ve Kuveyt'ten ayrılması konusunda her türlü kolaylık sağlanacaktı. GK, 664 sayılı karardan bir hafta sonra 25 Ağustos 1990'da 665 sayılı kararı almıştır. Buna göre GK 660, 661, 662 ve 664 sayılı kararlara her iki devletinde acilen ve tamamen uyması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca anılan karar Irak'a karşı açıkça kuvvet kullanılması konusunda BMGK tarafından verilen ilk karardır. Bu karar üye devletlere ambargonun uygulanabilmesi ve insani sorunların yarattığı olumsuz etkilerin giderilmesi için bir takım kararların (666, 667, 670, 674, 677) alınmasına vesile olmuştur. Anılan kararlar neticesinde diplomatik çabalar yetersiz kalmış ve Irak'a karşı kuvvet kullanılmasını düzenleyen 678 sayılı kararın BMGK tarafından verilmesine neden olmuştur. Bu karara göre BM'nin tüm çabaları Irak tarafından yerine getirilmediğinden barışın ve güvenliğin tesisi adına BM gereken önlemleri alacaktır. BM bu önlemleri alırken BM Antlaşması'nın VII. bölümünde açıklanan kolektif güvenlik sistemini devreye sokacaktır. Irak hükümeti 16 Ocak 1991 tarihine kadar gerekenleri yapıp Kuveyt'ten çekilmezse BM 660 sayılı karar ve devamındaki koşulların yerine getirilmesi için gereken önlemleri alacaktır.

Anlatılan gelişmeler özetlenecek olursa Irak'a karşı başlatılan askeri harekâtın uluslararası hukuka uygun olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü ortada Irak'ın kuvvet kullanma yoluyla BM Antlaşması'na aykırı olarak kendisine toprak kazandırma çabası vardır. Bunun sonucu olarak da BMGK kendisine hukuken verilen yetkiyi kullanarak Kuveyt'in kurtarılması için bir grup devlete kolektif meşru savunma hakkının kullanımını vermiştir.²⁵⁷

4.3.2.II. Körfez Savaşı

4.3.2.1. Uluslararası Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi

ABD'nin Irak'ı işgalinin nedenlerine bakıldığında temellerinin Eylül 2002'de açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde atıldığı görülecektir. '*Bush Doktrini*' olarak adlandırılan bu stratejide Irak kitle imha silahlarına ve biyolojik silahlara sahip dünya barışı için yakın tehditler içeren bir devlet olarak tanımlanmıştır.²⁵⁸ 11 Eylül'ün tekrar yaşanmaması

²⁵⁷S. Erkmen, ''ABD'nin Ortadoğu'da...'', s. 314-315.

²⁵⁸Örneğin, a.g.e, s. 213.

adına Soğuk Savaş Dönemi'nde uygulanan 'çevreleme' ve 'caydırıcılık' gibi önlemlerin yetersiz olduğu açıklanmıştır. Çünkü bu önlemler nükleer, kitle imha ve biyolojik silahlara sahip olan terörist gruplara ve bunlara destek veren hükümetleri engellemede başarısızdır. Bunları engellemek adına uluslararası hukukta daha önce eşine rastlanmamış bir terim getirilerek 'önleyici savaş' veya 'önalıcı vuruş' stratejisi açıklanmıştır.²⁵⁹ Buna göre hukukta ihtilafli olan sezgisel meşru müdafaa hakkının kullanılabilceği vurgulanmıştır. Yani bu stratejiye göre ABD uluslararası barışın tehdidi olarak gördüğü devletlere bu devletlerin herhangi bir saldırısından önce dikkat etmeli, gerektiğinde saldırmalı ve yönetim biçimini değiştirmelidir. ABD bu stratejide BM sistemine ve BM Antlaşması'nın hükümlerine (özellikle md.51'e) hiçbir şekilde değinmemiştir. Bu stratejide temel alınan ve referans verilen tek şey ABD'nin kendi yargısı olmuştur.

Bush yönetimi Irak'a yapılan müdahale öncesi nedenleri sıralarken Hüseyin yönetiminin kitle imha, nükleer ve biyolojik silahlara sahip olduğunu ve Irak'ın El Kaide örgütüne lojistik destek verdiğini duyurmuştur. Fakat yapılan müdahale sonrası yönetiminin kitle imha, nükleer ve biyolojik silahlara sahip olmadığı görülmüş, El Kaide ile ilişkisini kanıtlayacak güçlü delillere de ulaşamamıştır.²⁶⁰

4.3.2.1.1. BM Güvenlik Konseyi Yetkilendirmesi

ABD'nin müttefiki İngiltere'yle GK'ne danışmadan Irak'a bir operasyon gerçekleştirmesi müdahalenin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır. ABD yönetimi ise müdahalenin uluslararası hukuk yönünden herhangi bir sakıncası olmadığını savunmuşlardır. Onlara göre işgalin meşruluğu I. Körfez Savaşı'nı müteakip GK'nin aldığı kararlara dayanmaktaydı. Buna göre Irak'ın Kuveyt'i işgalini sona erdirmek için alınan 678 sayılı karar askeri müdahaleden sonra alınan 687 sayılı ateşkes kararı ve Hüseyin yönetimi için son uyarı niteliği taşıyan 1441 sayılı karar müdahalenin meşruluğunu savunanların dayanak noktası olmuştur. Buna rağmen Körfez Savaşı sonrası meşruluğu savunan ve operasyona karşı çıkanların tartışmaları bu üç kararın değerlendirilmesi üzerine yapılmıştır.²⁶¹

4.3.2.1.1.1. Operasyonun Meşruluğunu Savunan Görüş

II. Körfez Savaşı'nın meşru olduğunu savunanların argümanı BMGK'nin 678 kararıdır. Onlara göre Irak'a karşı kuvvet kullanımını düzenleyen bu karar hala yürürlüktedir. Bunun yanı sıra 687 sayılı karar bir ateşkes antlaşmasıdır ve ateşkesin ihlali 678 sayılı kararın

²⁵⁹ Taşdemir, a.g.e, s. 266.

²⁶⁰ E. Fuat Keyman, "11 Eylül Sonrası Dünya ve Demokratik Yönetim", *Hukuk ve Adalet Dergisi*, Sayı: 1. (Ocak-Mart 2004), s. 118-119.

²⁶¹ S. Erkmen, "ABD'nin Ortadoğu'da...", s. 303.

yeniden canlanmasına neden olmuştur. Bu iddiayı İngiltere bir GK toplantısında gündeme getirmiştir. Buna göre 687 sayılı karar Irak'ın kitle imha silahlarının imhasını şart koşmuştu. Irak bu şartları yerine getirmediği için kuvvet kullanımına izin veren 678 sayılı kararın yükümlülüklerini yerine getirmek gerekmektedir. Yeniden canlanan 678 sayılı karar ve buna dayanılarak yapılan operasyonların meşruiyet bakımından herhangi bir sıkıntısı yoktur.

687 sayılı karar Irak, Kuveyt, ABD ve Körfez Savaşı'na katılan koalisyon üyeleri arasında işbirliği yapan ve 678 sayılı kararla uyumlu bir şekilde imzalanan resmi bir ateşkes antlaşmasıdır.²⁶² Ateşkes Irak'ın silah denetçilerine ülkesinde kitle imha ve diğer silahları geliştirip geliştirmedigine dair denetleme hakkı veriyordu. Denetçiler bu görevini yerine getiremezse 687 sayılı kararı oluşturan maddi koşullar ortadan kalkacak ve otomatik olarak 678 sayılı karardaki kuvvet kullanım yetkisini devreye sokacaktır. Buna göre antlaşmaya taraf koalisyon üyelerinden biri tekrar BM kararı gerekmezsin 678 sayılı kararın kendisine verdiği yetkiye dayanarak Irak'a karşı harekât düzenleyebilirdi. Dolayısıyla ABD ve İngiltere'nin Irak'a karşı başlatmış olduğu II. Körfez Savaşı meşrudur. Çünkü Irak yönetimi 687 sayılı kararın uygulanmasına imkân vermemektedir. Bu ise 678 sayılı kararın koalisyon güçlerine kuvvet kullanım yetkisini otomatik olarak vermektedir. 687 sayılı karar o dönemde 678 sayılı kararı sonlandırmamış sadece ertelemiştir. Hüseyin yönetiminin silah denetçilerine 687 sayılı kararın uygulanmasını sağlamaması ise ertelenen 678 sayılı kararın işlev kazanmasına neden olmuştur.²⁶³

1441 sayılı karar Irak'ın BMGK 687'deki yükümlülüklerini yerine getirmediğini tespit etmiştir. Buna göre Irak kitle imha silahları geliştiren, terörizme çanak tutan, kendi halkına baskı yapan uluslararası barış ve güvenliğin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Bu tespitler 687 sayılı kararın ihlali anlamına gelmekte ve 678 sayılı kararı yeniden canlandırarak koalisyon üyelerine Irak'a yönelik operasyon yetkisini aktif hale getirmektedir.

4.3.2.1.1.2. Operasyonun Gayri- Meşru Olduğunu Savunan Görüş

Irak'a karşı yapılan operasyonun meşru olmadığını savunan görüşe göre ABD ve müttefiki İngiltere BMGK 687 ve 678 sayılı kararları kendi istedikleri gibi yorumlamışlardır. 678 sayılı kararda Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi istenmiş ve çekilene kadar ekonomik yaptırımlar uygulanacağı belirtilmiştir. Irak'ın bu kararın gereklerini yerine getirmemesi durumunda ise BM Antlaşması VII. bölüme göre üye devletlere bölgede barış ve güvenliğin

²⁶²Özer, a.g.e, s. 188.

²⁶³S. Erkmen, " ABD'nin Ortadoğu'da...", s. 331.

yeniden tesisi için tüm vasıtaları kullanabilecekleri belirtilmiştir.²⁶⁴ Bu kararda esas olan nokta Kuveyt'in özgürlüğüne kavuşmasıdır. Fakat kuvvet kullanımına meşruiyet kazandırmak isteyen görüş bu esas amacı göz ardı etmiştir. Bu yüzden kuvvet kullanımının meşruiyeti hususunda hataya düşmüşlerdir. Ayrıca 687 sayılı kararda Irak'ın belirtilen yükümlülükleri yerine getirmemesi halinde karar verme yetkisinin BMGK'de olduğu vurgulanmıştır. Kararın yalnızca 4. paragrafında Irak-Kuweyt sınırının ihlali durumunda kuvvet kullanılmasına izin verilmesinden bahsetmektedir. Fakat bu paragrafta bahsedilen kuvvet kullanım yetkisi GK'nin kararına bağlıdır. Yine kararın 34. paragrafında Irak'ın belirtilen yükümlülükleri ihlal etmesi durumunda alınacak önlemleri belirleme görevi üstü kapalı olarak GK'ne verilmiştir.²⁶⁵

687 sayılı karardaki hükümler BM Antlaşması'nın VII. bölümünde düzenlenmiştir. Bu yüzden bu kararın yükümlülüklerinin yerine getirilip getirilmediği hususu da yalnızca BMGK tarafından denetlenebilir. Dolayısıyla kendi yargılarına göre hareket eden devletlerin bunu denetleme yetkisi yoktur. Ayrıca 687 sayılı karar Irak hükümetiyle BM arasında yapılan bir antlaşmadır. Eğer Irak antlaşmanın hükümlerini yerine getirmezse gerekeni yapma görevi BMGK'ne aittir. Bu yüzden İngiltere ve ABD'nin anılan iki karara dayanarak Irak'a yapılan operasyonu meşru göstermeleri olanaksızdır.

4.3.2.1.2.1441 sayılı kararın yetkilendirmesi iddiası

ABD ve İngiltere'ye ait askeri kuvvetlerin 2003 yılının Mart ayında Irak'a karşı gerçekleştirdikleri askeri harekâtın gerekçelerinden biri de Hüseyin yönetiminin kitle imha silahlarına sahip olmasıdır. ABD ve müttefiklerinin iddiası BM silah denetçilerinin Irak'ta inceleme yapmasına Hüseyin yönetimi olanak tanımamıştır. Bunun üzerine ABD ve İngiltere BM 678 sayılı kararda olduğu gibi üye devletlere Irak'a karşı gerekli tüm araçlı kullanma konusunda yetki verilmesini istemişlerdir. Fakat bu istek GK tarafından reddedilip 1441 sayılı kararın alınmasını sağlar. Bu karara göre Irak 1990 yılından bu yana alınan BM kararlarına rağmen kitle imha silahları ve uzun menzilli silah üretimine devam etmesi ve önceki kararlarda kararlaştırıldığı üzere silah üretiminin kapsamı ve bu türden silahların bulundurulduğu yerler konusunda tam ve nihai bir rapor vermemiştir.²⁶⁶ Bunun yanında BM Özel Komisyonu (UNSCOM), Uluslararası Atom Enerjisi Örgütü (IAEA) ve UNSCOM'un

²⁶⁴Hasan Duran, " Birleşmiş Milletler ve Müdahale", Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, 2001, s. 132.

²⁶⁵Özer, a.g.e, s. 192.

²⁶⁶Didem Yaman, "11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yansımalar ve Yasal Düzenlemeler", Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt: 1, Sayı: 1, 2005, s. 130.

devamı niteliğindeki BM Gözlem ve Denetim Komisyonu'na (UNMOVIC) Irak'ta gözlem ve denetleme olanağı tanınmamış olması eleştirilmiştir.²⁶⁷ Fakat tartışmaya yol açan husus 1441 sayılı kararda Irak'ın maddi ihlâlde bulunduğunu belirleyecek tarafın açıkça belirtilmemesi olmuştur. ABD ve müttefikleri GK'ne üye devletlerin bu ihlalleri belirleme yetkisine sahip olduğunu savunmuşlardır. Fransa ve Rusya ise GK'ne üye devletlerin silah denetçilerine sadece yardım etmekle yükümlü olduklarını belirtmiştir. Maddi ihlalleri belirleme yetkisinin ise denetim heyetinde olduğunu açıklamışlardır.

Sonuç olarak ABD ve destekçileri 1441 sayılı kararın ikinci bir karar gerek olmaksızın Irak operasyonuna izin verdiğini savunmuştur. Buna karşı çıkan görüşe göre 1441 sayılı karar ülkelere münferit olarak operasyon için yetki vermemiştir. Irak'a yönelik herhangi bir yaptırımı belirleme yetkisi GK'ne aittir.

4.3.2.1.2.1. Operasyonun Meşruluğunu Savunan Görüş

Operasyonun meşruiyetini destekleyen görüşe göre 1441 sayılı karar ABD ve müttefiklerine iki şekilde yetki vermiştir. İlk olarak bu karar 678 sayılı kararı devreye sokmuştur. Çünkü kararda 678 sayılı karara iki defa atıfta bulunulmuştur. Bu yüzden 1441 sayılı karar geçmişteki kararları etkisiz hale getirmemiş, bu kararları tetiklemiştir. İkinci olarak ise 1441 sayılı kararın ihlâli ABD'ye tek taraflı olarak kuvvet kullanma hakkı tanımıştır. Çünkü Irak yönetimi denetçilerle tam olarak işbirliği yapmamıştır. Ayrıca 1441 sayılı kararda belirtilen '*esash bir şekilde ihlâl*' ve '*ciddi sonuçlar*' ibaresi taraf ülkelere tek başına kuvvet kullanma yetkisi vermiştir. Çünkü Irak yönetimi anılan karardaki hükümleri açık bir şekilde ihlâl etmiştir. Bu durum ABD ve müttefiklerine kuvvet kullanım yetkisi vermiştir.²⁶⁸ Bu iddiayı 6 Mart 2003 tarihinde Başkan Bush yaptığı bir konuşmada dile getirmiştir. Hüseyin yönetiminin biyolojik ve kimyasal silahları denetçilerden sakladığını ve füze üretmeye devam ettiğini belirtmiştir. Bu nedenle Irak'ın 687 sayılı ateşkes ve 1441 sayılı BMGK kararlarını ihlâl ettiğinin altını çizmiştir.

İngiltere ve Avustralya yönetimleri 1441 sayılı kararın Irak'a karşı kuvvet kullanım konusunda taraflara dolaylı bir yetki verdiğini savunmuştur. Avustralya Başbakanı John Haward kararda yükümlülüklerle uyulmaması halinde '*ciddi sonuçlarla karşılaşacak*' ibaresinin kuvvet kullanımına apaçık yetki verdiğini savunmuştur. İngiltere Dış İşleri Bakanı

²⁶⁷ Sercan Reçber, " Irak'a Yönelik Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Geçerliliği", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt: 4, No: 13, 2008, s. 56.

²⁶⁸ Ece Göztepe, "Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da "Haklı Savaş"ın Haksızlığı Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:59, Sayı:3, 2004, s. 86.

Jack Straw da 1441 sayılı kararın kuvvet kullanımı için yeterli olduğunu belirterek başka bir karara gerek olmadığını savunmuştur. Sonuç olarak bakıldığında ABD ve müttefikleri 1441 sayılı kararın Irak'ın işgali için yeterli olduğunu belirtmiş, kuvvet kullanmadan önce GK'ne sadece danışmakla yükümlü oldukları sonucunu çıkartmışlardır.²⁶⁹

4.3.2.1.2.2. Operasyonun Gayrı- Meşru Olduğunu Savunan Görüş

ABD ve müttefikleri BMGK 1441 sayılı kararın başka bir karara gerek olmadan Irak'a yönelik operasyon için kendilerine yetki verdiğini bildirmişlerdi. Fakat GK eğer yetki vermek isteseydi bunu 678 sayılı kararda olduğu gibi açık bir dille ifade ederdi. Böyle bir ifadenin anılan kararda yer almadığı ortadadır. Bunun yanı sıra ABD ve İngiltere 2002 yılının Eylül ve Ekim aylarında Irak'ın yükümlülüklerine uymaması durumunda kendilerine kuvvet kullanım yetkisi veren bir teklifte buldukları ancak diğer GK üyelerinin vetosu üzerine bunu gerçekleştiremedikleri bilinmektedir. Ayrıca Irak'ta yapılan denetlemeler sonucunda herhangi bir kitle imha silahına rastlanmamıştır. Buna göre 1441 sayılı kararda belirtilen yükümlülüklerin Irak hükümeti tarafından ihlâl edildiğine dair açık maddi bir delil de BM'ye sunulamamış olmaktadır.²⁷⁰

GK'nin daimi üyelerinden Fransa, Rusya ve Çin ile geçici üyelerden Almanya ve Suriye de kuvvet kullanımına kesinlikle karşı olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Malezya'da gerçekleştirilen ve 114 ülkenin katıldığı Bağımsızlar Zirvesi'nde ortak bir tavır alınarak Irak yönetiminin 1441 sayılı kararın yükümlülükleri yerine getirmesi belirtilmiştir. Irak'ın yükümlülükleri yerine getirmemesi durumunun ise ABD'ye tek taraflı olarak kuvvet kullanma yetkisi vermediğinin altı çizilmiştir.

Oxford, Cambridge ve London School of Economics gibi saygın üniversitelerinin 16 devletlerarası hukukçusu 7 Mart 2003 tarihinde Guardian Gazetesi'ne ortak bir bildiri yollamışlardır. Buna göre BMGK 1441 sayılı kararında ya da daha önceki kararlarının hiçbirinde üye bir devlete kuvvet kullanma yetkisi vermemiştir. Ayrıca '*Bush Doktrini*' olarak bilinen ve gelecekte yapılacağı öne sürülen bir saldırıya karşı '*öncelikli meşru savunma doktrininin*' uluslararası hukuk açısından bir geçerliliği yoktur. Uluslararası hukukta kuvvet kullanımını düzenleyen BM Antlaşması'nın 41. ve 42. maddeleri bu yetkiyi GK'ne vermiştir. Fakat gerçekleştirilen operasyonda bu kural çiğnenmiştir.²⁷¹

²⁶⁹Yaman, a.g.e, s. 131.

²⁷⁰Noyan Özkan, "ABD'nin Irak'a Askeri Saldırısı Sürecinde Saldırgan ve Müttefiklerinin Hukuki Durumu", İzmir Barosu Dergisi, Uşak Matbaacılık, Sayı: 2, 2003, s. 20.

²⁷¹Ekin Oyan, "Güncel Uluslararası Siyasal Ortam ve Türkiye'nin Hukuksal Dayanakları", Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı: 5, Temmuz 2005, s. 62.

4.3.2.1.3.Öncelikli Meşru Müdafaa Yönünden

11 Eylül saldırıları sonrası gerçekleşen Afganistan operasyonunda uluslararası toplumun desteği ABD yönetiminin yanında olmuştur. Çünkü ABD gibi bir gücün kendi topraklarında terörizme mahkûm kalması diğer orta ve küçük ölçekli ülkelerin küresel terörizme karşı korkularını artırmıştır. Fakat daha sonra ABD hükümetinin '*Bush Doktrini*' adı altında ortaya sunduğu teorilere dayanarak yaptığı açıklamalar uluslararası toplumda kuşkuyla takip edilmiştir. Bunun nedeni ise ABD'nin kuşku ve ihtimallere dayalı olarak kitle imha silahları üreten ve küresel terörizme destek verdiğini iddia ettiği ülkelere karşı açıklamalarıdır. ABD yönetiminin 11 Eylül'ün sorumlusu El-Kaide Saddam Hüseyin ile temas halindeydi. Irak sınırları içerisinde Hüseyin yönetimi tarafından ekonomik ve askeri olarak desteklenmekteydi. Ayrıca Irak'ın sahip olduğu kitle imha silahları uluslararası barış için risk oluşturmaktaydı. Hüseyin yönetiminin iktidarda kalması 11 Eylül'ün yaraları yeni sarılırken ABD'ye karşı bir saldırı ihtimalini de gündeme getirmişti.²⁷²

ABD yönetiminin Hüseyin yönetimi hakkındaki iddiaları Irak operasyonuna uluslararası desteği sağlayamadı. Çünkü uluslararası hukukta kuvvet kullanımının istisnası olan meşru savunmanın şartları bu operasyonda tam olarak karşılanamamıştır. Irak yönetimi ABD, İngiltere ve koalisyon güçlerine karşı herhangi bir saldırıda bulunmamıştır. Ayrıca Irak'ın kimyasal, biyolojik ve kitle imha silahlarını geliştirdiğine dair tatmin edici delile rastlanamamıştır. Kaldı ki uluslararası hukukta muhtemel saldırı üzerine kuvvet kullanımı gibi bir şey mümkün değildir. ABD yönetiminin 2002 yılında açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde yer alan 'önleyici vuruş' doktrini ABD yönetiminin tek taraflı iradesinden doğmuş ve uluslararası hukukta kabul görmeyen bir anlayıştır. Sezgisel-önleyici meşru müdafaa eyleminin kabul edilmesi iddialar üzerinden bir devlete karşı şiddet kullanımını meşru kılarak çatışmayı artıracak, barış ortamına mahal vermeyecektir. Bir ülkenin nükleer veya benzeri silah geliştirdiğinin tespit edilmesi halinde yapılacak olan BM Antlaşması'nın uygulanmasıdır. Buna göre öncelikle BMGK'nin 39. maddesi uyarınca gerekli talimatlar verilecek, gelişme sağlamazsa 41. ve 42. maddelerde yer alan önlemler alınacaktır.²⁷³

4.3.2.1.4.İnsani Amaçlı Askeri Müdahale Yönünden

ABD ve İngiltere'nin Irak'a yönelik gerçekleştirdiği operasyon '*Irak'ı Özgürleştirme Harekâtı*' olarak dünya kamuoyuna sunulmuştur. ABD ve müttefiklerinin iddiası mevcut yönetimin halkına karşı uyguladığı despotik yaptırımlar olmuştur. Irak halkı onlara göre

²⁷²Levent Köker, "Yeni Savaşlar Çağında Hukukun Üstünlüğü ve Uluslararası Politika", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 54, Sayı: 4, 2005, s. 55.

²⁷³Özer, a.g.e. s. 204.

Hüseyin yönetiminin baskı ve zulmü altında ezilmekteydi. Bunun için gerçekleşen Irak operasyonu '*İnsani Amaçlı Askeri Müdahale*' niteliği taşımaktaydı. Nitekim Başkan Bush'a göre insani amaçla yapılan Kosova müdahalesinin meşruluğu nasıl herkes tarafından kabul edilmişse Irak operasyonunun da meşruluğu o derece kabul edilmeliydi. Çünkü Irak halkının zulümden kurtulmaya ihtiyacı vardı. Eğer müdahale edilmezse ve tehlikeyle yüzleşme sürerse halkın maruz kaldığı vahşet devam edecekti. Eğer bu despotik yönetim gider ve Irak özgürleşirse komşularına karşı saldırgan olan devletin yerini barışsever bir devlet alacaktı. Özgür bir Irak'ta zehir fabrikalarına, tecavüz ve işkence odalarına yer olmayacaktı.

ABD yönetiminin insan hakları vurgusu ve operasyonu meşru kılma çabaları uluslararası toplumda kabul görememiştir. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere BM Antlaşması'na göre GK'nin kararı olmadan bir ülkeye operasyon düzenlenmesi mümkün değildir. Irak'a gerçekleştirilen operasyonda da böyle bir karar alınmamıştır. Ayrıca uluslararası hukukta, antlaşmalarda ve teamülde bir ülke sınırları içerisinde gerçekleşen insan hakları ihlâlinin diğer ülkelere müdahale hakkı vermesi gibi bir durum söz konusu değildir. Ahlâki bakımdan değerlendirildiğinde bir ülke sınırları içerisinde gerçekleşen ağır ve sistematik insan hakları ihlâlleri doğal olarak kabul edilemez. Fakat bu durumun kabul edilemez oluşu diğer bir ülkeye müdahale imkânı vermez.²⁷⁴ Müdahale imkânının olabilmesi için bunun uluslararası hukukta düzenlenmesi ve kabul edilmesi gerekir. Bunların yanı sıra Irak'a yapılan operasyon Kosova'daki durumdan oldukça farklıdır. Çünkü Kosova'da Sırbistan tarafından Kosovalı Arnavutlara karşı açık bir şekilde etnik temizlik yapılmakta ve uluslararası uzlaşının beklenmesi can kayıplarının artması riskini artırmaktaydı. Fakat Irak'ta insan hakları ihlâline rağmen böyle bir durum yoktu.

Sonuç olarak yapılan değerlendirmeler Irak'ta yaşanan insan hakları ihlâllerinin var olduğunu fakat ABD ve müttefiklerinin bu temaları kullanarak operasyonu meşrulaşmaya çalıştığını ortaya koymuştur. Çünkü aynı ihlâller Irak ile ilişkilerin iyi olduğu 1980'lerde de yaşanmıştı. Fakat bu dönemde ABD ile Irak iyi ilişkiler geliştirmiş ve silah desteği sağlamıştı. 2003 yılında gerçekleşen operasyon ve öncesinde yapılan açıklamalar bu bağlamda değerlendirildiğinde uluslararası toplumun desteğini sağlayamamıştır. Müdahalenin meşruluğu ise tartışılan konular arasında olmuştur.²⁷⁵

²⁷⁴Oyan, a.g.e, s. 62.

²⁷⁵Özkan, a.g.e, s. 21.

SONUÇ

Uluslararası ilişkiler disiplinini düzenleyen kurallar ve sistemin işleyişi hakkındaki görüşler Milat'tan öncesine kadar dayanmaktadır. Fakat disiplinin modern anlamda ortaya çıkışı I.Dünya Savaşı'nın sona ermesine rastlamaktadır. Esas amacı yeni bir savaşın önüne geçmek ve uluslararası ilişkilerde barış ortamını yaratmak olan idealist kuram disiplinin ilk teorisi olarak ortaya çıkmıştır. Düşünsel kökenleri Thuchdides ve Machiavelli'e kadar uzanan realizm ise insan doğasına pozitif yaklaşarak kolektif güvenlik sistemi, kurumsallaşma ve işbirliği neticesinde sorunlara çözüm arayan idealizme karşı çıkmıştır. Çünkü idealist kuram dünyanın gerçeklerinden uzaklaşarak olması gereken üzerine yoğunlaşmış ve gerçekleri görememiştir.

Thukydides'in '*Peloponnessos Savaşları*' ve Hans Morgenthau'nun '*Uluslararası Politika*' adlı eserleri realist kuramın esaslarını belirleyen yapıtlar arasındadır. Ayrıca Niccolo Machiavelli'nin '*amaca götüren her yol geçerlidir*' anlayışı kuramın temel felsefesi olarak görülmektedir. Buna göre insanlar gücün peşinde koşmakta olan ve diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan varlıklardır. Bencildirler ve sadece kendi çıkarları için mücadele verirler. Kendi çıkarlarının ötesine geçildiğinde işbirliği yapmaktan vazgeçerler. Uluslararası ilişkilerde temel aktör de devlettir. Devletler güç peşinde çıkarları uğruna mücadele verirler. Onları denetleyen herhangi bir üst otorite yoktur. Bu yüzden uluslararası sistem anarşiktir. Devletler rakiplerinin hamlelerine göre strateji geliştirirler. Çıkarları uğruna zaman zaman uzlaşmaya gidilse de barış ortamı geçicidir. Geçici olan bu ortamda aktörler savaş ortamına hazırlık yaparlar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan yeni dünya düzeni bunun iyi bir örneğidir. Savaştan sonra oluşan iki kutuplu sistemde ABD hegemonyasına karşı tehdit olarak gördüğü SSCB'ni bölgesel ve küresel ittifaklarla aşma yoluna gitmiştir. Bunu gerçekleştirirken liberal ekonomik ve politik değerleri dünya genelinde küreselleştirmek ideolojinin ve dolayısıyla hegemonyanın inşasında önemli görülmüştür. Çünkü komünist değerler ABD hegemonyasının önünde görülen en büyük engeldi. Bunun için yapılması gereken liberal ideolojinin ekonomik ve siyasi alt yapısının hazırlanarak yayılmasıydı. Bu manada ilk olarak ticari sınırlamaların azaltılması, gümrük tarifelerinin kaldırılması ve cari işlemler dengesinde sorun yaşayan ülkelere parasal fon sağlayacak uluslararası kuruluşların kurulması amacıyla Bretton Woods'ta toplanmışlardır. Savaş devam ederken toplanan ülkeler İngiltere ve ABD'nin uzlaşması sonucu şekillenen anlaşmayı kabul etmişlerdir. Konferans sırasında John M. Keynes tarafından hazırlanan '*İngiliz Planı*' ile ABD Hazine Bakanı H.

Dexter White tarafından hazırlanan ' *White* ' planı tasarı olarak sunulmuş, ABD'nin planına yakın olan sistem kabul edilmiştir. Kabul edilen bu plan sonrasında liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Çünkü ABD yönetimi hegemonya sorununu liberal ticaret politikasına dayalı sistemle açacağına inanıyordu. Bu çerçevede uluslararası düzeyde üye devletler arasında finansal düzenlemeleri içeren, ticaret sınırlamalarını ve kotaları kaldırmaya yönelik hamleler yapılmıştır. GATT imzalanmış, IMF, WB gibi kurumlar kurulmuştur. Ekonomik olarak kurulan sistemin başarısı liberal politik değerleri benimseyecek müttefik devletler olarak görülmüştür. Bunun için ABD Başkanı Harry Truman, komünizmle mücadele eden hükümetleri destekleme politikasını devreye sokmuş ve 1947 yılında Truman Doktrini'yle Yunanistan ve Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardımlarda bulunulmuştur. Bu doktrin Soğuk Savaş olarak adlandırılan ve SSCB'nin 1991 yılındaki dağılına kadar sürecek olan dönemin de resmi başlangıcını oluşturmaktadır. Dünyayı 'doğu' ve 'Batı' merkezli ikiye ayıran bu süreçte ABD, Avrupa ülkelerini doğu bloğuna teslim etmek istememiştir. Bu amaçla ABD Dış İşleri Bakanı George Marshall Avrupa ekonomilerini tekrar kalkındırmak için geniş kapsamlı bir plan önermiştir. Marshall Planı olarak adlandırılan bu plan Türkiye dahil 16 Avrupa ülkesine Amerikan mali ve malzeme yardımını içermekteydi. Bu plan neticesinde oluşturulan liberal ekonomik sistem Avrupa ülkelerinde ekonomide canlanma meydana getirmiş, tarım ve sanayide üretim artmıştır. 1944 yılında ortaya çıkarılan ve sabit kura dayanan Bretton Woods sistemi 1960'lı yılların sonuna kadar işlerliğini sürdürmüştür. Sistemin ilk dönemlerinde dolara olan güven 1970'li yılların başında ABD'nin ekonomisinde Vietnam Savaşı ve diğer ekonomik sebeplerden ötürü verdiği açıklar nedeniyle güvensizliğe yol açmıştır. Bunun sonucu olarak 1971 yılının Ağustos ayında ilk olarak ABD, devamında ise diğer üye devletler altına ve sabit kur sistemine dayalı Bretton Woods anlaşmasından çekilerek dalgalı kur sistemine geçmişlerdir. 1973 yılında ise petrol üreten ülkelerin ABD ve müttefiklerine petrol ihracına ambargo koyması sonucu ortaya çıkan kriz kapitalist sistemin sorgulanmasına yol açıp ABD hegemonyasının aşınmasına neden olmuştur. Hegemonyanın aşınması ve ekonomik krize çare bulması amacıyla ekonominin devlet müdahalesine karşı olan ve piyasayı özel teşebbüsün yönetmesi gerektiğini düşünen Neo-liberal politika 1980'li yılların başında İngiltere'de Margaret Thatcher, ABD'de ise Ronald Reagan'ın iktidarda bulunduğu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu politika uluslararası üst kuruluşlar vasıtasıyla dünya çapında uygulama alanı bulmuştur. Teorik manada bütün sınırların kalkması ve dünyada tek tip tüketimin yaygınlaşması manasına gelen 'küreselleşme' terimi bu gelişmeler sonucu ortaya atılmıştır. Bu terim ABD hegemonyasının ekonomik, teknolojik, kültürel ve ideolojik olarak da bir dünya görüşü olarak benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır. 1970 yılında çok

uluslu şirketlerin doğmasıyla başlayan küreselleşme 1980'lerde iletişim devriminin yaşanması ve 1990 yılında SSCB'nin eski gücünü kaybetmesi ve ardından yıkılması ABD hegemonyasının rakipsiz kalmasını sağlamıştır. Bu manada 90'lı yıllara kadar müttefiki konumunda olan ve kendisine her türlü destek verdiği Irak yönetimiyle arası açılmıştır (Bu dönemde SSCB yıkılmamış fakat eski gücünü kaybetmiştir). Tabi ki arasının açılmasının nedenlerinden birisi Hüseyin yönetiminin bölgede hakimiyet kurarak güçlenmek isteyişi iken diğer sebep ABD'nin realist kuramın temel felsefesi olan güç arayışı olmuştur. Bu çerçevede bölgede hakim olmak ve müttefik yaratmak isteyen ABD, Kuveyt'in Irak tarafından işgaliyle aradığı fırsatı bulmuştur. Konu işgalin ertesi günü toplanan BMGK'de gündeme gelmiştir. BMGK Hüseyin yönetimini kınayarak uluslararası barış ve güvenliği ihlal ettiğini bildirmiştir. Devamındaki süreçte kuvvet kullanımını içermeyen 661, 662, 664, 666, 667, 669, 670, 674 ve 667 sayılı kararların alınması Kuveyt'in işgalini sonlandıramamıştır. Bunun neticesinde BMGK tekrar toplanarak 678 sayılı kararı almıştır. Bu kararda BMGK'nin tüm çabalarına rağmen Irak'ın 660 sayılı karara ve alınan diğer kararlara uymayarak Kuveyt'ten çekilmeyi reddettiği belirtilmiştir. Irak'ın 15 Ocak 1991 tarihine kadar bu yükümlülükleri yerine getirmeyi ve Kuveyt'ten çekilmeyi redetmesi halinde BM Antlaşması'nın VII. Bölümüne dayanılarak kendisine karşı kuvvet kullanılacağı kararda belirtilen diğer hususlardır. Hüseyin yönetimi bu karar üzerine de işgalden vazgeçmemiştir. Bunun üzerine BMGK kararı alınarak Irak'a önce hava sonra ise kara harekatı düzenlenmiştir. '*Çöl Fırtınası*' olarak adlandırılan operasyon BMGK'nin 2 Mart 1991 tarih ve 686 sayılı kararı ile son bulmuştur. 686 sayılı kararın uygulanma şekli 3 Nisan 1991 tarihinde alınan 687 sayılı karar ile düzenlenmiştir. Bu karar aynı zamanda Irak'ın elinde bulunan kimyasal, biyolojik ve nükleer silah yapımının durdurulmasını, silahların yapımında kullanılan maddelerin kontrolünü Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na (IAEA) bırakmıştır. Anılan bu kararlar ışığında I. Körfez Savaşı ile ilgili bir değerlendirme yapıldığında operasyonun uluslararası hukuka uygun olduğunu söylemek yanlış olmaz. Fakat burada belirtilmesi gereken husus ABD yönetiminin Kuveyt işgaline kadar Irak ile iyi ilişkiler geliştirmesi, işgalle birlikte Irak'ın ekonomik ve askeri olarak artan potansiyelinin farkına vararak bu ülkeye düşmanca tavır takınması olmuştur. Çünkü Hüseyin yönetimi kademe kademe artan gücüyle bölgede ABD'nin nüfuzunu kırmaya başlamıştı. Bu durum realist kuramda belirtilen güç mücadelesini akıllara getirmiştir. Çünkü ABD'nin hegemonyasında önemli bir nokta olarak görülen bölgede artık yeni bir güç doğmaktaydı. Bunun ilk sınavını Kuveyt'in işgaliyle vermişti. ABD küresel hegemonyasına giden yolda böyle bir yönetimi kabul edemezdi. Bunun için işgal BMGK'da süratle oylanarak hukuki alt yapısı sağlanmış, ardından operasyon düzenlenmiştir.

SSCB'nin 25 Aralık 1991 tarihinde dağılması uluslararası ilişkilerde II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan çift kutuplu sistemin sonunu getirmiştir. ABD uluslararası arenada tek hegemon güç olarak kalmıştır. Ötekileştirecek düşmandan yoksun kalan süper gücün yeni hedefi 'radikal islamcı gruplar' ve onlara destek veren yönetimler olmuştur. Bu çerçevede 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin kendi evinde uğradığı silahlı saldırılar kendisine bulunmaz bir fırsat yaratmıştır. Saldırıların ardından açıklama yapan Bush güvenlik anlayışının bu noktadan sonra değişeceği mesajını vermiş, El-Kaide terör grubuna destek vermekle suçladığı Taliban yönetimine uluslararası toplumun ve hukukun desteğini alarak operasyon düzenlemiştir.

11 Eylül 2001 tarihinden sonra ABD yönetiminin temel parametreleri terör, kitle imha silahları, rejim değişikliği ve önleyici vuruş olmuştur. Bush yönetimi kitle imha silahlarına sahip olan ve terör örgütleriyle işbirliği yapan yönetimlerin yine kendilerine saldırıda bulunacağını açıklamıştır. Bu sebepten Soğuk Savaş döneminde uygulanmış 'çevreleme' ve 'caydırıcılık' politikaları artık işlevini kaybetmişti. Bu manada hukukta ihtilafı olan sezgisel meşru müdafaa kullanılmalıydı. Buna göre ABD düşmanlarının kendilerine saldırmalarını beklemeden kendisine karşı yakın bir tehdit hissettiğinde bunun kökünü kazınmalıydı. 'Bush Doktrini' olarak adlandırılan ve 11 Eylül saldırılarından yaklaşık bir yıl sonra kaleme alınan bu güvenlik anlayışının ilk uygulama alanı Irak olmuştur.

II. Körfez Savaşı ilkinin aksine tartışmaları beraberinde getirmiştir. ABD yönetimi Güvenlik Konseyi'nin aldığı 678, 687 ve 1441 sayılı kararların kendisine meşruiyet oluşturduğunu iddia etmiştir. Fakat iddia edilen 678 sayılı kararda BMGK Irak'ın Kuveyt'i işgali kınanmış, Irak'ın hemen işgali sona erdirmesi belirtilmiştir. Irak'ın bu yükümlülükleri yerine getirmemesi durumu da BM Antlaşması'nın VII.Bölümü uyarınca üye devletlere bölgede bölgede barış ve güvenliği sağlamak için tüm vasıtaları kullanma izni BMGK'den izin çıkmıştır. Fakat burada esas amaç Kuveyt'in özgürlüğüne kavuşmasıdır. II. Körfez Savaşı bu manada 678 sayılı kararla meşruiyet kazanamaz. Ayrıca BMGK Irak'a karşı kuvvet kullanımı için herhangi bir devlete takdir yetkisi de vermemiştir. Yine BMGK 687 sayılı kararda Irak'ın 678 sayılı kararda belirtilen yükümlülükleri yerine getirmemesi durumunda ne tür önlemlerin alınacağını belirleme yetkisi BMGK'nindir. Yani bu yükümlülükleri üye bir devletin denetlemesi ve uyulmadığına karar verdiği anda kendi yargılarına göre önlemler alması mümkün değildir. Ayrıca 687 sayılı karar Irak hükümetiyle BMGK arasında yapılan bir anlaşmadır. Hüseyin yönetimi anlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirmezse gerekeni

yapma GK'ne aittir. ABD ve müttefiklerinin bu çerçevede Irak'ı bu karara dayanarak işgal etmeleri olanaksızdır.

Yine ABD ve müttefikleri Irak operasyonuna BMGK 1441 sayılı kararın meşruluk kazandırdığını iddia etmişlerdir. Fakat bu karar öncesinde ABD ve İngiltere GK'dan Irak'a karşı 678 sayılı kararda olduğu gibi tüm önlemlerin alınmasını içeren karar alınmasını istemiş, bu istek GK üyeleri tarafından reddedilerek 1441 sayılı kararın alınmasını sağlamıştır. Bu karar Hüseyin yönetiminin daha önce alınan kararların gereği olarak silahsızlanma yükümlülüklerini yerine getirmesi için son uyarı niteliği taşımaktadır. Buna göre Irak 1990 yılından bu yana kitle imha silahları ve uzun menzilli silahların üretimine devam etmiş ve BM Gözlem ve Denetim Komisyonu'na tam bir rapor verememiştir. Fakat bu karar da Hüseyin yönetiminin 1441 sayılı kararda belirlen yükümlülükleri ihlal ettiğine dair açık ve maddi bir delilde yoktur. Ayrıca bu karar ABD ve müttefiklerine Irak'a operasyon konusunda açıkça yetki de vermemiştir. Eğer öyle olsaydı 678 sayılı kararda olduğu gibi açıkça belirtilirdi. Ayrıca ABD ve İngiltere Hüseyin yönetiminin belirtilen yükümlülüklere uymaması durumunda Irak'a operasyon konusunda GK'den yetki istemiş, bu istek GK üyeleri tarafından reddedilmiştir.

Son olarak Irak'a karşı gerçekleştirilen operasyon '*öncelikli meşru müdafaa*' ve '*insani amaçlı askeri müdahale*' yönünden değerlendirildiğinde ortaya realist kuramda üzerinde durulan 'güç' ve 'çıkar' kavramları çıkmaktadır. ABD Hüseyin yönetimini bölgedeki hegemonyasına ve çıkarlarına aykırı olarak nitelendirmiş ve bu yüzden operasyon düzenlemiştir. Bu manada 'Bush Doktrini' ile savaşa meşruluk kazandırmaya çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır. Çünkü bu doktrinde temel alınan 'önleyici vuruş' terimi uluslararası hukukta belirtilen klasik meşru müdafaa anlayışından ciddi manada farklıdır. Kendilerine karşı herhangi bir fiziki saldırı gerçekleşmeden şüphe üzerine harekete geçilebileceği anlayışını öngören bu terim ABD yönetiminin tek taraflı iradesinden doğmuş ve II. Körfez Savaşı'yla gözler önüne serilmiştir. Ayrıca bu savaşı 'insani amaçlı askeri müdahale' olarak değerlendirmek de imkansızdır. Çünkü bir ülkenin sınırları içerisinde insan hakları ihlalleri yaşanıyorsa barışı, huzuru ve demokrasiyi temin etme görevi GK'ne aittir. Herhangi bir ülkenin bir yetkilendirme olmadan bir diğer ülkenin iç işlerine (insan hakları ihlali dahi olsa) karışması imkansızdır. Uluslararası hukukta yeri yoktur. Ayrıca insan hakları ihlali sadece 2000li yıllarda yaşanmamıştır. 1980'li yıllarda da yoğun bir şekilde yaşanmış fakat o dönemde Irak ile dostane ilişkiler yaşandığından herhangi bir sıkıntı çıkmamıştır. 2003 yılında gerçekleşen bu operasyonun asıl sebebi bölgede ABD hegemonyasının tamamen karşısında duran Hüseyin yönetimi olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKGÜN, Birol, **11 Eylül Sonrasında Dünya, ABD ve Türkiye**, Tablet Yayınları, Konya 2006.

ARAL, Berdal, **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı**, Siyasal Kitabevi, (1. Baskı), 1999.

ARMAOĞLU, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**,Alkım Kitabevi, İstanbul 2005.

ARI, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2004.

ARI, Tayyar, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, Alfa Yayınları, (2. Baskı), 2007.

ARI, Tayyar, **Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezi'nde Yeni Parametreler**, (Ed: İdris Bal), Nobel Yayınları, Ankara 2004.

ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, MKM Yayınları, (8. Baskı), Bursa 2013.

AYDIN, Mustafa, 'vd', **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2.Bölüm), 2015.

BALCI, Ali, KARDAŞ, **Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih,Teori, Kavram ve Konular**, (Ed: Şaban Kardaş, Ali Balcı, (Çev: Ali Aslan) ,Küre Yayınları, 2014.

BAŞEREN, Sertaç, **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanımının Sınırları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003.

BUZOĞLU, Hüseyin, Körfez Savaşı ve PKK, Strateji Yayınları, Ankara 2005.

BEST, Anthony, vd, Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl, (Çev: Taciser Ulaş Belge) , Siyasal Kitabevi, 2012.

BOOTH, Steve SMITH, Uluslararası İlişkiler Kuramları, (Çev: Muhammet Aydın) ,Uluslararası İlişkiler Kütaphanesi Yayınları, 2015.

BORATAV, Korkut, Yeni Dünya Düzeni Nereye, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2000.

BOSTANOĞLU, Burcu, Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram ve Siyasa, İmge Kitabevi Yayınları,1999.

BOSTANOĞLU, Mehmet A. OKUR, Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram, Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara 2008.

BOZKURT, Enver, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, Asil Yayın Dağıtım, (3. Baskı), Ankara 2007.

BROWN, Kirsten AINLEY, Uluslararası İlişkileri Anlamak, (Çev: Arzu Oyacıoğlu), Yayınodası Yayıncılık, (2.Baskı), İstanbul 2008.

CLAUSEWITZ, Carl Von, Savaş Üzerine, (Çev: Şiar Yalçın), Eriş Yayınları, 2003.

ÇAKMAK, Haydar, Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler, (Ed: Haydar Çakmak), Barış Platin Yayınevi, 2007.

ÇELİK, Anıl GÜRTUNA, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri, Başak Matbaacılık, Ankara 2005.

DUBİEL, Helmut, Yeni Muhafazakârlık Nedir?, (Çev: Erol Özbek), İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

EFEĞİL, Ertan, **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli**, Gündoğan Yayıncılık, Ankara 2002.

ERSOY, Eyüp, 'vd', **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, (Der: Ramazan Gözen), İletişim Yayıncılık, (2. Baskı), Ekim 2005

GALGRAİTH, J.Kenneth, **Büyük Kriz 1929**, (Çev: Elif Nihan Akbaş), Pegasus Yayınları, İstanbul 2009.

GÖZCÜ, Alev, **1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye**, Libra Yayınları, 2013.

GÖZEN, Ramazan, **Amerika Kıskaçında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, Liberte Yayınları, (1.Baskı), 2000.

GÖZEN, Ramazan, **Türkiye'nin İkinci Körfez Savaşı Politikası Aktif Politika ve Sonuçları**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1998.

GRAMSCI, Antonio, **Hapishane Defterleri**, (Çev: Adanan Cemgil), Belge Yayınları, (7. Baskı), 2014.

GROTIUS, Hugo, **Savaş ve Barış Hukuku (De Jure Belli Ac Pacis)**, (Çev: Seha L. Meray), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2011.

GÜNDÜZ, Aslan, **Milletlerarası Hukuk**, Beta Yayınları, İstanbul 2015.

GÜRLER, Ali İhsan, **Büyük Ortadoğu Projesi; Bush Doktrini**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2005.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Basımevi,(5. Baskı), İstanbul 1993.

HARDT, Antonio NEGRI, **İmparatorluk**, (Çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.

HOBBS, THOMAS, **Leviathan**, (Çev: Semih Lin), Yapı Kredi Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2007.

KAZGAN, Gülten, **Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000.

KENAR, Serdar ÖRNEK, **Uluslararası İlişkiler ve Devletlerin Dış Politika Tercihleri, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, (Ed: İdris Bal), Lalezar Kitabevi, (1. Baskı), Ankara 2006.

KESKİN, Funda, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1998.

KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri: 1500'den 2000'e Ekonomik Değişime ve Askeri Çatışma**, (Çev: Birtane Karanakçı), İş Bankası Yayınları, Ankara 1996.

KEYNES, J. Maynard, **İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi**, (Çev: U. Selçuk Akalın), Kalkedon Yayıncılık, 2010.

LAURENT, Pierre SALINGER, **Körfez Savaşı: Gizli Dosya**, E Yayınları, 1990.

LOMBARDİNİ, Franco, **Antonio Gramsci'nin Marksist Pedagojisi**, (Çev: Sibel Özbudun-Başak Ekmen), Ütopya Yayınevi, Ankara 2000.

MACHIAVELLI, NICCOLO, **Prens**, (Çev: Nazım Güvenç), Anahtar Kitaplar Yayınevi, (2. Baskı), İstanbul 1994.

MAKİYA, Kanan, **Savaş, Diktatörlük, Başkaldırı ve Arap Dünyası**, (Çev: Arif Karabağ), Avesta Yayınları, İstanbul 2003.

MORGENTHAU, Hans J., **Uluslararası Politika**, (Çev: Baskın Oran, Ünal Oskay), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, (1. Cilt), Ankara 1970.

NYE, Joseph, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, (Çev:Gürol Koca), Literatür Yayınları, İstanbul 2003.

NYE, Joseph, **Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç**, (Çev:Rayhan İnan Aydın), Elips Kitap, Ankara 2005.

ONAY, Yaşar, **Neden Irak?: Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak**, Babil Yayıncılık, (1.Baskı), Ankara 2000.

ORAN, Baskın, **Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti**, Bilgi Yayınevi, (2.Basım), Ankara 1998.

ÖZER, Mustafa, **Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1999.

PARASIZ, İlker, **1929 Dünya Büyük Ekonomik Krizi: Dünya ve Ülkemizdeki Etkileri**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2011.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi Yayınları, (15. Baskı), Ankara, 2016.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap**, AÜSBF Yayınları, Ankara 1989.

POLANYİ, Karl, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri**,(Çev:Ayşe Buğra), İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

POLLARD, Michael, **Henry Ford ve Ford**, (Çev:Ayşe Aydoğan), İlk Kaynak Yayınları, Ankara 1996.

PORTELİ, Hugues, **Gramsci ve Tarihsel Blok**, (Çev:Kenan Somer), Savas Yayınları, Ankara 1982.

SAĞLAM, Kadir, **Ortadoğu'da ve Dünyada Körfez Savaşı'yla Değişen Güç Dengeleri**, Elit Kitapları, İstanbul 1992.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara 2005.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası Finans**, Güzem Yayınları, İstanbul 2003.

STEGER, Manfred B., **Küreselleşme**, (Çev. Abdullah Ersoy), Kültür Kitaplığı, (2.Baskı), Ankara 2013.

TANNER, Stephen, **Bush'ların Savaşları: Askeri Liderler Olarak Bir Baba ve Oğlun Portresi**, (Çev:Ayşe Doğancı), Elips Kitap, Ankara 2005.

TAŞLI, Ömer, **Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri**, Fikir Yayınları, İstanbul 1991.

THUKYDIDES, **Peloponnessos Savaşları**, (Çev: Furkan Akdemir), Belge Yayınları, (1. Baskı), 2010.

VIOTTI, Mark KAUPPI, **Uluslararası İlişkiler Teorisi**, (Çev:Metin Aksoy), Nobel Yayın Dağıtım, 2016.

WALTZ, Kenneth, **Uluslararası Politika Teorisi**, (Ed: Çınar Özen), (Çev: Osman S. Binatlı), Phoenix Yayınevi, 2015.

WALTZ, Kenneth, H.QUESTER, **Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**, (Çev: Ersin Onulduran), A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

WILLIAMS, Howard, vd., **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Üzerine bir Derleme**, Phoenix Yayınları, (1. Baskı), 2007.

YALVAÇ, Faruk, vd., **Uluslararası İlişkiler ve Siyasal Düşünce**, (Der: Faruk Yalvaç), Röle Akademik Yayıncılık, (1. Baskı), 2015.

YERGİN, Daniel, **Petrol: Para, Güç ve Çatışmanın Epik Öyküsü**, (Çev:Kamuran Tuncay), İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1995.

MAKALELER

ACER, Yücel, Uluslararası Hukukta Saldırı Suçunun Temel Unsurları Tanım Çalışmaları ve Yansımalar, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt: 1, Sayı: 3, 2005.

AĞDEMİR, Murat, Neoklasik Realizm Çerçevesinde İsrail'in Irak Politikası, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2014.

AKA, Asiye, Antonio Gramsci ve Hegemonik Okul, **Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 21, 2009.

AKBAŞ, Zafer, ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi, **History Studies Uluslararası Tarih Dergisi**, 2011.

AKÇA, Evren BALTA, Ordunun Emperyalizmi, Emperyalizmin Ordusu: ABD'de Militarizmin Yüzleri, **Birikim Dergisi**, Sayı: 189, 2005.

AKGÜN, Birol, Amerika'nın Yeni Dünya Vizyonu ya da Yaklaşan Küresel Anarşi, **Stratejik Analiz**, 2003.

ARI, Tayyar, Irak'a BM Yaptırımları: Kitleli İmha Silâhlarının Denetimi ve Ambargo, **Avrasya Dosyası, Irak Özel**, Cilt: 6, Sayı:3, Sonbahar 2000.

AYDIN, Mustafa vd, Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye, **TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II**, 2007.

AYDIN, Mustafa, Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar: 2004.

BAĞCE, Emre, Küresel Savaşların Eşiğinde Kant ve Hegel'i Yeniden Okumak: Sürekli Barış için Savaş Gerekli mi?, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 24, 2003.

BAYAR, Fırat, Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye, **Politika Dergisi**, Sayı: 32, 2010.

CANIKOĞLU, Erhan, Körfez Savaşı'nda İsrail ve Yahudi Lobileri'nin Rolü, **21. Yüzyılda Sosyal Bilimler**, Sayı: 5, 2013.

CEBECİ, Kemal, Küreselleşme Bağlamında Ulus- Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 71, 2008.

ÇAKIR, Recep, Irak Ekseninde ABD ve Türkiye'nin Politikaları, **Ufuk Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı**, Ankara 2009.

ÇALIŞKAN, Ömer Veysel, Uluslararası Finansal Krizler, Ekonomik Yaklaşım, **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 44-46, Ankara 2003.

ÇAMAN, Efe, Uluslararası İlişkilerde (Neo) Realist Paradigmanın Almanya'daki Gelişimi ve Evrim: Kindermann ve Münih Okulu, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Sayı: 8, Cilt: 2, 2006.

ÇELİK, Mehmet Yunus, Boyutları ve Farklı Algılamalarıyla Küreselleşme, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 32 , 2012.

ÇETİN, Beyzade Nadir, Küreselleşme Olgusunun Farklı Boyutlarıyla Toplumsal Yansıması: Küreselleşme Karşıtı Hareketler (Türkiye Örneği), **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Doktora Tezi**, Elazığ 2008.

ÇIMRİN, Füsun Kökalan, Küreselleşme, Neo-liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 23, 2009.

ÇİFTÇİ, Kemal, Soğuk Savaş Sonrasında ABD: Rızaya Dayalı Hegemonyadan İmparatorluk Düzenine, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 10, 2009.

DEDEOĞLU, Beril, ABD'nin 21. Yüzyıl Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri, **2023 Dergisi**, Sayı: 19, 2002.

DELİCE, Güven, Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 20, 2003.

DOĞAN, Nejat, NATO'nun Örgütsel Değişimi,1949-1999: Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Örgütüne, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 60, Sayı: 3, 2005.

DUMAN, Sabit, Ortadoğu Krizleri ve Türkiye, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Mayıs-Kasım 2005.

DURAL, Baran, Antonio Gramsci ve Hegemonya, **Elektronik Bilimler Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 39, 2012.

DURAN, HASAN, Birleşmiş Milletler ve Müdahale, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2001.

DÜNDAR, Lale, Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara 2016.

ERBAY, Yusuf, Küreselleşme Kavramını Anlamaya Yardımcı Bazı Kavramlar, **İletişim Kuram Araştırma Dergisi**, Sayı: 32, 2011.

EREKER, Fulya, İlk Çağdan Günümüze Haklı Savaş Kavramı, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 4, 2004.

ERKMEN, Serhat, ABD'nin Ortadoğu'da Değişim İhtiyacının Nedenleri, **Stratejik Analiz**, No:3, Sayı: 35, Mart 2003.

ERKMEN, Serhat, ABD ve İngiltere'nin Kuvvet Kullanımının Değerlendirilmesi, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 8, No:1, Bahar 2002.

ERKMEN, Serhat, Amerikan Hegemonyasının Yeniden İnşasında Bölgesel Faktörlerin Rolü: ABD'nin Kuzey Irak Politikası Örneği, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Ankara 2008.

ERTEM, Barış, Türkiye ve ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:12, Sayı: 21, Haziran 2009.

EZER, Feyzullah, 1929 Krizinin Türkiye'ye Etkileri, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 1, Elazığ 2010.

GÖZEN, Ramazan, Uluslararası İlişkilerde Güç ve Adalet, **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı: 15, 2014.

GÖZTEPE, Ece, Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da Haklı Savaş ın Haksızlığı Üzerine, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 59, Sayı: 3, 2004.

GÜRBÜZ, Vedat, Petrol, Petrol Politikaları ve Ortadoğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı, **Avrasya Dosyası Enerji Özel Sayısı**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2003.

HALATÇI, ÜLKÜ, 11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu'nun Bir Değerlendirmesi, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt: 2, Sayı: 7, 2006.

KARADAĞ, Ulaş, Birleşmiş Milletler Antlaşmasına Göre Meşru Müdafaa Hakkı, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2016.

KEYMAN, E. Fuat, 11 Eylül Sonrası Dünya ve Demokratik Yönetim, **Hukuk ve Adalet Dergisi**, Sayı: 1, Ocak-Mart 2004.

KILINÇ, Ramazan, Soğuk Savaş Sonrası Basra Körfezi'nde Güvenlik: Yapılanma, Algılamalar, Politikalar, **Avrasya Dosyası Arap Dünyası Özel**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2000.

KİRİŞÇİ, Kemal, Huzur Mu Huzursuzluk Mu: Çekiç Güç ve Türk Dış Politikası (1991-1993), (Ed: Faruk Sönmezoğlu), **Türk Dış Politikasının Analizi Dergisi**, İstanbul 1998.

KONA, Gamze Güngörmüş, Yeni Irak, Yeni Ortadoğu ve Türk Dış Politikası, **TASAM Stratejik Öngörü**, Cilt: 9, Sayı: 101, 2007.

KÖKER, Levent, Yeni Savaşlar Çağında Hukukun Üstünlüğü ve Uluslararası Politika, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 54, Sayı: 4, 2005.

KÖNİ, Hasan, Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Ortadoğu, **Avrasya Dosyası, Kuzey Irak Özel Sayısı**, Cilt: 3, Sayı: 1, Ankara 1996.

KURTBAĞ, Ömer, Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi: Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakar Sağı, **Ankara Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi**, Ankara 2007.

MOR, Hasan, Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci ve Sorunları, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:14, Sayı: 1, Ankara 2010.

OYAN, Ekin, Güncel Uluslararası Siyasal Ortam ve Türkiye'nin Hukuksal Dayanakları, **Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı: 5, Temmuz 2005.

OZAN, Emre, Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu Üzerine Bir Değerlendirme, **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt: 7, Sayı:10, 2014.

ÖRNEK, Serdar, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı ve 1991-2003 Irak Harekatları, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi**, Ankara 2010.

ÖZDAĞ, Ümit, Terörizm, Küresel Güvenlik ve Türkiye, **Stratejik Analiz**, Cilt: 2, Sayı: 9, 2001.

ÖZER, Hüseyin, 11 Eylül Sonrası ABD Müdahaleciliği ve BM Sistemi Temelinde Uluslararası Hukuk, **AÜSBE Kamu Hukuk Anabilim Dalı Doktora Tezi**, Ankara 2010.

ÖZEN, Çınar, Neogramşiyen Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: Pax Britannica'daki Büyük Dönüşüm, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 2, Sayı: 8, 2005.

ÖZKAN, Noyan, ABD'nin Irak'a Askeri Saldırısı Sürecinde Saldırgan ve Müttefiklerinin Hukuki Durumu, **İzmir Barosu Dergisi**, Uşak Matbaacılık, Sayı: 2, 2003.

REÇBER, Kamuran, Batı Avrupa Birliği'nde Karar Alma Süreci, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:16, Sayı:3,1998.

REÇBER. Sercan. Irak'a Yönelik Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Geçerliliği, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, 2008.

SAKLI, Ali Rıza, Kapitalist Gelişim Sürecinde Fordizm ve Post-Fordizm, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 44, 2007.

SERİNKAN, Zübeyir BAĞCI, Çok Uluslu İşletmelerin Faaliyet Şekilleri ve Organizasyon Yapıları, **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Aralık 2012.

SÖNMEZ, Sinan, Bretton Woods, Fordizm ve Hegemonya, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 34, Sayı: 1, 2016.

SÜMER, Gültekin, Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 5, Sayı: 9, 2008.

ŞENER, Bülent, Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: Amerikan İstisnacılığı ya da Açık/Kaçınılmaz Yazgı, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı: 26, 2014

TARHANLI, Turgut, Kuvvet Kullanma, Meşruiyet ve Hukuk, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 20, 2003.

TAŞDEMİR, Fatma, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, **USAK Yayınları**, Ankara 2006.

TELATAR, Gökhan, 11 Eylül Sonrası Amerikan Dış Politikasında Hegemonyanın Yeniden İnşası, Ankara Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2011.

TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi, **Uluslararası Güvenlik Kongresi (Kocaeli Üniversitesi, BİLGESAM, Yıldız Teknik Üniversitesi, Trakya Üniversitesi işbirliğinde)**, Kocaeli 8-9 Ekim 2013.

USLU, Nasuh, Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları, **Ankara Üniversitesi SBF Yayınları**, Ankara 1999.

VARLIK, Ali Bilgin, Küreselleşme ve Küreselleşmenin Orta Doğu'ya Etkileri, AÜSBE Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2009.

YALÇIN, Lütfi, Kamu Yönetimi Kuramları: Yöntembilimsel Bir Değerlendirme, AÜSBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2010.

YAMAN, Didem, 11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yansımalar ve Yasal Düzenlemeler, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2005.

YAMANER Melike Batur, vd., "12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları**, İstanbul 2014.

YILMAZ, Samet, Neoklasik Realizm: İlerletici mi? Yozlaştırıcı mı? Lakatosyan Bir Değerlendirme, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 46, 2015.

YILMAZ, Sait, Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi, **Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 1, Bahar 2008.

YILMAZ, Orhan İRK, Nikaragua Divan Kararları Işığında Kuvvet Kullanma ve Meşru Müdafaa Sorunu, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, Haziran 2015.

İNTERNET KAYNAKLARI

Çok Uluslu Şirketlere Ait Veriler

[\(https://businesstech.co.za/news/business/154277/the-20-most-valuable-brands-in-the-world-in-2017/\)](https://businesstech.co.za/news/business/154277/the-20-most-valuable-brands-in-the-world-in-2017/)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

(http://brandirectory.com/league_tables/table/global-500-2017)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

ABD Saddam'ı Kuveyt'i İşgalde Cesaretlendirmiş, Hürriyet,5 Ocak 2011

(<http://www.hurriyet.com.tr/abd-saddami-kuveyti-isgalde-cesaretlendirmis-16677100>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

Beyaz Saray: Saddam'ın Öldürülmesine Seviniriz

(<http://arsiv.ntv.com.tr/news/179483.asp>) Erişim Tarihi: 14.12.2017

Dünya ABD'nin Kanıtlarını Bekliyor

(<http://arsiv.ntv.com.tr/news/199571.asp>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) Arasındaki Farklar

(<http://www.masak.gov.tr/tr/content/dunya-bankasi-ve-uluslararasi-para-fonu-imf/81>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

Eren OKUR, Enerji Kaynakları ve Orta Asya'nın Geleceği

(<http://www.bilgesam.org/incele/1062/-enerji-kaynaklari-ve-orta-asya'nin-gelecegi/#.V740ovmLTIU>) Erişim Tarihi: 14.12.2017

Erhan CANIKOğLU, Körfez Savaşları'nda İsrail ve Yahudi Lobilerinin Rolü,

(<http://www.21vyte.org/assets/uploads/files/YAhudi%20%C4%B0srail%20Lobisi.pdf>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

Gulf War Facts:The Coalition

(<https://web.archive.org/web/20080612131747/http://www.cnn.com/SPECIALS/2001/gulf.war/facts/gulfwar/>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

Övünç KUTLU, Hürmüz Boğazi Kapanırsa Petrol Fiyatları Yükselir, Anadolu Ajansı, 29 Nisan 2015

(<http://aa.com.tr/tr/ekonomi/hurmuz-bogazi-kapanirsa-petrol-fiyatlar-yukselir/52575?amp=1>)
Erişim Tarihi: 14.12.2017

TBMM Genel Kurul Tutanağı 21.Dönem 1.Yasama Yılı,20.Birleşim/23 Haziran 1999

(https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=931&P5=B&page1=25&page2=25) Erişim Tarihi: 14.12.2017

United Nations:Chapter- vii

(<http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vii/>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

The Kellogg- Briand Pact (1928)

(<https://history.state.gov/milestones/1921-1936/kellogg>) Erişim Tarihi: 14.12.2017

(http://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp) Erişim Tarihi: 14.12.2017

Birleşmiş Milletler Antlaşması

(<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

(<http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-i/>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

(<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

(<http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-xvii-0/index.html>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

(<http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-viii/>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

(<http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-v/>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

(<http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vii/>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3814 (XXIX) sayılı ve 1974 Tarihli Kararı

(http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/3814.pdf)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

Caroline Olayı

(http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

Wikileaks Belgeleri

Stephen M. WALT, "Wikileaks, April Glaspie and Saddam Hussein"

(<http://foreignpolicy.com/2011/01/09/wikileaks-april-glaspie-and-saddam-hussein/>)

Erişim Tarihi: 14.12.2017

Ece GÖZTEPE, "ABD'nin 'Haklı Savaşı' ve Uluslararası Hukuk'

(<http://arsiv.ntv.com.tr/news/207177.asp>)

(Erişim Tarihi: 14.12.2017)

Bush Doktrini

<http://www.crf-usa.org/war-in-iraq/bush-doctrine.html> (Erişim Tarihi: 14.12.2017)

<https://2001-2009.state.gov/s/p/of/proc/25085.htm> (Erişim Tarihi: 14.12.2017)